

ISSN: 2149-5203

MALİYE ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Research Journal of Public Finance

İÇİNDEKİLER

CONTENTS

43

ENERJİ TÜKETİMİ - KARBONDİOKSİT EMİSYONU VE EKONOMİK BÜYÜME: MINT ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

ENERGY CONSUMPTION - CARBONDIOXIDE EMISSION AND ECONOMIC GROWTH: PANEL DATA ANALYSIS FOR MINT COUNTRIES

SENA TÜRKMEN / HACI HAYRETTİN TIRAŞ / HÜSEYİN AĞIR

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

68

VERGİ KAÇAKÇILIĞI KAPSAMINDAKİ SAHTE BELGE SUÇLARINDA SUÇ TARİHİNİN TESPİTİ: YARGITAY UYGULAMASI

WITHIN THE SCOPE OF TAX EVASION, DETERMINING THE DATE OF CRIME IN FORGED DOCUMENT CRIMES: SUPREME COURT PRACTICE

YAŞAR AYYILDIZ / SERDAR ŞAHİN

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

96

TÜRKİYE'DE YAŞANAN BÜYÜK ÖLÇEKLI DEPREMLER VE EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNİN, ANAYASA MAHKEMESİ'NİN ALDIĞI KARARLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

ANALYSİNG THE EFFECTS OF LARGE-SCALE EARTHQUAKES AND ECONOMIC CRISIS PERIODS IN TURKEY ON THE DECISIONS OF THE CONSTITUTIONAL COURT

GÖKHAN GÜRER

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

115

GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI'NIN TURİZME YÖNELİK DESTEKLERİ: MUĞLA İLİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

SOUTHERN AEGEAN DEVELOPMENT AGENCY'S SUPPORT FOR TOURISM: AN EVALUATION FOR MUĞLA PROVINCE

İDRİS AKBİYİK / AHMET ESEN

ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTICLE

MAD
Maliye Araştırmaları Dergisi

Maliye Araştırmaları Dergisi

Aralık / December 2023 Cilt / Volume: 9 Sayı / Issue: 2 ISSN:2149-5203

**Research Journal of Public Finance
(RJPF)**

İmtiyaz Sahibi / Published by

Doç. Dr. Furkan BEŞEL

Editörler / Editors

Prof. Dr. Temel GÜRDAL

Yardımcı Editörler / Co-Editors

Dr. Öğr. Üyesi. Veysel İNAL

Dizgi / Typesetting

Arş. Gör. Enes TEKŐAN

Yasin SÖĞÜT

Nazlı DEMİRTAŐ

Dil Editörü (Türkçe) / Language Editor (Turkish)

Arş. Gör. Tunahan DEĞİRMENÇİ

Dil Editörü (İngilizce) / Language Editor (English)

Doç. Dr. Dinara Zubaidullina

Adres: Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, Esentepe Kampüsü
54187 Sakarya / Türkiye

maliyearastirmalari@sakarya.edu.tr

Tel: +90 (264) 295 6357

Fax: 0 (264) 295 5562

MAD
Maliye Araştırmaları Dergisi

Maliye Araştırmaları Dergisi

Aralık / December 2023 Cilt / Volume: 9 Sayı / Issue: 2 ISSN:2149-5203

Research Journal of Public Finance (RJPF)

Alan Editörleri / Editorial Board

Prof. Dr. Mehmet ASUTAY Prof. Dr. İsa SAĞBAŞ
Prof. Dr. Osman PEHLİVAN Prof. Dr. Fatih YARDIMCIOĞLU
Prof. Dr. Mecit EŞ Doç. Dr. İbrahim DEMİR

Danışma Kurulu/Advisory Board

Prof. Dr. Fuat ERDAL Prof. Dr. A. Burçin YERELİ
Prof. Dr. Tarık VURAL Prof. Dr. Mehmet TOSUNER
Prof. Dr. Hasan Hüseyin BAYRAKLI Prof. Dr. Mehmet TUNÇER
Prof. Dr. Kamil TÜĞEN Doç. Dr. Furkan BEŞEL
Prof. Dr. Mehmet YÜCE Doç. Dr. Hakan YAVUZ
Prof. Dr. Erdal Tanas KARAGÖL

**Hakemli bir dergi olan Maliye Araştırması Dergisi aşağıdaki indeksler tarafından
taranmaktadır:**

CiteFactor, AcarIndex, Index Copernicus, Asos İndeks, İnfobase Index

Bu derginin her türlü yayım ve telif hakkı Maliye Araştırmaları Dergisi'ne aittir. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu hükümlerine göre, fotokopi, dijital ve benzeri yöntemlerle herhangi bir bölümü veya tamamı Dergi Sahibinin veya Yayın Kurulu Başkanının izni olmadan basılamaz ve çoğaltılamaz. Bilimsel etik kurallarına uygun olmayan alıntı yapılamaz. Dergide yayımlanan makalelerin fikri sorumluluğu yazarlara aittir.

Editörden

Sayın okurlarımız

Maliye Araştırmaları Dergisi(MAD), Politik, Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Merkezi tarafından 2015 yılından bu yana tarafsız ve ilkeli yayın anlayışı ile Haziran ve Aralık ayları olmak üzere yılda iki kez yayınlanan hakemli uluslararası bir dergidir.

MAD yapılacak araştırma ve bilimsel çalışmaların bilim çevreleri, piyasa ve ilgilenenlerce paylaşılmasını, müzakere edilmesini ve değerlendirilmesini sağlamaya yardımcı olmayı amaçlamaktadır. MAD ekibi olarak amacımız ulusal ve uluslararası düzeyde bilimsel makaleler yayınlanmasını sağlamaktır. MAD olarak her yıl yayın politikamız doğrultusunda yeni adımlar atıyoruz. Geçtiğimiz yıl dergimizi Open Journal System platformundan Dergipark platformuna taşıdık. Ayrıca çok kısa bir süre içerisinde alanda önde gelen indekslerde indekslenmeye başlayacağımızı da ifade etmekten mutluluk duyuyoruz. Dergimizin bu sayıya yayınlanmak üzere gelen çalışmalardan, titiz bir hakemlik süreci sonucunda 4 çalışma akademik olarak yayına yeterli bulunmuştur.

Yayın sürecinde özveriyle gayret eden dergi ekibimize, n inceleme aşamasında desteğini esirgemeyen hocalarımıza ve kendilerine gönderilen makaleleri hiçbir karşılık beklemeden en ince ayrıntısına kadar okuyup değerlendirmek suretiyle dergimize destek olan hakemlerimize çok teşekkür ederiz.

Prof. Dr. Temel GÜRDAL

YAZIM KURALLARI

Başlık

1. Gönderilen bütün makalelerin başında, Türkçe başlık olmalıdır.
2. Başlıklarda her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır.
3. Karakter boyutu 11 punto olmalıdır.

Özet

1. Özet kısımları 150 kelimeyi aşmamalıdır.
2. Özetlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir.
3. Özetlerde mümkünse kısaltma kullanılmamalıdır.
4. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Anahtar Kelimeler

1. Özet kısımlarının altında anahtar kelimeler yazılmalıdır.
2. Her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır.
3. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Title

1. Özet kısımlarının altında anahtar kelimeler yazılmalıdır.
2. Her kelimenin ilk harfi büyük olmalıdır.
3. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Abstract

1. Özet kısımları 150 kelimeyi aşmamalıdır.
2. Özetlerde; amaç, yöntem, bulgular ve sonuç bilgilerinin yer almasına özen gösterilmelidir.
3. Özetlerde mümkünse kısaltma kullanılmamalıdır.
4. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Key Words

1. İngilizce Özetin altına İngilizce anahtar kelimeler yazılmalıdır.
2. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

JEL Classification Codes

1. Gönderilen makalelerde JEL (JOURNAL of ECONOMIC LITERATURE) sınıflaması yapılmalıdır
2. Sınıflama yapabilmek için http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.php adresinden yararlanılabilir.

YAZIM KURALLARI

GİRİŞ

1. Giriş kısmında çalışmanın amacı, kullanılan yöntem, çalışmanın literatüre yapacağı katkı ve çalışmanın kapsamı belirtilmelidir.

Dipnot

1. Gerektiği takdirde dipnotlarla açıklamalar yapılabilir.
2. Dipnot karakter boyutu 10 punto olmalıdır.

Başlıklar

1. Giriş, Sonuç ve Kaynakça başlıkları hariç olmak üzere, bölüm ve alt bölümler numaralandırılır, her numaradan sonra ilgili bölüm ve alt bölümlerin başlığı yazılır.
2. Başlıklar koyu yazılmalıdır.
3. Tüm başlıklar kalın (bold), iki yana yaslı (girintisiz) ve yalnızca kelimelerin ilk harfleri büyük olacak şekilde yazılmalıdır.
4. Bölümler sırasıyla (1., 2., 3., ...) şeklinde numaralanır, alt bölümler ve onların altındaki diğer alt bölümler;
 - 1.
 - 1.1.
 - 1.1.1.gibi birden çok haneli olarak numaralandırılmalıdır.

Yazı Türü

1. Gönderilen yazılar 1 satır aralıklı, tablo ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.
2. Yazı 11 puntoda Times New Roman ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır.
3. Yazılar iki yana yaslı olmalıdır

Tablolar

1. Gönderilen yazılar 1 satır aralıklı, tablo ve şekillerle birlikte en çok 25 sayfa olmalıdır.
2. Yazı 11 puntoda Times New Roman ve Türkçe font kullanılarak hazırlanmalıdır.
3. Yazılar iki yana yaslı olmalıdır
4. Kaynaklar tablo ve şekillerin altına yazılmalıdır.
5. Karakter boyutu 10 punto olmalıdır
6. Kaynak ibaresi koyu harfle yazılmalıdır.

YAZIM KURALLARI

Denklemler

1. Denklemlere verilecek sıra numarası parantez içinde sayfanın sağında yer almalıdır.
2. Matematiksel ve istatistiksel simgeler Microsoft Office denklem düzenleyicisi ya da benzer bir denklem düzenleyicisi ile hazırlanmalıdır.

Şekiller ve Grafikler

1. Şekillere ve Grafiklere başlık ve numara verilmelidir.
2. Başlıklar şekillerin ve grafiklerin altında yer almalıdır ve metne ortalanmalıdır.
3. Grafiklerin bilgisayar yazılım programı çıktısı olmamaları , çizim veya çizim resim halinde ve marj ayarlarını aşmayacak şekilde düzenlenmiş olmaları gerekmektedir.

Kaynakça

1. Kaynakça Yeni Bir sayfadan başlatılmalıdır.
2. Kaynakçada paragraf yapısı "asılı" şeklinde seçilmelidir.
3. Kaynakça kısmında aynı yazarın çok sayıda kaynağı varsa, kaynaklar eskiden yeni tarihe doğru sıralanarak yazılmalıdır.
4. Kaynakça yazar soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir.
5. Kaynakçada sadece makalede kullanılan eserler yer almalıdır.
6. Metinde yer almayan kaynaklar kaynakçaya konulmamalıdır.
7. Kaynakça belirtilen örneklere uygun olarak hazırlanmalıdır.

Paragraf Yapısı

1. Paragraflar iki yana yaslı olarak hizalanmalıdır.
2. Sağ ve spl girintiler 0 (sıfır) cm ve asılı 1 cm olmalıdır.
3. Aralıklar önce ve sonra 6 nk, satır aralı tek olmalıdır.

Sayfa Yapısı

1. Kenar boşlukları tüm yönlerden 4,5 cm olmalıdır.
2. Cilt payı soldan verilmelidir.

•Makaleler, A4 kâğıdı boyutunda ve MS Word programında dergipark üzerinden gönderilir. Ana metin, Times New Roman yazı tipi kullanılarak hazırlanmalıdır.

* Dergide yayımlanması kabul edilen ve yayımlanan yazıların, yazılı ve elektronik ortamda tüm yayın hakları Maliye Araştırmaları Dergisine aittir.

* Makale sunum ve değerlendirme süreçlerine ilişkin tüm iletişim e-mail sistemi ile gerçekleştirilir. Telefonla bilgi verilmez.

AUTHOR GUIDELINES

Hood

1. All submitted articles must have a Turkish title at the beginning.
2. The first letter of each word should be capitalized in the titles.
3. The character size should be 11 points.

Summary

1. Abstracts should not exceed 150 words.
2. In the abstracts; Care should be taken to include purpose, method, findings and results information.
3. Abbreviations should not be used in abstracts, if possible.
4. The character size should be 10 points.

Keywords

1. Keywords should be written under the abstracts.
2. The first letter of each word should be capitalized.
3. The character size must be 10 points.

Title

1. Keywords should be written under the abstracts.
2. The first letter of each word should be capitalized.
3. The character size must be 10 points.

Abstract

1. Abstracts should not exceed 150 words.
2. In the abstracts; Care should be taken to include purpose, method, findings and results information.
3. Abbreviations should not be used in abstracts, if possible.
4. The character size should be 10 points.

Key Words

1. English keywords should be written under the English Abstract.
2. The character size should be 10 points.

JEL Classification Codes

1. Submitted articles should be classified as JEL (JOURNAL of ECONOMIC LITERATURE)
2. The address http://www.aeaweb.org/journal/jel_class_system.php can be used for classification.

AUTHOR GUIDELINES

LOGIN

1. In the introduction part, the purpose of the study, the method used, the contribution of the study to the literature and the scope of the study should be stated.

Footnote

1. If necessary, explanations can be made with footnotes.
2. Footnote character size should be 10 points.

Titles

1. Except for the Introduction, Conclusion and Bibliography titles, the chapters and sub-sections are numbered.
2. Headings should be written in bold.
3. All headings should be written in bold, justified (without indentation) and only the first letter of the words should be capitalized.
4. Chapters should be numbered respectively (1st, 2nd, 3rd, ...), subsections and other subsections below them;
one.
1.1.
1.1.1.
should be numbered as multiple digits.

Font Type

1. Manuscripts should be 1 line-spaced, with tables and figures, and a maximum of 25 pages.
2. The manuscript should be prepared using 11 point Times New Roman and Turkish font.
3. Manuscripts should be justified

Tables

1. Manuscripts should be 1 line-spaced, with tables and figures, and a maximum of 25 pages.
2. The manuscript should be prepared using 11 point Times New Roman and Turkish font.
3. Manuscripts should be justified
4. References should be written below the tables and figures.
5. Character size must be 10 points
6. Reference should be written in bold.

equations

1. The sequence number to be given to the equations should be placed in parentheses on the right of the page.

AUTHOR GUIDELINES

2. Mathematical and statistical symbols should be prepared with the Microsoft Office equation editor or a similar equation editor.

Shapes and Graphics

1. Figures and Graphics should be titled and numbered.
2. Headings should be placed below figures and graphics and should be centered in the text.
3. The graphics must not be the output of a computer software program, they must be in the form of drawings or drawings and must not exceed the margin settings.

REFERENCES

1. Bibliography should start from a New Page.
2. In the bibliography, the paragraph structure should be chosen as "hanging".
3. If there are many references by the same author in the bibliography, the sources should be listed in order from oldest to newest.
4. The bibliography should be arranged alphabetically according to the surnames of the authors.
5. Only the works used in the article should be included in the bibliography.
6. References not included in the text should not be included in the bibliography.
7. The bibliography should be prepared in accordance with the examples specified.

Paragraph Structure

1. Paragraphs should be justified.
2. Right and spl indents should be 0 (zero) cm and hanging 1 cm.
3. Spacing should be 6 pt before and after, single line spacing.

Page structure

1. Margins should be 4.5 cm from all directions.
2. The gutter should be given from the left.

• Articles are sent in A4 paper size and in MS Word program through Dergipark. The main text should be prepared using Times New Roman font.

* All publication rights of the articles accepted and published in the journal, in written and electronic media, belong to the Journal of Finance Studies.

* All communication regarding the article submission and evaluation processes is carried out via the e-mail system. No information is given over the phone.

ETİK İLKELER ve YAYIN POLİTİKASI

Dergimiz 2015 yılında yayın hayatına başlamıştır.

Değerli araştırmacılarımız, dergimize makale göndermeden önce, makale yazım kılavuzumuzu mutlaka okuyunuz.

Dergimiz 2015 - 2020 dönemlerinde yılda üç sayı olacak şekilde yayın politikası geliştirmiştir. 2021 yılından itibaren yılda iki sayı çıkartılmaya başlanılmıştır. Dergimizin yazın dili Türkçe ve İngilizce'dir. Dergimizde yayınlanan tüm eserlerin sorumluluğu yazarlarımıza aittir.

ETHICAL PRINCIPLES AND PUBLICATION POLICY

Our journal started its publication life in 2015.

Dear researchers, before submitting an article to our journal, please read our article writing guide.

Our journal has developed a publication policy of three issues per year between 2015 and 2020. Starting from 2021, two issues per year have started to be published.

The literary language of our journal is Turkish and English. The responsibility of all works published in our journal belongs to our authors.

ENERJİ TÜKETİMİ - KARBONDİOKSİT EMİSYONU VE EKONOMİK BÜYÜME: MINT ÜLKELERİ İÇİN PANEL VERİ ANALİZİ

Energy Consumption - Carbondioxide Emission And Economic Growth: Panel Data Analysis For MINT Countries

Atıf / Citation

Türkmen, S., Tıraş, H. H., ve Ağır, H., (2023). "Enerji Tüketimi - Karbondioksit Emisyonu Ve Ekonomik Büyüme: Mint Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi". *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 43-67.

Sena TÜRKMEN

Doç. Dr.
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, İktisat Politikası,
Anabilim Dalı.
Niğde / TÜRKİYE
sena_dgn01@hotmail.com
ORCID: 0000-0002-8334-6466

Hacı Hayrettin TIRAŞ

Dr. Öğr. Üyesi.
Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi,
Zübeyde Hanım Sağlık Bilimleri Fakültesi,
Sağlık Yönetimi Bölümü.
Niğde / TÜRKİYE
hhayrettintiras@hotmail.com
ORCID: 0000-0001-5197-9827

Hüseyin AĞIR

Prof. Dr.
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,
İ.İ.B.F. İktisat Bölümü, İktisat Politikası,
Anabilim Dalı.
Ankara / TÜRKİYE
huseyin.agir@hbv.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1642-2876

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 13.09.2023
Kabul Tarihi: 18.12.2023
Yayın Tarihi: 31.12.2023

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Enerji Tüketimi- Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme: MINT Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi

Özet

Enerji, üretimin ve ekonomik büyümenin temel girdilerinden birini oluşturmaktadır. Özellikle sanayi devriminden sonra teknolojinin gelişmesi, üretimin artması, nüfus artışı, şehirleşme ve yaşam biçiminin değişmesi enerjiye olan talebi arttırmıştır. Enerji, teknolojik ilerlemelerle birlikte gündelik yaşamın en temel gereksinimlerinden biri haline gelmiştir. Bu denli yoğun bir kullanım alanı olan enerjinin kendi üretiminden başlayarak tüketimi ve sonrasında oluşacak karbondioksit emisyonu da son yıllarda gündemde olan önemli bir değişken haline gelmiştir. Ekonomik büyümeyi pozitif etkileyen değişkenlerden biri olarak literatürde yer alan enerji tüketimi, dünya ekonomisinde ekonomik, sosyal ve çevresel alanlarda önemli etkiler oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Karbondioksit emisyonunun ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ise tartışmalı olduğu görülmektedir. Bu çalışmada MINT ülkeleri örneğinde enerji tüketimi, karbondioksit emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisinin panel ekonometrik analizi yapılmaktadır. Elde edilen tahminler, söz konusu değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu gösterirken, panel genelinde enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi pozitif etkilediği, karbondioksit emisyonu parametresinin de istatistiksel olarak anlamlı olmadığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Enerji, Karbondioksit Emisyonu, Ekonomik Büyüme, Panel Veri

Abstract

Energy constitutes one of the basic inputs of production and therefore economic growth. Especially after the industrial revolution, the development of technology, increase in production, population growth, urbanization and change in life style have increased the demand for energy. Energy has become one of the most basic requirements of daily life with technological advances. Starting from its own production, consumption of energy, which is such an intensive usage area, and the carbon dioxide emission that will occur after it has also become an important variable on the agenda in recent years. Energy consumption, which is included in the literature as one of the variables that positively affect economic growth, has the potential to create significant effects in the world economy in economic, social and environmental areas. It is seen that the effect of carbon dioxide emissions on economic growth is controversial. In this study, panel econometric analysis of the relationship between energy consumption, carbon dioxide emissions and economic growth is performed in the example of MINT countries. The estimations obtained show that there is a long-term relationship between these variables, while energy consumption positively affects economic growth throughout the panel, and the carbon dioxide emission parameter is not statistically significant.

Keywords: Energy, Carbon Dioxide Emissions, Economic Growth, Panel Data

JEL Codes: O40, Q40, Q50

Giriş

Enerji, günümüzde insanların günlük aktivitelerini yerine getirebilmeleri ve üretim sürecinin gerçekleştirilebilmesi için itici güç niteliğindedir. İnsanların enerjiye olan gereksinimi her geçen gün artmaktadır. Özellikle sanayi devrimi sonrası ekonomik ve toplumsal hayatta enerjinin yeri ve önemi hızla artmıştır. Sanayi Devriminin etkisiyle makineleşmenin başlaması, yeni teknolojik gelişmelerin yaşanması, nüfus artışı ve kentlere olan göçün artması ile sosyal hayatın değişmesi enerji talebini artıran önemli etkenler olmuştur. Öyle ki makineleşme ve kitlesel üretimin yanında, seyahat, gıdaların korunması, barınma, ısınma, yemeğin pişmesi gibi insanların en temel ihtiyaçlarının yerine getirilmesinde enerji yer almaktadır (Han, 2022: 798).

İkinci dünya savaşı sonrası dönemde refah ekonomisi uygulamaları ve hızlı büyüme süreci de enerji talebinin artmasına neden olan faktörlerdendir. Özellikle 1970'lerde yaşanan petrol şokları ve bu şokların bazı ülkelerde üretimi sekteye uğratması enerjinin ekonomik ve sosyal hayatta ne kadar önemli olduğunu ortaya koyması bakımından önemlidir (Öncel vd., 2017: 398-399). Ancak enerji tüketiminin ekonomik büyüme ve sosyal hayata olan katkıları yanında kullanımın artmasıyla birlikte çeşitli çevresel sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Bu kadar geniş alanda kullanılan enerjinin çoğunlukla fosil yakıtlardan elde edilmesi çevreye salınan karbondioksit (CO₂) miktarını da artırmaktadır. Bu durumun olumsuzluklarını bertaraf edebilmek için son yıllarda çeşitli önlemler alınmakta ve çevre dostu alternatif enerji kaynakları teşvik edilmektedir.

Ekonomik büyümenin ölçülmesi ve uluslararası karşılaştırmalarda kullanılan en önemli göstergelerden biri reel gayrisafi yurtiçi hasıla (GSYİH) ya da reel kişi başına GSYİH'dır. Reel GSYİH'nın artırılması üretiminin artması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla bir ülkenin ekonomik büyümesini sağlayabilmesi için daha fazla üretim yapması ve buna bağlı olarak daha fazla enerji kullanması gerekmektedir. Enerji tüketimindeki artış üretimin artması bağlamında büyümenin, elde edilen ürünlerin toplumun hayat standardını yükseltmesi anlamında da kalkınmanın olumlu bileşenlerinden birisini oluşturmaktadır (Yaşar ve Sugözü, 2019: 55). Üretim sürecinin sürdürülebilmesi bakımından enerji, belirleyici role sahiptir. Özellikle ekonomik büyümeyi sürdürmeyi veya büyüme hızlarını artırmayı hedefleyen ekonomiler için enerji, uluslararası boyutta ve vazgeçilmez bir girdidir (Kızılkaya ve Dağ, 2019: 588). Nitekim enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisini araştıran literatür incelendiğinde, enerji kullanımının üretim

ve dolayısıyla ekonomik büyüme üzerinde ne kadar etkili olduğunu gösteren pek çok çalışma olduğu görülmektedir. Yapılan çalışmaların büyük bir bölümü enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkilerinin olduğuna dikkat çekmektedir. Buna göre, sürdürülebilir yüksek ekonomik büyümeyi gerçekleştirmeyi hedefleyen ülkeler yüksek enerji tüketimine ihtiyaç duyacaklardır. Bununla birlikte ekonomik büyümenin enerji talebi üzerinde etkisinin olup olmadığı sorusu da akla gelmektedir (Hayaloğlu vd., 2019: 406). Dolayısıyla enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki kadar bu ilişkinin hangi yönde geliştiği de önem arz etmektedir.

Öte yandan üretimin artması ve üretilen malların artan kullanımı günümüzün en önemli problemlerinden birisi olan sera gazlarının artmasıyla birlikte ortaya çıkan çevre sorunlarıdır. Dünyada ekonomik büyümeye bağlı olarak enerji talebinin artması, çevre ve hava kirliliğini de beraberinde getirmektedir (Doğan ve Topallı, 2016: 107). Ülkelerin üretim ve tüketim için kullandıkları enerjinin çok büyük bölümünün dünyada yaygın olarak bulunan fosil yakıtlardan, az bir kısmının ise yenilenebilir kaynaklardan elde edildiği bilinmektedir. Yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilerek kullanılan enerji sera gazı salınımı yapmazken, fosil yakıtlardan elde edilen enerji, üretimi ve tüketimi sırasında büyük miktarda sera gazı salınımına neden olmaktadır. Dolayısıyla kullanılan enerji türü ve miktarına bağlı olarak farklı miktarlarda CO₂ salınımı gerçekleşmekte ve bu durum çeşitli çevre ve sağlık problemlerini beraberinde getirmektedir. Bu tür olumsuzluklarla mücadele edilirken kaynakların bir kısmının bu alanlara kanalize edilmesi ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilmektedir. Bu bakımdan, ekonomik büyümenin enerji tüketimi ve CO₂ emisyonları üzerindeki etkisinin veya enerji tüketiminin CO₂ emisyonları ve ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin ortaya konulması, enerji ihtiyacının miktarına ilişkin öngörülerini güçlendirerek, politika yapıcıların çevresel sorunlara odaklanabilmesi adına daha sağlıklı bir değerlendirme yapmalarına yardımcı olacaktır. Dolayısıyla bu çalışmanın amacını geliştirmekte olan ve MINT ülkeleri olarak adlandırılan Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye’de enerji tüketimi, CO₂ emisyonunun ekonomik büyüme üzerinde nasıl bir etkisinin olduğunun yeni nesil panel ekonometrik yöntemlerle araştırılması oluşturmaktadır.

Çalışmada kullanılan değişkenler, kişi başına reel GSYİH, kişi başına toplam enerji tüketimi ve kişi başına düşen CO₂ emisyonu değişkenlerinden oluşurken, değişkenlere ait veriler 1990-2020 dönemini kapsamaktadır. Bu çalışmanın diğer çalışmalardan farkı,

birbirleri arasında güçlü ilişkinin olduğu dūřınılen ancak bu ilişkinin yönünün tam olarak ortaya konulamadığı enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme değişkenlerinin ikinci nesil panel birim kök ve panel eř bütünleşme testlerinden yararlanılmış olmasıdır. Çalışmanın izleyen bölümünde enerji, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisi ile çalışmada kullanılan değişkenler hakkında istatistiksel ve açıklayıcı bilgilere yer verilmektedir. İkinci bölümde, ilgili literatürden özet bilgiler yer almaktadır. Üçüncü bölüm, veri seti, ekonometrik model, empirik yöntem ve elde edilen bulgulara yer vermektedir. Son bölümde ise elde edilen bulguların yorumlanmasıyla varılan sonuç ve buna göre politika önerileri sunulmaktadır.

1. Teorik ereve

1.1. Enerji, Karbondioksit Emisyonu ve Ekonomik Büyüme İlişkisi

Enerjinin insan hayatındaki önemi gün geçtikçe artarak devam etmektedir. Geçmişte ekonomik büyüme emek ve sermayenin fonksiyonuyken, günümüzde teknolojik yeniliklerin kaynaklık ettiği bir yapıya bürünmüştür. Teknolojinin gelişmesiyle birlikte enerjiye olan talep de artmıştır ve ülkelerarası gelişme ve büyüme farklılıklarına neden olmuştur. Öyle ki klasik üretim fonksiyonunun emek ve sermayeden oluşan yapısı, zamanla doğal kaynakların ve enerjinin de dahil edildiği bir fonksiyon haline gelmiştir (Yılmaz ve Pasin Cowley, 2022: 60). Verimlilikle birlikte ürün miktarı ve çeşitliliğindeki artış, enerjinin üretimin temel faktörü haline gelmesine neden olmuş ve enerjiye olan bağımlılığı artırmıştır (Karadaş vd, 2017: 131).

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme ilişkisi genellikle “içsel büyüme modelleri” çerçevesinde açıklanmaya çalışılmaktadır. Neo-Klasik Solow modelinde büyümenin artması için teknolojinin gerekliliği belirtilmekte ama modele dışsal olduğu varsayılmakta gelişmenin nasıl sağlanacağı konusuna değinilmemektedir (Mucuk ve Uysal, 2009: 106). Oysaki günümüze kadar bilgi birikimi, araştırma-geliştirme faaliyetleri, teknolojik gelişme ve beşeri sermaye gibi faktörlerin gelişmişlik düzeyi üzerinde etkili olduğu teorik ve uygulamalı olarak gösterilmiştir. Öte yandan az gelişmişliğin nedenini finansal ve reel sermaye yetersizliğine bağlayan görüşler de geçerliliğini yitirmiştir (Taban, 2008: 90). Neo-klasik büyüme modelinde teknolojik ilerlemenin ekonomik büyüme üzerindeki etkisinin yeterince açıklanamaması ilerleyen dönemlerde içsel büyüme modellerinde teknolojinin kapsamlı bir şekilde yer almasına neden olmuştur. Modellerde teknolojinin yaygın olarak kullanımı, teknoloji ve enerji

ilişkinin gündeme getirmiş ve teknolojinin enerji tüketimini artırdığını dolayısıyla ekonomik büyüme ve kalkınmada anahtar rol oynadığını düşündürmeye başlamıştır (Karadaş vd, 2017: 132). Enerji tüketimi ile üretim ilişkisinde enerjinin öneminin artmasıyla birlikte Neoklasik iktisatçılar enerji tüketimi ve üretim artışı arasındaki ilişkiyi, geleneksel neo-klasik tek sektörlü toplam üretim teknolojisine dayalı olarak şöyle belirtmişlerdir (Ghali ve El-Sakka, 2004: 228):

$$Y=f(K, L, E) \quad (1)$$

Denklem (1)'de, sermaye (K), emek (L) ve enerji (E) ayrı ayrı girdiler olarak ele alınmış Y toplam çıktı miktarı veya reel GSYİH'yi ifade etmektedir. Bu fonksiyonda olduğu gibi üretimin enerjiye bağlılığı ve enerji faktörünün ekonomik büyümeye etkisi büyüme teorilerinde de gösterilir olmuştur.

Günümüzde enerji kullanımı ekonomik büyüme ve kalkınmanın en önemli göstergelerinden biri olarak görülmektedir. Enerji kaynakları dünya üzerinde eşit dağılmadığı için enerji fakiri gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, üretimi artırabilmek için enerji ithalatına bağımlıdırlar. Üretimin artmasının böyle bir ithalata bağımlı olması, ithalata bağımlı ülkeler için enerji kaynaklı olarak ödemeler bilançosunu olumsuz etkilemektedir (Karadaş vd, 2017: 131). Ülkelerin ihtiyaç duyduğu enerji bakımından dışa bağımlı olmaları ekonomik büyüme ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi kuvvetlendirmektedir. Enerji ihtiyacının karşılanamaması üretimin düşmesine ve ekonomik faaliyetlerin kısıtlanmasına yol açarak ekonomik büyümeyi düşürebilmektedir. Bu durumda politika yapıcıların enerji tüketimini kısma veya ekonomik büyümeyi teşvik edici politikaların sonuçlarını öngörerek planlama yapmalarını önemli hale getirmektedir.

Enerji, farklı kaynaklardan elde edilmekte ve çeşitli mekanizmalar aracılığı ile dönüştürülerek kullanılmaktadır. Enerji kaynaklarını temel olarak yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji kaynakları olarak ikiye ayırmak mümkündür. Doğal kaynaklardan elde edilen, kullanıldığı zaman tükenen (azalan), oluşumları yıllar süren fosil kaynaklı enerji türleri yenilenemeyen enerji kaynakları olarak adlandırılmaktadır. Bunlar doğrudan ya da çeşitli formlara dönüştürülerek kullanılan kömür, petrol, doğalgaz ve nükleer enerjiden oluşmaktadır. Yenilenebilir enerji kaynakları ise kullanıma hazır halde doğada bulunan ve sürekli kendini yenileyen, kullanıldığı zaman tükenmeyen (azalmayan) enerji kaynaklarıdır. Bu kaynaklar ise güneş enerjisi, rüzgar enerjisi, jeotermal enerji, hidrolik

enerji, biyokütle ve deniz-dalga enerjisidir (Tıraş ve Ağır, 2022: 305). Enerji kullanımında yenilenemez enerji kaynaklarının temel enerji kaynakları olarak görüldüğü ancak son zamanlarda yenilenebilir enerji kaynaklarından elde edilen enerjinin etkinliğinin de arttığı gözlemlenmektedir.

Farklı kaynaklardan elde edilen enerji türleri üretimin her alanında kullanılmaktadır. Özellikle sanayi devrimi ile birlikte makineleşme ve teknolojinin hızla gelişimi, enerji ihtiyacını artırırken, çeşitli çevre problemlerine de neden olmaktadır. Artan enerji ihtiyacının fosil yakıtlardan karşılanması çevreye salınan CO₂ miktarını artırmaktadır. CO₂ miktarının artması ise tüm dünya ülkelerinin ortak problemi olan küresel ısınma ve çevresel kirliliğe neden olmaktadır (Doğan ve Topallı, 2016: 108). 18. ve 19. yüzyıllarda önceleri gelişmiş ülkelerde ortaya çıkan kirlilik sorunu, 20. yüzyıla birlikte kalkınma çabası içerisinde olan diğer ülkeleri de içine alarak tüm dünyaya yayılmıştır (Nişancı vd., 2014: 2). Bir anlamda ülkelerin kalkınma çabaları daha fazla enerji ihtiyacını doğururken, daha fazla enerji tüketimi daha fazla sera gazı salınımına neden olarak tüm dünyayı çevre problemleri ile karşı karşıya bırakmaktadır. Günümüzde CO₂ salınımı ve çevresel kirlilik özellikle kentler olmak üzere tüm canlı yaşamında önemli bir sorun olarak görülmektedir.

Gelişmiş ülkelerde halkın çevre ve halk sağlığı konusundaki artan bilinci, çevre dostu enerji ve üretim teknolojilerinin kullanılmasını teşvik ederken, bu ülkelerde çevre kirliliği ile ekonomik büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğu görülmektedir (Nişancı vd., 2014: 2). Ekonomik büyüme ve çevresel kirlilik arasındaki bu ilişki Çevresel Kuznets Eğrisi ile açıklanmaktadır. Çevresel Kuznets Eğrisi, kişi başı GSYİH ile çevresel kirlilik arasındaki ilişkiyi açıklayan bir teoridir. Kuznets (1955) çalışmasında, ekonomik büyümenin ilk safhalarında gelir dağılımı adaletsizliği artarken, ekonomik büyümenin devamlı arttığını, buna karşılık belirli bir düzeyden sonra gelir dağılımı adaletsizliğinin azalacağını ileri sürmektedir. Teori daha sonra çevreye uyarlanmış ve gelir adaletsizliği değişkeni yerine çevre kirliliği değişkeni kullanılmıştır. Değişkenler arası ilişkinin ters "U" biçiminde nitelendirildiği teori daha açık bir ifadeyle, ekonomik büyümenin ilk safhaları ile birlikte çevresel kirliliğin bir göstergesi olarak sera gazı emisyonlarının arttığını, kişi başı gelirin belirli bir düzeye geldikten sonra söz konusu emisyonların düştüğünü, yüksek gelir seviyesine ulaştıktan sonra ise ekonomik büyümenin çevresel koşullarda iyileşmeye neden olduğunu ifade etmektedir (Örnek ve Türkmen, 2019: 111). Ayrıca, enerjinin üretimde daha etkin kullanılması dolayısıyla enerji kullanımının

azalması beraberinde çevre kirliliğinin de azalmasını sağlamaktadır. Bu durum üretim ve enerji arasında ters yönlü bir ilişkinin olmasına neden olmaktadır (Nişancı vd., 2014: 2).

1.2. MINT Ülkelerinde GSYİH, Enerji Tüketimi ve CO₂ Emisyonu Göstergeleri

Bu bölümde MINT Ülkelerinde GSYİH, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu göstergelerinin ülkelere göre gelişimi değerlendirilmektedir. Bu sayede değişkenlere ilişkin verileri ülkelere ve yıllara göre izleme ve kıyaslama sağlanmaya çalışılmıştır. Tablo 1-3'te MINT ülke grubunu oluşturan ülkelere ait GSYİH, kişi başı enerji tüketimi ve kişi başı CO₂ emisyonu verileri ayrı ayrı gösterilmektedir.

Tablo 1: MINT Ülkelerinde GSYİH (Cari \$)

Ülkeler/Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Meksika	3.197	4.002	7.233	8.322	9.400	9.753	8.655
Endonezya	583	1.020	771	1.249	3.094	3.323	3.894
Nijerya	568	407	565	1.250	2.280	2.680	2.075
Türkiye	2.774	2.858	4.278	7.369	10.615	10.852	8.561

Kaynak: WB, 2023.

MINT Ülkelerinde GSYİH'nin yıllar itibariyle değişimini gösteren Tablo 1 incelendiğinde, 1990 yılında en yüksek GSYİH'ya Meksika'nın sahip olduğu, Türkiye Endonezya ve Nijerya'nın onu takip ettiği görülmektedir. 2020 yılında sıralama değişmemekle birlikte, Endonezya'da 1995 yılından sonra düşüş yaşanırken izleyen dönemlerde hep yükselişlerin olduğu görülmektedir. Diğer ülkelerde 2015 yılına kadar devamlı artış söz konusu iken izleyen dönemde önemli oranda düşüş yaşanmıştır. Ele alınan 1990-2020 döneminde kişi başı GSYİH Meksika'da yaklaşık %170, Endonezya'da %568, Nijerya'da %265 ve Türkiye'de %209 oranında artış göstermiştir.

Tablo 2: MINT Ülkelerinde Kişi Başı Enerji Tüketimi (Kişi Başı Ton Eşdeğer Petrol (tep))

Ülkeler/Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Meksika	1,020	0,967	0,973	1,005	1,042	0,997	0,765
Endonezya	0,435	0,497	0,561	0,578	0,608	0,574	0,557
Nijerya	0,623	0,623	0,638	0,666	0,661	0,685	0,655
Türkiye	0,744	0,811	0,902	0,952	1,072	1,175	1,279

Kaynak: IEA, 2023.

Tablo 2, MINT ülkelerinde yıllık kişi başi toplam enerji tüketimini göstermektedir. Tablo 2'ye göre 1990 yılında MINT ülkeleri içerisinde en fazla kişi başi enerji tüketimi Meksika'da gerçekleşmiştir. Meksika'yı sırasıyla Türkiye, Nijerya ve Endonezya takip etmektedir. Meksika'da kişi başi enerji tüketimi ele alınan dönemde dalgalı bir seyir izlemiş, 2020 yılında 1990 yılına göre yaklaşık %25 oranında azalmıştır. Endonezya ve Nijerya'da ise enerji kullanımındaki artış düşük oranlıda olsa devam etmiş, ancak 2020 yılında bir önceki döneme göre düşmüştür. Bununla birlikte 1990-2020 döneminde kişi başi enerji tüketimi Endonezya'da yaklaşık %28, Nijerya'da %5,1 oranında artış göstermiştir. Kişi başi enerji tüketiminin Türkiye'deki seyri ise ele alınan dönemde istikrarlı denebilecek bir artış göstermiştir. Bu dönemde Türkiye'de kişi başi enerji tüketimi yaklaşık %72 oranında artmıştır. MINT ülkelerinde 2020 yılında kişi başi enerji tüketimi sıralaması 1990 yılına göre, Meksika ve Türkiye'nin yer değiştirmesiyle; Türkiye, Meksika, Nijerya ve Endonezya olarak değişmiştir.

Tablo 3: MINT Ülkeleri CO₂ Emisyonu (Kişi Başi Metrik Ton)

Ülkeler/Yıllar	1990	1995	2000	2005	2010	2015	2020
Meksika	3,299	3,411	3,874	4,099	4,113	3,925	3,041
Endonezya	0,814	1,129	1,311	1,495	1,703	1,888	2,072
Nijerya	0,764	0,796	0,791	0,703	0,560	0,586	0,538
Türkiye	2,562	2,835	3,375	3,420	4,069	4,437	4,842

Kaynak: WB, 2023.

CO₂ emisyonunun miktarı, kullanılan enerji miktarı ve enerji türüne göre değişmektedir. Tablo 3'te MINT ülkelerinde kişi başi CO₂ emisyonu miktarları bulunmaktadır. Buna göre 1990 yılında MINT ülkeleri içerisinde en fazla CO₂ salınımı Meksika'da gerçekleşirken, Türkiye, Endonezya ve Nijerya, Meksika'yı takip etmektedir. Tablo 3'e göre CO₂ emisyonu MINT ülkelerinde en yüksek seviyesine, Meksika'da 2010 yılında, Endonezya'da 2020 yılında, Nijerya'da 2015 yılında, Türkiye'de ise 2020 yılında ulaşmıştır. CO₂ emisyonu ele alınan dönemde Türkiye'de yaklaşık %89, Endonezya'da ise yaklaşık %155 oranında artış göstermiştir. Ancak Meksika'da yaklaşık %8, Nijerya'da ise yaklaşık %30 oranında düşüş göstermiştir. Bu düşüşlerde veya artış hızının yavaşlamasında, özellikle 1980 ve 1990'lı yıllarda sürdürülebilir kalkınma bağlamında çevreye verilen önemin artması, Kyoto Protokolü (1997) ve Paris İklim Anlaşması (2015)'nin çoğu ülke tarafından benimsenerek imzalanması ve son dönemlerde

yenilenebilir enerji kaynaklarına olan yönelimin artmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür. Ancak gelişmekte olan pek çok ülkede hem enerji tüketiminin hem de CO₂ emisyonunun yavaşta olsa arttığını ifade etmek gerekmektedir.

2. Literatür İncelemesi

Üretimin vazgeçilmez girdilerinden birini oluşturan enerji ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden çok sayıda çalışmanın olduğu ilgili yazında görülmektedir. Bu çalışmalarda farklı enerji türlerini temsil eden değişkenlerin büyüme modellerindeki tahmininde farklı açıklayıcı değişkenlerin kullanıldığı ve gerek ülke örneklerinin inceleyen zaman serisi verilerinin gerekse çeşitli ülke grupları örnekleminde panel veri analizlerinin kullanıldığı görülmektedir. Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki nedensel ilişkiye yönelik farklı argümanlar bulunmaktadır (Odhiambo, 2009: 618). İlgili literatür incelendiğinde genellikle enerji tüketiminin ekonomik büyüme üzerinde pozitif etkisinin olduğu görüşünün hakim olduğu anlaşılmaktadır. Çalışmalar arasında enerji tüketiminin ekonomik büyüme ile ilişkisiz olduğu ve enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi olumsuz etkilediği yönünde sonuçların elde edildiği çalışmalar da bulunmaktadır. Bununla birlikte ekonomik büyümenin ve enerji tüketiminin karbondioksit emisyonunu artırdığı bununla mücadele yönünde çeşitli maliyetlerin ortaya çıkabildiği ve büyümenin olumsuz etkilenebildiği beklenmektedir. Bu çalışmada yer verilen ilgili literatürde CO₂ emisyonu ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine bir konsensüsün olmadığı anlaşılmaktadır. Bazı çalışmalarda CO₂ emisyonu ile büyüme arasında bir ilişkinin olmadığı rapor edilirken, bazılarında karşılıklı bir nedensel ilişki, bir kısım çalışmada ise büyümenin CO₂ emisyonunu arttırdığı gösterilmektedir. Kısaca, ekonomik büyümenin CO₂ emisyonunun artmasına neden olduğu daha baskın bir sonuç olarak görülmektedir. Bu bölümde enerji tüketimi, karbondioksit emisyonları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi analiz eden farklı çalışmalardan özetler sunulmaktadır.

Enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen ilk çalışma olmasından dolayı Kraft ve Kraft (1978)'ın yaptığı çalışmayı belirtmek bir gerekliliktir. Çalışmada, 1947-1974 dönemi verileriyle ekonomik büyümenin enerji tüketiminin artmasının nedeni olduğu sonucu elde edilmiştir.

Apergis ve Payne (2010), 11 Bağımsız Devletler Topluluğu ülkesi için 1994-2004 dönemi verilerini kullanarak, enerji tüketimi, karbondioksit emisyonu ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemişlerdir. Değişkenler arası ilişkinin tespitinde Panel Vektör Hata Düzeltme Modelinin kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgular, enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonları arasında uzun dönemli ve istatistiksel olarak pozitif bir ilişkinin olduğunu gösterirken, uzun dönemde enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonları arasında iki yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Kısa dönemde ise sırasıyla enerji tüketimi ve ekonomik büyümeden karbondioksit emisyonlarına doğru tek yönlü, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ise iki yönlü bir nedenselliğin olduğu görülmektedir.

Niu vd., (2011), 1971-2005 dönemi verilerini kullanarak sekiz Asya-Pasifik ülkesi için, enerji tüketimi, GSYİH ve karbondioksit emisyonları arasındaki nedenselliği araştırmıştır. Değişkenler arası ilişki panel veri analiz yöntemi ile incelenmiştir. Ampirik bulgular değişkenler arasında uzun dönemli denge ilişkilerinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, genel olarak enerji tüketiminden CO₂ emisyonlarına doğru nedensellik rapor edilmiştir.

Farhani ve Rejeb (2012), 15 MENA ülkesi için 1973-2008 dönemi verilerini kullanarak enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve karbondioksit emisyonları arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testlerini kullanarak araştırmışlardır. Çalışmanın bulgularına göre, kısa dönemde GSYİH ile enerji tüketimi arasında ve CO₂ emisyonları ile enerji tüketimi arasında nedensel bir ilişki bulunmamaktadır. Ancak uzun dönemde, GSYİH ve CO₂ emisyonlarından enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır.

Arouri vd. (2012), 1981-2005 dönemi verileri ile 12 Orta Doğu ve Kuzey Afrika Ülkesi (MENA) için karbondioksit emisyonları, enerji tüketimi ve reel GSYİH arasındaki ilişkiyi araştırmışlardır. Panel birim kök testleri ve eşbütünleşme testlerinin kullanıldığı çalışmada elde edilen bulgular, uzun dönemde enerji tüketiminin CO₂ emisyonları üzerinde olumlu ve anlamlı bir etkiye sahip olduğuna işaret etmektedir. Ayrıca panel genelinde GSYİH'nın CO₂ emisyonlarıyla ikinci dereceden bir ilişki içerisinde olduğunu göstermektedir.

Uçan (2014), gelişmiş 15 Avrupa Birliği ülkesini kapsayan çalışmasında 1990-2011 dönemi verilerini kullanarak enerji tüketimi ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi çok değişkenli bir çerçevede incelemiştir. Eşbütünleşme ve nedensellik testlerinin kullanıldığı çalışmada, reel GSYİH, yenilenebilir ve yenilenemeyen enerji, Ar-Ge göstergeleri ve sera gazı emisyonları değişkenler olarak yer almaktadır. Eşbütünleşme testi sonuçlarına göre, GSYİH, yenilenebilir ve yenilenemez enerji tüketimi, sera gazı emisyonları ve Ar-Ge arasında uzun dönemli bir denge ilişkisi olduğu bulgusu elde edilmiştir. Genel olarak yenilenebilir enerji tüketimi GSYİH'yi pozitif etkilerken, yenilenemeyen enerji tüketimi GSYİH'yi etkilememektedir. Nedensellik testi sonuçları ise yenilenemeyen enerji tüketimi ve sera gazı emisyonlarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedenselliğe işaret etmektedir.

Saidi ve Hammami (2015), yaptıkları çalışma ile enerji tüketimi ve CO₂ emisyonunun ekonomik büyüme ile ilişkisini 58 ülke için 1990-2012 dönemi verilerini kullanarak incelemiştir. Çalışmada değişkenler arası ilişkiyi belirlemek için Genelleştirilmiş Momentler Yöntemi (GMM) aracılığıyla dinamik panel veri analiz yöntemi kullanılmıştır. Ele alınan ülkeler buldukları yere göre çeşitli bölge gruplarına ayrılmıştır. Tahminler Latin Amerika ve Karayipler, Avrupa ve Kuzey Asya ve Sahra Altı, Kuzey Afrika ve Orta Doğu grubu olarak yapılmıştır. Ampirik kanıtlar CO₂ emisyonlarının tüm panelde enerji tüketimi üzerinde anlamlı ve pozitif etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca tüm panelde ekonomik büyümenin enerji tüketimi üzerinde istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif etkisinin olduğu görülmüştür.

Jamel ve Derbali (2016), enerji tüketimi, ekonomik büyüme, CO₂ emisyonları ve çevresel bozulma arasındaki ilişkiyi 1991-2013 dönemi verileri ile sekiz Asya ülkesi için panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testleri ile araştırmıştır. Çalışmadan elde edilen bulgular ekonomik büyüme ve enerji tüketiminde meydana gelen artışların CO₂ emisyonlarını artırdığına işaret etmektedir. Ayrıca sonuçlar, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme ve çevresel bozulma arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğunu göstermektedir.

Obradoviç ve Lojanica (2017), 1980-2010 dönemi verilerini kullanarak yaptıkları çalışma ile AB üyesi olan Yunanistan ve Bulgaristan'da, enerji tüketimi, karbondioksit emisyonları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştirlerdir. Kişi başı GSYİH,

kişi başı gayri safi sabit sermaye oluşunu, kişi başı enerji tüketime ve karbon emisyonlarının değişken olarak kullanıldığı çalışmada, değişkenler arası ilişkinin incelenmesinde Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM) kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik bulguları, uzun vadede her iki ülkede de enerji ve CO₂ emisyonlarından ekonomik büyümeye doğru bir nedenselliğin olduğunu göstermektedir. Kısa dönemde ise enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında Yunanistan ve Bulgaristan'da nedensellik bulunmamaktadır.

Yıldız (2019), E7 (in, Hindistan, Brezilya, Rusya, Endonezya, Meksika, Türkiye) lkelerinde CO₂ emisyonu, enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve kentleşme arasındaki ilişkiyi 1992-2014 dönemi verilerini kullanarak nedensellik bağlamında araştırmıştır. Yapılan analizlerden elde edilen sonuçlara göre, panelde kentleşmeden CO₂ emisyonuna, enerji tüketiminden kentleşmeye ve ekonomik büyümeden kentleşmeye doğru tek yönlü nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve CO₂ emisyonları arasında panel bazında herhangi bir ilişki tespit edilememiştir. lke bazında ise karma bulgular elde edilmiştir

Banday ve Aneja (2019), G7 lkeleri için enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve CO₂ emisyonları arasındaki ilişkiyi 1971-2014 dönemi verilerini kullanarak araştırmıştır. Değişkenler arası ilişkinin belirlenmesinde ARDL sınır testi ve çeşitli panel nedensellik testleri kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar enerji tüketimi, ekonomik büyüme ve CO₂ emisyonları arasında uzun dönemli bir ilişkiye işaret etmektedir. Ancak kısa dönemde tüm ülkelerde enerji tüketimi, CO₂ emisyonları ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Ayrıca, Almanya, İtalya, İngiltere ve ABD'de ekonomik büyüme ile CO₂ emisyonları arasında tek yönlü bir nedensellik ilişkisi bulunmaktadır.

Torun vd. (2019), orta gelir düzeyindeki sekiz MENA lkesi (Tunus, Cezayir, Ürdün, Lübnan, Mısır, İran, Irak ve Türkiye) için 1998-2014 dönemi verilerini kullanarak, ekonomik büyüme ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonlarına etkisini panel veri analiz yöntemi yardımıyla incelemişlerdir. Çalışmadan elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme ve enerji tüketimi ile CO₂ emisyonları arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı tespit edilmiştir. Panel genelinde enerji tüketiminin %1 artması CO₂ emisyonlarını %0,56 artırmaktadır. Ekonomik büyümedeki %1'lik artış ise CO₂ emisyonlarını %0,9

azaltmaktadır. Nedensellik testi sonuçlarına göre ise, enerji tüketimi ile ekonomik büyüme arasında ve CO₂ emisyonları ile ekonomik büyüme arasında iki yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca, enerji tüketiminden CO₂ emisyonlarına doğru tek yönlü bir nedensellik tespit edilmiştir.

Touitou (2021), seçilmiş MENA ülkelerinde ekonomik büyüme, karbondioksit (CO₂) emisyonları ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi 1995-2017 dönemi verilerini kullanarak panel eşbütünleşme testlerini kullanarak incelemiştir. Elde edilen ampirik bulgular, CO₂ emisyonları, enerji tüketimi ve GSYİH arasında uzun dönemli bir ilişkinin olduğunu göstermektedir. Ayrıca, CO₂ emisyonlarının enerji tüketimine göre esnekliğinin birden küçük olduğu ve enerji tüketiminin CO₂ emisyonları üzerinde olumlu fakat nispeten düşük bir etkiye sahip olduğu bulgusu elde edilmiştir.

Yapar (2022), enerji kaynakları kullanımı, CO₂ emisyonu ve ekonomik büyüme ilişkisini 1995-2014 dönemi verilerini kullanarak seçilmiş gelişen ekonomiler için analiz etmiştir. Araştırmada yenilenebilir enerji kullanım miktarı, yenilenemeyen enerji kullanım miktarı, kişi başına CO₂ emisyonu ve kişi başına GSYİH çalışmanın değişkenlerini oluştururken, değişkenler arası ilişki panel veri analizi yöntemiyle araştırılmıştır. Yapılan analizler sonucunda üç değişkenin de iktisadi büyüme üzerinde pozitif etkiye sahip olduğu bulunmuştur. Yenilenebilir enerji kaynakları tüketiminde görülen %1'lik artış kişi başına GSYH'yı %0,0016, yenilenemeyen enerji kaynaklarının kullanımında %1'lik bir artış kişi başına GSYH'yı %0,0376 artmaktadır. Kişi başına CO₂ emisyonu birim düzeyde arttığında kişi başına GSYH'yı %0,76 artmaktadır.

Arvas ve İsaoglu (2022), gelişmiş ülke grupları (AB19, AB28, G7, G20, OECD Avrupa, OECD Toplamı, BRICS, OECD Amerika ve Doğu Avrupa, Kafkasya ve Orta Asya) için 2000-2018 verilerini kullanarak ekonomik büyüme, CO₂ sanımı ve enerji tüketimi arasındaki ilişkiyi panel eşbütünleşme ve panel nedensellik testleri ile araştırmıştır. Panel eşbütünleşme testi sonuçları değişkenler arasında eşbütünleşmenin olduğunu ve uzun dönemde birlikte hareket ettiklerini göstermektedir. Panel nedensellik testi sonuçları ise, CO₂ emisyonları ile büyüme arasında çift yönlü, enerji tüketimi ile büyüme arasında ise büyümeden enerjiye doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu göstermektedir.

Han vd. (2022), 1990-2018 dönemi verilerini kullanarak BRICS-T ülkelerinde (Brezilya, Rusya, Hindistan, Çin, Güney Afrika ve Türkiye) enerji tüketimi, CO₂ emisyonu ve

ekonomik büyüme ilişkisini panel veri analizi yöntemi ile incelemişlerdir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre, ekonomik büyüme ve CO₂ emisyonu arasında iki yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilirken, ekonomik büyümeden enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Ülke bazlı değerlendirmelerde ise farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Dissanayake vd. (2023), 1990-2019 dönemi verilerini kullanarak gelişmiş, gelişmekte olan, az gelişmiş ve geçiş ekonomileri ülkelerini de kapsayan 152 ülkede yenilenebilir ve yenilenemez enerji kullanımı, CO₂ emisyonları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi Granger Nedensellik testi ile araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlar, geçiş ekonomileri dışında, GSYİH ile yenilenebilir enerji tüketimi veya GSYİH ile yenilenemez enerji tüketimi arasında nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermektedir. Gelişmiş ve az gelişmiş ülkelerde nedensellik tespit edilememiştir. Geçiş ekonomilerinde GSYH'den yenilenebilir enerji tüketimine ve GSYH'dan yenilenemez enerji tüketimine doğru tek yönlü bir nedensellik, tüm ülkelerde ise GSYH'dan CO₂ emisyonuna doğru tek yönlü bir nedensellik bulunmaktadır. Ayrıca, geçiş ekonomilerinde GSYİH ile CO₂ emisyonları arasında çift yönlü bir nedensellik bulunmuştur.

3. Ampirik Analiz

Bu çalışmada MINT ülkelerinin 1990-2020 yılı verileriyle ekonomik büyüme ile enerji tüketimi ve karbondioksit (CO₂) emisyonu arasındaki ilişki dinamik panel veri yöntemleriyle analiz edilmiştir.

Enerji tüketimi, karbondioksit emisyonu ile ekonomik büyüme ilişkisini araştıran bu çalışmada kullanılan değişkenler Uluslararası Enerji Ajansı (International Energy Agency - IEA) ve Dünya Bankası (World Bank) veri tabanından elde edilmiştir. Ekonometrik tahminler yapılmadan önce değişkenlerin logaritması alınarak tam logaritmik denklem kurulmuştur. Ekonomik büyüme verisi olarak kişi başına düşen gelir (cari ABD Doları) LGDP ile ifade edilirken; kişi başı enerji tüketimi (ton eşdeğer petrol) LEC ve kişi başı karbondioksit emisyonu (metrik ton) LCO olarak ifade edilmektedir. Söz konusu değişkenlerle kurulan tam logaritmik model Denklem (1)'de gösterilmektedir:

$$LGDP_{it} = \alpha_i + \beta_{1i} LEC_{it} + \beta_{2i} LCO_{it} + \varepsilon_{it} \quad (2)$$

($i = 1, \dots, 7$) ve ($t = 2004, \dots, 2021$)

Modelde i ; kesit boyutunu ve t ; zaman boyutunu ifade etmektedir.

3.1.Yöntem

Bu çalışmada, yeni ekonometrik yöntemlerle dinamik panel veri analizi kullanılmıştır. Panel veri analizinde ele alınan incelemeler, yatay kesit birimlerine zaman boyutunun eklenmesiyle değişkenler arasındaki ilişkinin ortaya konulmasını sağlamaktadır. Ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve CO₂ emisyonu arasındaki eş bütünleşme ve nedensellik ilişkisini incelemeye önce ön testler uygulanmaktadır. Kesitlerarası bağımlılığın tespitinde Breusch ve Pagan (1980), Pesaran (2004), Pesaran vd.(2008) tarafından öne sürülen testler kullanılmaktadır. Ön testlerden bir diğeri, Pesaran ve Yamagata (2008) tarafından geliştirilen ve eğim katsayılarının homojen olup olmadığını test etmeye yarayan delta testidir (Pesaran ve Yamagata, 2008: 67-69). Homojenite testinde hipotezler “ H_0 : Eğim katsayıları homojendir” ve “ H_1 : Eğim katsayıları heterojendir” şeklindedir (Örnek ve Türkmen, 2019: 120).

Değişkenlerde birim kökün varlığı araştırılırken, ikinci nesil panel birim kök testlerinden biri olan ve yapısal kırılmaları dikkate alan Panel Fourier LM (Nazlıoğlu ve Karul, 2017) Birim Kök Testinden yararlanılmaktadır. Yapısal kırılmalı birim kök testlerinin güvenilirliği için en önemli husus kırılma tarihlerinin, sayılarının ve formlarının isabetli bir şekilde önceden tespit edilebilmiş olmasıdır. Burada meydana gelebilecek güçlükler Fourier birim kök testleri ile aşılmaya çalışılmaktadır. Zira bu tip testler sadece sert kırılmalara değil kademeli (gradual) kırılmalara (yumuşak geçişlere) da izin vermektedir ve testin modellenmesi aşamasında kırılma formunun ve tarihlerinin önceden biliniyor olmasına gerek yoktur (Türkmen, 2022: 113; Kar vd. 2019: 42; Önder, 2022a:41). Panel Fourier LM (Nazlıoğlu ve Karul, 2017) birim kök testinde bireysel istatistiğin dağılımı sadece Fourier frekansına bağlıdır ve panel istatistiği standart bir normal dağılıma sahiptir. Testin küçük örneklem özellikleri, farklı veri üretme süreçleri için Monte Carlo simülasyonları ile incelenmiştir (Nazlıoğlu ve Karul, 2017). Söz konusu testin boş hipotezi “birim kök vardır” varsayımı üzerine kuruludur.

Yapısal kırılmaların dikkate alınması uygulanacak eş bütünleşme testlerinde sapmalı sonuçlar elde etmemek için oldukça önemlidir. Bu nedenle çalışmada, paneldeki serilerin düzeyde birim kök içerdiği göz önüne alınarak, Westerlund ve Edgerton (2008)’un yapısal kırılmalı eş bütünleşme testi uygulanmaktadır. Bu test, Lagrange Multiplier (LM) temelli, Schmidt ve Phillips (1992), Ahn (1993) ve Amsler ve Lee (1995)) birim kök testlerinden geliştirilmiş ve değişen varyans, serisel korelasyona da izin vermektedir. Öte

yandan Westerlund ve Edgerton tarafından geliştirilen bu test sabit terimde ve eğimde (trend) her bir ülke için farklı tarihlerdeki kırılmalara da olanak sağlamaktadır (rnek ve Türkmen 2019: 123; nder, 2022b: 31).

Eşbütünleşme katsayıları, kesitler arası bağımlılığı dikkate alan, katsayılarda heterojenite tespit edildiği durumlarda da kullanılabilen Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen Augmented Mean Group Estimator (AMG- Arttırılmış Ortalama Grup Tahmincisi) yöntemi kullanılarak tahmin edilmiştir (Ağır ve Türkmen, 2020: 846).

3.2. Bulgular

Bu bölümde yapılan ekonometrik test sonuçlarına yer verilmektedir. Eş bütünleşme analizinden önce yapılması gereken ön test bulguları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4: n Test Sonuçları

	Değişkenlerin Yatay Kesit Bağımlılığı					
	LGDP		LEC		LCO	
Testler	İst. Değeri	Olasılık Değeri	İst. Değeri	Olasılık Değeri	İst. Değeri	Olasılık Değeri
CDIm1	20.614***	0.002	19.237***	0.004	20.287***	0.002
CDIm2	4.219***	0.000	3.821***	0.000	4.124***	0.000
CDIm3	-3.457***	0.000	-3.456***	0.000	-3.908***	0.000
LMadj	11.202***	0.000	9.703***	0.000	9.467***	0.000
Eş Bütünleşme Denklemi Yatay Kesit Bağımlılığı						
	İstatistik Değeri			Olasılık Değeri		
CDIm1	11.864*			0.065		
CDIm2	1.693**			0.045		
CDIm3	2.632***			0.004		
LMadj	0.979			0.164		
Eğim Homojenliği						
Testler	İstatistik Değeri			Olasılık Değeri		
$\tilde{\Delta}$	10.062***			0.000		
$\tilde{\Delta}_{adj}$	10.587***			0.000		

Not: “***” işareti %1, “**” işareti %5; “*” işareti %10 seviyesinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir. Sabitli model kullanılmıştır.

Tablo 4’de yer alan bulgulara göre değişkenlerde ve eş bütünleşme denkleminde kesitler arası bağımlılık olduğu ve kurulan modelin eğim katsayısının homojen olduğu bulgusu elde edilmiştir. Elde edilen bulgular, ikinci nesil panel birim kök testlerinden Nazlıoğlu ve Karul (2017) tarafından geliştirilen Fourier LM birim kök testini uygulamaya olanak sağlamaktadır. Tablo 5’te bağımlı ve bağımsız değişkenlerinin birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5: Panel Fourier LM Birim Kök Testi Sonuçları

Ülkeler	LGDP		LEC		LCO	
	Fourier tau LM ₁ k=1	Fourier tau LM ₂ k=2	Fourier tau LM ₁ k=1	Fourier tau LM ₂ k=2	Fourier tau LM ₁ k=1	Fourier tau LM ₂ k=2
Meksika	-1.844	-3.379	-2.393	-2.848	-3.295	-2.617
Endonezya	-1.680	0.019	-2.060	-1.731	-1.694	-1.836
Nijerya	0.537	-0.888	-2.516	-2.733	-1.563	-1.840
Türkiye	-1.342	-2.103	-1.063	0.290	-1.587	0.088
Panel Sonucu						
Z _{LM} (İst. Değeri)	6.081	1.737	3.069	1.268	2.982	1.832
p- değeri	1.000	0.958	0.998	0.897	0.998	0.966

Panel Fourier LM birim kök testi sonuçlarında MINT ülkeleri için bağımlı ve bağımsız değişkenlerin seviyede birim kök içerdiği bulgusu elde edilmiştir. Dolayısıyla bu durum, eş bütünleşme testinin yapılmasına imkân sağlamaktadır. Tablo 6’da Westerlund ve Edgerton (2008) panel eş bütünleşme test sonuçları yer almaktadır. Tabloda aynı zamanda sabitte kırılma (level shift) ve rejim kırılması (regime shift) durumları için uygulanan panel eş bütünleşme testinin her bir ülke için belirlediği kırılma tarihi sunulmaktadır.

Tablo 6: Yapısal Kırılmalı Eş Bütünleşme Test Sonuçları

Model	Z _r (N)		Z _φ (N)	
	İst. Değeri	p-değeri	İst. Değeri	p-değeri
Kırılmasız	0.338	0.632	0.546	0.707
Sabitte Kırılma	-2.270**	0.011	-2.192**	0.014
Rejim Kırılması	3.253	0.999	2.382	0.991
Ülkeler	Kırılma Tarihleri			
	<i>Sabitte Kırılma</i>		<i>Rejim Kırılması</i>	
Meksika	1994		1994	

Endonezya	1997	1997
Nijerya	1992	1992
Türkiye	1993	1997

Not: “***” işareti %5; “**” işareti %10 seviyesinde istatistiki anlamlılığı ifade etmektedir.

MINT ülkeleri için elde edilen $Z_{\tau}(N)$ ve $Z_{\phi}(N)$ istatistik sonuçlarına göre eş bütünleşme olmadığı üzerine kurulu sıfır hipotezi %5 anlamlılık düzeyinde reddedilmektedir. Sonuç olarak, ekonomik büyüme ile enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonu arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bulgusu elde edilmiştir. Panelin geneli için ve ülke bazında, uzun dönem eş bütünleşme parametreleri Eberhardt ve Bond (2009) tarafından geliştirilen AMG yöntemi ile hesaplanmaktadır. Uzun dönem katsayıları tahminlerini içeren bulgular Tablo 7’de yer almaktadır.

Tablo 7: Panel Eş Bütünleşme Katsayı Tahmin Sonuçları

	β_1			β_2		
	Katsayı	Std. Hata	p-değeri	Katsayı	Std. Hata	p-değeri
AMG	0.305**	0.752	0.041	0.620	0.661	0.348
Ülke Sonuçları						
Meksika	0.970***	0.418	0.000	2.358***	0.354	0.000
Endonezya	2.084***	0.763	0.006	0.938**	0.426	0.028
Nijerya	2.417	1.913	0.206	-0.489	0.515	0.342
Türkiye	0.417	1.149	0.716	-0.324	0.986	0.743

Not: ** ve *** sırasıyla %5 ve %1 düzeyinde istatistiki anlamlılığı göstermektedir.

MINT ülkelerine ait 1990-2020 dönemi için uygulanan eş bütünleşme parametreleri incelendiğinde, panel genelinde kişi başına düşen enerji tüketimi değişkeninin uzun dönem katsayısının istatistiksel olarak anlamlı; kişi başına düşen karbondioksit emisyonu değişkeninin uzun dönem katsayısının ise anlamsız olduğu tespit edilmiştir. Buna göre, MINT ülkelerinde kişi başı enerji tüketimindeki %1’lik bir artışın kişi başına düşen geliri %0,3 artırdığı bulgusu elde edilmiştir. Sonuçlar ülke bazında incelendiğinde ise, Nijerya ve Türkiye’de uzun dönem katsayısının istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Diğer taraftan, Meksika ve Endonezya’da kişi başı enerji tüketimindeki %1’lik bir artışın kişi başına düşen geliri sırasıyla %0,9; %2,08 artırdığı; kişi başına düşen karbondioksit emisyonundaki %1’lik bir artışın ise kişi başına düşen geliri sırasıyla %2,3 ve %0,9 artırdığı bulgusu elde edilmiştir.

Sonuç

Enerji talebi hem gelişmiş hem de gelişmekte olan tüm ülkelerde her geçen gün artmaktadır. Nüfusun artması, teknolojik gelişme, sanayileşme, hızlı ekonomik büyüme, kentleşme ve sosyal hayatın değişmesi enerji talebini artıran en önemli nedenlerden bazılarıdır. Öyle ki günümüzde enerji ihtiyacı günlük yaşamın ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir. Sanayi devrimi ile birlikte üretimi artırmak için sermaye, emek ve hammadde yanında enerjinin de yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle sanayiye dayalı büyüme hedefinde olan ülkeler daha çok enerji kullanılmaya başlamışlar ve enerji üretim sürecinin önemli bir girdisi haline gelmiştir. Artan enerji ihtiyacının fosil yakıtlardan karşılanması çevreye salınan CO₂ miktarını artırmakta ve tüm dünya ülkelerinin ortak problemi olan küresel ısınma ve çevresel kirliliğe neden olmaktadır. Günümüzde CO₂ salınımı ve çevresel kirlilik özellikle kentlerde yaşayanlar için önemli bir sorundur. Günümüzde gelişmiş ülkeler çevre dostu enerji ve üretim teknolojilerinin kullanılmasını teşvik etmektedirler.

Bu çalışmada ekonomik büyüme, enerji tüketimi ve karbondioksit emisyonu arasındaki ilişki, MINT ülkeleri olarak adlandırılan ve gelişmekte olan Meksika, Endonezya, Nijerya ve Türkiye örneğinde araştırılmıştır. Değişkenler arasındaki ilişkiyi araştırmak için ikinci nesil panel birim kök ve panel eş bütünleşme testlerinden yararlanılmıştır. Değişkenlere ilişkin veriler 1990-2020 dönemi yıllık verilerini kapsamaktadır. Yapılan tahminler sonucunda, MINT ülkelerinde kişi başı toplam enerji tüketimi ve kişi başı karbondioksit emisyonu ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu bulgusu elde edilmiştir. Bu sonuç, Niu vd. (2011), Uçan (2014), Jamel ve Derbali (2016), Banday ve Aneja (2019), Torun vd. (2019), Touitou (2021) ve Arvas ve İsaoglu (2022)'nin yaptıkları çalışmalardan elde ettikleri sonuçlarla paralellik arz etmektedir. Ayrıca, MINT ülkelerinde kişi başı enerji tüketimindeki %1'lik bir artışın kişi başı geliri %0,3 artırdığı da elde edilen bulgular arasındadır. Elde edilen bu sonuçlar, Kraft ve Kraft (1978), Apergis ve Paye (2010) ve Yapar (2022) gibi yazarların yaptıkları çalışmalardan elde ettikleri enerji tüketiminin ekonomik büyümeyi artırdığı sonucunu desteklemektedir.

MINT ülkeleri için yapılan bu analizlerin sonuçları ülke bazlı değerlendirildiğinde ise, Nijerya ve Türkiye'de uzun dönem katsayısının istatistiksel olarak anlamsız olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan, Meksika ve Endonezya'da kişi başı enerji tüketimindeki %1'lik bir artışın kişi başı geliri sırasıyla %0,9; %2,08 arttırdığı; kişi başı

karbondioksit emisyonundaki %1’lik bir artışın ise kişi başi geliri sırasıyla %2,3 ve %0,9 arttırdığı bulgusu elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre MINT lkelerinde enerjinin önemli bir girdi olduğu söylenebilir. Ekonomik büyümenin hızlandırılması enerji tüketime ihtiyacı artıracaktır. Ancak, evreye duyarlılık ve karbondioksit emisyonunun dşrlmesi amacıyla uygulanacak enerji tasarrufu tedbirleri ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir. Dolayısıyla uygulanacak ekonomi ve enerji politikaları iyi etüd edilmelidir. Bu açıdan MINT lkeleri özeline tüm dünya ülkelerinin sürdürülebilir bir ekonomik büyüme ve daha düşük karbondioksit emisyonu değerleri için daha çok yenilenebilir enerjiye yönelmeleri uygun olacaktır.

Kaynakça

- Ahn, S. K. (1993). Some Tests for Unit Roots in Autoregressive-Integrated Moving Average Models with Deterministic Trends, *Biometrika*, 80, 855-868.
- Ağır, H. ve Türkmen, S. (2020). Ekonomik Büyüme Etkisi Bakımından Doğal Kaynaklar: Dinamik Panel Veri Analizi, *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 19(3), 840-852.
- Amsler, C. ve J. Lee. (1995). An LM Test for a Unit Root in the Presence of a Structural Break, *Econometric Theory*, 11, 359-368.
- Apergis, N. ve Payne, J. E. (2010). The Emissions, Energy Consumption and Growth Nexus: Evidence From The Common Wealth of Independent States. *Energy Policy*, 38(1), 650-655.
- Arvas, M. A. ve İsaoglu, A. (2022). The Relationship Between Growth, CO₂ Emission and Energy Consumption: A Panel Cointegration Approach for Selected Country Groups, *Journal of Yasar University*, 17(66), 558-573.
- Arouri, M., Youssef, A. B., M'Henni, H. ve Rault, C. (2012). Energy Consumption, Economic Growth and CO₂ Emissions in Middle East and North African Countries. IZA Discussion Paper No. 6412.
- Banday, U. J. ve Aneja, R. (2019). Energy Consumption, Economic Growth And CO₂ Emissions: Evidence From G7 Countries. *World Journal of Science, Technology and Sustainable Development*, 16(1), 22-39.
- Breusch, T. S. ve Pagan, A. R. (1980). The Lagrange Multiplier Test and Its Applications To Model Specification n Econometrics. *The review of economic studies*, 47(1), 239-253.
- Dissanayake H, Perera N, Abeykoon S, Samson D, Jayathilaka R, Jayasinghe M. ve Yapa, S. (2023). Nexus Between Carbon Emissions, Energy Consumption, And Economic Growth: Evidence From Global Economies. *PLoS ONE* 18(6): e0287579. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0287579>
- Doğan, İ. ve Topallı, N. (2016). Milli Gelir, Karbon Emisyonu ve Enerji Tüketimi: Türkiye İçin Doğrusal ve Doğrusal Olmayan Nedensellik Analizi. *Business and Economics Research Journal*, 7(1), 107-121. DOI Number: 10.20409/berj.2016116807
- Eberhardt, M. ve Bond, S. (2009). Cross-section Dependence in Nonstationary Panel Models: A novel estimator.
- Farhani, S. ve Rejeb, B. J. (2012). Energy Consumption, Economic Growth And CO₂ Emissions: Evidence From Panel Data For MENA Region. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 2(2), 71-81.
- Ghali, K. H. ve El-Sakka, M. I. T. (2004). Energy Use And Output Growth İn Canada: A Multivariate Cointegration Analysis, *Energy Economics, Elsevier*, 26(2), 225-238.

- Han, A. (2022). E7 Ülkelerinde Yenilenebilir Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisinin İncelenmesi, *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 18(3), 797-814.
- Han, A., Şahin Kutlu, Ş. ve Pehlivan, C. (2022). The Connection Between Energy Consumption, Carbon Emission and Economic Growth: Evidence From Panel Causality Testing. *Oltu Journal of Faculty of Humanities and Social Sciences*, 3(1), 9-14.
- Hayaloğlu, P., Artan, S. ve Demirel, S. K. (2019). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Panel Eşanlı Model, *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 5 (2), 405-417.
- IEA (International Energy Agency). (2023). World Energy Balances, <https://www.iea.org/data-and-statistics/data-product/world-energy-balances#documentation>
- Jamel, L. ve Derbali, A. (2016). Do Energy Consumption And Economic Growth Lead To Environmental Degradation? Evidence From Asian Economies. *Cogent Economics & Finance*, 4(1), DOI: 10.1080/23322039.2016.1170653
- Kar, M., Ağır, H. ve Türkmen, S. (2019). Seçilmiş Gelişmekte Olan Ülkelerde Elektrik Tüketiminin Ekonomik Büyümeye Etkisinin Panel Ekonometrik Analizi. *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 5(3), 37-48.
- Karadaş, H. A., Koşaroğlu, Ş. M. ve Salihoğlu, S. (2017). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 18(1), 129-141.
- Kızılkaya, F. ve Dağ, M. (2019). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme: NIC Ülkeleri İçin Ekonometrik Bir Analiz. *Business and Economics Research Journal*, 10(3 özel sayı), 587-596.
- Kraft, J. ve Kraft, A. (1978). On the Relationship Between Energy and GNP. *Journal of Energy and Development*, 3, 401-403.
- Kuznets, S. (1955). Economic Growth and Income Inequality, *The American Economic Review*, 45(1), 1-28.
- Mucuk, M. ve Uysal, D. (2009). Türkiye Ekonomisinde Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme. *Maliye Dergisi*, 157, 105-115.
- Nazlıoğlu, S., ve Karul, C. (2017). “Panel LM unit root test with gradual structural shifts”. In *40th International Panel Data Conference*, 7-8.
- Nişancı, M., Kabadayı, B., Yurttañıkımaz, Z. Ç. ve Emsen, Ö S. (2014). Karbondioksit Emisyonu, Enerji Yođunluđu ve Ekonomik Büyüme İlişkileri: AB Üyesi Geçiş Ekonomileri Örneği (1995-2010). International Conference in Economics, September 03-05-2014
- Niu, S., Ding, Y., Niu, Y., Li, Y. ve Luo, G. (2011). “Economic Growth, Energy Conservation And Emissions Reduction: A Comparative Analysis Based On Panel Data For 8 Asian-Pacific Countries”. *Energy Policy*, 39(4), 2121-2131.

- Obradović, S. ve Lojanica, N. (2017). “Energy Use, CO2 Emissions and Economic Growth-Causality on a Sample of SEE Countries”. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 30(1), 511-526.
- Odhiambo, N, M. (2009). “Energy Consumption And Economic Growth Nexus In Tanzania: An ARDL Bounds Testing Approach”, *Energy Policy*, 37(2), 617-622.
- Öncel, A., Kırca, M. ve İnal, V. (2017). Elektrik Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: OECD Ülkelerine Yönelik Zamanla Değişen Panel Nedensellik Analizi. *Maliye Dergisi*, 173, 398-420.
- Önder, F. (2022a). Finansal Gelişme İle Ekonomik Büyüme İlişkisi: Kırılgan Beşli Ülkeleri Üzerine Ampirik Bir Analiz. *Journal Of Economics And Research*, 3(2), 36-48. Doi: 10.53280/Jer.1158496
- Önder, F. (2022b). Türkiye’de Turizmin Finansal Gelişmeye Etkisinin Ampirik Analizi, *Tourism Economics, Management and Policy Research*, 1(2), 29-35.
- Örnek, İ. ve Türkmen, S. (2019). Gelişmiş Ve Yükselen Piyasa Ekonomilerinde Çevresel Kuznets Eğrisi Hipotezi'nin Analizi. *Journal Of The Cukurova University Institute of Social Sciences*, 28(3), 109-129.
- Pesaran, M. H. (2004). General diagnostic tests for cross section dependence in panels.
- Pesaran, M. H. ve Yamagata, T. (2008). Testing slope homogeneity in large panels. *Journal of econometrics*, 142(1), 50-93.
- Pesaran, M. H., Ullah, A. ve Yamagata, T. (2008). A bias-adjusted LM test of error cross-section independence. *The Econometrics Journal*, 11(1), 105-127.
- Saidi, K. ve Hammami, S. (2015). The Impact Of CO₂ Emissions And Economic Growth On Energy Consumption In 58 Countries. *Energy Reports*, 1, 62-70.
- Schmidt, P. ve Phillips, P. C. (1992). LM tests for a unit root in the presence of deterministic trends. *Oxford bulletin of economics and statistics*, 54(3), 257-287.
- Taban, S. (2008). İktisadi Büyüme Kavram ve Modeller, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Tıraş, H. H. ve Ağır, H. (2022). *Güney Kore’de Enerji ve Çevresel Sürdürülebilirlik*, (Edt: Sinan Sönmez) (İçinde, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Yeni Trendler II). Duvar Yayınları, İzmir, 297-318.
- Torun, Ü., Yücesan, M. ve Yağış, O. (2019). Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketiminin CO₂ Emisyonu Üzerindeki Etkileri: Seçilmiş MENA Ülkeleri İçin Panel Veri Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(4), 351-368.
- Touitou, M. (2021). The Relationship between Economic Growth, Energy Consumption and CO₂ Emission in the Middle East and North Africa (MENA)”. *Folia Oeconomica Stetinensia*, Sciendo, 21(2), 132-147.
- Türkmen, S. (2022). Finansallaşma Ve Enerji Tüketimi İlişkisinin Analizi: Türk Devletleri Teşkilatı'ndan Ampirik Kanıtlar, *Journal Of Economics And Research*, 3(1), 109-122. DOI: 10.53280/Jer.1063861
- Uçan, O., Arıcıoğlu, E. ve Yücel, F. (2014). Energy Consumption and Economic Growth Nexus: Evidence from Developed Countries in Europe. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 4(3), 411-419.

- WB (WORLD BANK), (2023). Databank, World Development Indicators. <https://databank.worldbank.org/source/world-development-indicators> Erişim Tarihi: 10.05.2023
- Westerlund, J. ve Edgerton, D. L. (2008). A simple test for cointegration in dependent panels with structural breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 70(5), 665-704.
- Yapar, M. (2022). Enerji Kaynakları Kullanımı-CO₂ Emisyonu ve İktisadi Büyüme İlişkisi: Gelişmekte Olan Ekonomiler Üzerine Bir İnceleme. *İstanbul İktisat Dergisi - Istanbul Journal of Economics*, 72(2), 453-472.
- Yaşar, S. ve Sugözü, İ. H. (2019). Ekonomik Büyüme ve Enerji Tüketimi Arasındaki İlişi Bağlamında AB Ülkeleri Üzerine Bir Panel Nedensellik Analizi. *İktisadi ve İdari Yaklaşımlar Dergisi*, 1 (1), 54-64.
- Yıldız, B. (2019). E7 Ülkelerinde CO2 Emisyonu, Enerji Tüketimi, Ekonomik Büyüme ve Kentleşme Arasındaki İlişi. *Social Sciences Research Journal*, 8(3), 283-297.
- Yılmaz, E. ve Pasin Cowley, P. (2022). Enerji Tüketimi ve Ekonomik Büyüme İlişkisine Ekonometrik Yaklaşım, *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 14(26), 59-74. <https://doi.org/10.20990/kilisiibfakademik.1037212>

VERGİ KAÇAKÇILIĞI KAPSAMINDAKİ SAHTE BELGE SUÇLARINDA SUÇ TARİHİNİN TESPİTİ: YARGITAY UYGULAMASI

Within the Scope of Tax Evasion, Determining the Date of Crime in Forged Document Crimes: Supreme Court Practice

Atıf / Citation

Ayyıldız, Y., ve Şahin, S., (2023). "Vergi Kaçakçılığı Kapsamındaki Sahte Belge Suçlarında Suç Tarihinin Tespiti: Yargıtay Uygulaması". *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 68-95.

Yaşar AYYILDIZ

Prof. Dr,
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü,
Bolu / TÜRKİYE
yasarayildiz@ibu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0001-5419-7580

Serdar ŞAHİN

Dr. Öğretim Üyesi,
Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi,
Maliye Bölümü,
Bolu / TÜRKİYE
serdarsahin@ibu.edu.tr
Orcid ID: 0000-0002-2869-8231

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 07.11.2023
Kabul Tarihi: 18.12.2023
Yayın Tarihi: 31.12.2023

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Vergi Kaçakçılığı Kapsamındaki Sahte Belge Suçlarında Suç Tarihinin Tespiti: Yargıtay Uygulaması

Özet

Çalışmanın amacı sahte belge düzenleme ve sahte belge kullanma fiilleri ile oluşan vergi kaçakçılığı suçlarında suç tarihinin belirlenmesinde gerek literatürde ve gerekse uygulamada var olan karmaşıklığı Yargıtay kararları çerçevesinde çözümlenektir. Sahte belge düzenleme ve sahte belge kullanma fiilleri ile oluşan vergi kaçakçılığı suçlarında suç tarihinin belirlenmesi suçun açığa çıkarılması aşamasından yargılama sürecinin sonuna kadar tüm aşamalarda dikkate alınması gereken, hem usule hem de esasa etki edebilme kabiliyetine haiz bir konudur. Zira “cezaî yaptırıma bağlanmış olan fiilin tüm unsurları ile oluşmuş bulunduğu saptanmadıkça, faile ceza uygulanmayacağı” yönündeki genel ceza hukuku ilkesi, suçun başlangıcından sonuna kadar kapsamlı bir araştırmayı gerekli kılmaktadır. Bu kapsamda ilk olarak sahte belge düzenleme ve sahte belge kullanma yoluyla oluşan kaçakçılık suçuna yönelik bakış açısının tespiti için suçun mevzuatımızdaki gelişimi tarihi seyirle incelenmiş, suçun kanunlarda yer alış biçimi ve gelişimi ortaya çıkarılmıştır. İkinci olarak Yargıtay kararları ışığında sırasıyla sahte belge düzenleme ve kullanma fiilleri yoluyla oluşan vergi kaçakçılığı suçlarında suç tarihi tespit edilmiştir. Sonuç olarak sahte belge düzenleme ve kullanma suçlarında suçların muhteviyatının farklı olduğu bu nedenle suç tarihinin her iki eylem için ayrı ayrı belirlenmesi gerektiği kanaatine varılarak; sahte belge düzenleme fiilinde suç tarihinin belgenin düzenlendiği günün tarihi olduğu, sahte belge kullanma eyleminde ise söz konusu belgenin kullanıcı mükellef tarafından vergilendirme sürecine dahil edilmesiyle birlikte suçun oluştuğu tespitiyle sahte belge kullanma fiilinde suç tarihi beyanname verme tarihi olarak tespit edilmiştir. Bu nedenle sahte belge kullanma fiilinde suç tarihinin, mükellefiyetin türüne, vergilendirme dönemine ve son beyanname verme gününe göre değişiklik arz ettiği sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Vergi Kaçakçılığı, Sahte Belge Düzenleme, Sahte Belge Kullanma, Suç Tarihi.

Abstract

The aim of the study is to analyse the complexity that exists both in the literature and in practice in determining the crime date of tax evasion crimes caused by the acts of issuing forged documents and using forged documents, within the framework of the Supreme Court decisions. Determining the date of crime in tax evasion crimes caused by issuing forged documents and using forged documents is an issue that must be taken into consideration at all stages from the detection of the crime to the end of the trial process and could affect both the rule and the procedure. Because the general criminal law principle that "unless it is determined that the criminally sanctioned act has occurred with all its elements, no punishment will be imposed on the perpetrator" requires a comprehensive investigation from the beginning to the end of the crime. In this context, firstly, the development of the crime in our legislation was examined historically to determine the perspective on the crime of tax evasion, which occurs by issuing forged documents and using forged documents. The way these crimes are included in the law and their development are revealed. Secondly, according to the decisions of the Supreme Court, the crime date has been determined for tax

evasion crimes that occur through respectively the acts of issuing forged documents and using forged documents. As a result, the content of the crimes in the crimes of issuing forged documents and using forged documents are different, therefore, it was concluded that the date of the crime should be determined separately for both actions; in the act of issuing a forged document, the date of the crime is the date of the day the document or documents were issued, in the act of using forged documents, due to the crime occurring when the documents in question are included in the taxation process by the user taxpayer, in the act of using forged documents, the crime date was determined as the declaration filing date. For this reason, it has been concluded that the crime date in the act of using false documents varies depending on the type of liability, taxation period and the last declaration filing date.

Keywords: Tax Evasion, Issuing Forged Document, Using Forged Document, Date of Crime.

JEL Codes: K14, K34.

Giriş

İnsanođlu gereksinim duyduđu toplumsal nitelikteki ihtiyaçlarını toplumu oluřturan diđer sűjelerin haklarına gűzeterek gidermekle yűkűmlűdűr. Bu kapsamda toplumsal dűzeni ve adaleti sađlayabilmek amaç odaklı hukuk kuralları oluřturulmuř ve toplumu oluřturan kesimlerin sűz konusu kurallara uymaması cezai műeyyidelere bađlanmıřtır. Zira her ne kadar toplumsal kurallar bir toplumunun huzur ve mutluluđunu etkileyen ve bu dođrultuda toplumun devamlılıđını sađlayan toplumsal uzlařlar olsa da bazı durumlarda toplumu oluřturan fertler tarafından hukuk kuralları ihlal edilebilmektedir.

Toplumsal ihtiyaçların giderilmesi odaklı faaliyet yűrűten devlet kendisinden beklenen gűrev ve fonksiyonları gerçekleřtirebilmek için birtakım harcamalar yapmakta ve bu dođrultuda sűz konusu harcamaların finanse edilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Devletin kamu harcamalarını finanse ettiđi kalemlere kamu gelirleri adı verilmekte ve sűz konusu kamu gelirleri içinde payının yűksekliliđi nedeniyle en ۆnemlisi vergiler olarak gűze çarpmaktadır. Bu haliyle vergiler esasen toplumu oluřturan sűjelerin topluma yűnelik ihtiyaçların finansmanına katkıları olarak gűrűlmesi gereken ۆdemeleri ifade etmektedir. Hal bűyle olmakla birlikte çeřitli nedenlerle vergiye karřı bireysel ya da toplumsal birtakım reaksiyonların gerçekleřtiđi gűrűlmektedir. Bu reaksiyonlar vergiden kaçınma řeklinde kanuni sınırlar içinde olabileceđi gibi vergi kaçırmak gibi kanun dıřı bir olgu olarak da ortaya çıkabilmektedir.

Vergi kaçakçılıđı sularının en yaygın biçiminin sahte belge dűzenleme ve sahte belge kullanma fiilleri ile oluřtuđu gűrűlmektedir. Bu noktada oluřan suçun usul ve esas hűkűmlerini dođrudan etkileyecek bir konu olan suç tarihinin belirlenmesi dikkat çekmektedir. Zira gerek literatűrde ve gerekse uygulamada sahte belge dűzenleme ve sahte belge kullanma fiillerinde suç tarihinin tespiti noktasında farklı gűrűř ve uygulamaların bulunduđu gűrűlmektedir. Suç tarihinin belirlenmesi noktasında zorluđu ortaya çıkaran asıl etmen sahte belge dűzenleme ve sahte belge kullanma fiillerinin birbirlerinden farklı karakteristik ۆzelliklere sahip olmalarıdır. Bu nedenle teknik bir deđerlendirme gerektiren konunun Yargıtay uygulamaları dođrultusunda açıklanması gerek literatűr açısından ve gerekse uygulama açısından ۆnemli bir problemin özűműnű sađlayacaktır. Zira suç tarihinin belirlenmesi Hazine ve Maliye Bakanlıđı tarafından bařlatılan vergi incelemesinden yargılama ařaması sonuna kadar tűm ařamalarda sűreci etkileyen ۆnemli bir etkindir.

Bu kapsamda makale çalışmasında öncelikle sahte belge düzenleme ve kullanma fiillerine yönelik hukuki bakış açısının görülmesi amaçlı olarak söz konusu suçların tarihi seyir içinde mevzuatımızdaki gelişimi açıklanmıştır. Ardından sahte belge düzenleme fiili ve sahte belge kullanma fiillerinde suç tarihi Yargıtay kararları doğrultusunda ayrı ayrı analiz edilmiştir. Son olarak Türk Vergi Sisteminde yer alan vergilerin beyanname dönemleri suç tarihinin belirlenmesi açısından açıklanmıştır.

1. Sahte Belge Suçlarında Vergi Mevzuatının Tarihsel Gelişimi

Ülkemizde Cumhuriyet öncesi dönemde vergi mevzuatımız usul hukuku açısından toplu bir görünüme sahip değildir. Osmanlı vergi sistemi Osman Gazi'den Fatih Sultan Mehmet'e kadar kaynağını şer'i hukuktan alan ve yazılı olmayan bir hüviyete sahipken Fatih Sultan Mehmet döneminde "Kanunname-i Al-i Osman" adıyla yazılı bir metin ortaya çıkarılmıştır (Uzunçarşılı, 1948: 323). 1566 yılında baş defterdar Mehmet Çelebi döneminde "Reaya ve Tımarlar Kanunları" yürürlüğe girmiş ve bu düzenlemeyle aşar, cizye ve toprak işletmeciliği vergileri yazılı bir hale getirilmiştir (Tezcan, 2003: 127). Esasen Osmanlı vergi sisteminde Tanzimat Dönemi'ne kadar geçen sürede vergi kanunlarıyla ilgili düzenlemeler mevcut vergilerin yazılı hale getirilmesinden ibarettir. Tanzimat dönemiyle birlikte mali örgüt yapısı ile kamu bütçesi konularında Avrupa ülkeleri menşeli düzenlemeler yapılırken kamu gelir ve giderlerinin tür, tutar ve bileşenleriyle ilgili hukuki düzenlemeler hayata geçirilmiştir. Ancak söz konusu düzenlemeler vergi sistemine yönelik özel vergi hukuku kapsamında değerlendirilebilecek düzenlemeler olmuş usul ve ceza hukukuna yönelik vergi bazı kanun düzenlemeleri göz ardı edilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Osmanlı'dan devralınan vergi sisteminde ilk dönemlerde mali amaçla, daha sonrasında ekstra fiskal amaçları bünyesinde barındıran ve adil bir vergi sisteminin oluşturulmasına yönelik düzenlemelere gidilmiştir. Bu kapsamda 1949 yılına kadar vergi usul, vergi ceza, vergi yargılama, verginin icra ve uluslararası vergi hukuku gibi alanları düzenleyen ve genel vergi hukuku adı verilen hukuki düzenlemeler toplu bir şekilde ele alınmamış ancak özel vergi kanunları içinde bazı düzenlemelerle ya da mevcut ceza kanunlarıyla muhtelif şekillerde düzenlemeler yapılmıştır.

Özelde sahte belge mevzuu 1949 yılına kadar vergi kanunlarınca ele alınmış bir konu değildir. Sahte belge düzenlenmesi ya da kullanılması 1946 yılına kadar dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirilmiştir. Nitekim dönemde düzen sağlayıcı fiillere aykırı hareket edilmesi durumunda aynı zamanda ceza kanunlarının ihlal edilmesi söz konusu ise kamu davası açılması gerekmektedir (Taner, 1953: 85).

Dolandırıcılık suçu 1926 tarihli 765 sayılı Türk Ceza Kanunu'nda düzenlenmiştir. 765 sayılı Kanununun 503'üncü maddesinde dolandırıcılık suçu "Bir kişiyi kandırabilecek nitelikte hile ve desiseler yaparak hataya düşürüp onun veya başkasının zararına, kendisine veya başkasına haksız bir menfaat sağlayan kişiye bir yıldan üç yıla kadar hapis ve sağladığı haksız menfaatin bir misli kadar ağır para cezası verilir." şeklinde düzenlenmiştir. Bununla birlikte kanunun 504'üncü maddesinde suçun "Kamu kurum ve kuruluşlarının veya kamu yararına çalışan hayır kurumlarının zararına olarak" işlenmesi durumunda suçun cezasının arttırılacağı hükmü düzenlenmiştir. 1949 yılına kadarki durumda sahte belge suçunun kamu kurumlarına yönelik dolandırıcılık suçu kapsamında değerlendirildiği görülmektedir.

1949 yılında vergi hukukumuzda reform niteliğinde düzenlemeler yapılmıştır. Bunların en önemlilerinden biri 15.06.1949 tarih ve 7233 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan 5432 sayılı Vergi Usul Kanunu olmuştur. 5432 sayılı Kanun 324'üncü maddesinde "Sahte vesika tanzim etmek veya bilerek kullanmak" fiilini kaçakçılık suçu olarak vergi mevzuatı kapsamına almıştır. 5432 sayılı kanun vergi ile ilgili özel bir kanun niteliği taşımaktadır. Bu noktada 5432 sayılı Kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte vergi ile ilgili sahte belge suçları, vergi kanunlarında yer alan fiillere aykırı hareket etmek kapsamında Vergi Usul Kanunu hükümlerine göre değerlendirilmeye başlanılmış ve söz konusu suçlar vergi suçları kapsamında ele alınmıştır. Ancak 5432 sayılı Kanunun ilk şeklinde vergi kaçakçılığı suçları vergi ziya-ı suçu kapsamında değerlendirilerek para cezası ile müeyyidelenendirilmiş ve hürriyeti bağlayıcı ceza ile yaptırıma bağlanmamış, bu kısım ceza kanunu hükümlerinde değerlendirilmeye tabi tutulmuştur. 5432 sayılı Kanun sahte belge fiilini "sahte belge düzenlemek ve bilerek kullanmak" olarak ele almıştır. Kanunun 324'üncü maddesinde "mükellefin veya sorumlunun vergiyi kaçırma kastı ile aşağıdaki şekillerde vergi ziyama sebebiyet verilmesi kaçakçılıktır" hükmü ile sekiz bent halinde sıraladığı fiillerin arasında sahte belge düzenleme ve kullanma fiiline de yer vermiştir. Ayrıca 5432 sayılı Kanun ile ilk kez iştirak kurumu da tesis edilmiştir.

5432 sayılı Kanunda 5815 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle vergi suçları konusunda ilk kez "hileli vergi suçları" adı altında hürriyeti bağlayıcı cezayı gerektiren bir suç tipi düzenlenmiştir. 5815 sayılı Kanun "Sahte veya muhteviyatı itibarı ile yanıltıcı belge kullanmak fiili ile vesikaları tahrif etmek veya tahrif edilmiş vesikalar ile asıllarına uygun olmayarak tanzim edilmiş vesika veya suretleri bilerek kullanmak" fiillerini bu kapsamda değerlendirmiştir. Yeni düzenlemede hileli vergi suçunun oluşumunda vergi ziya-ının oluşumu şartı aranmıştır. 5432 sayılı Kanunda 6094 sayılı Kanunla yapılan değişiklikle daha önceki düzenlemelerde yer alan "vergi kaçakçılığına teşebbüs suçu" kaldırılmıştır.

5432 sayılı Kanun, 04.01.1961 tarihli ve 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu'yla yürürlükten kaldırılmıştır. 213 sayılı Kanun "hileli vergi suçu" düzenlemesini devam ettirilmiş ve "teşebbüs" fiilini yeniden düzenlemiş ancak suçların cezalarına yönelik düzenlemelerle hileli vergi suçları ertelenebilir hafif hapis cezalarına dönüştürülmüştür. 213 sayılı Kanun 30.12.1980 tarihinde 2365 sayılı kanunla değişikliğe uğramış ve Vergi Usul Kanunu'nda düzenlenmiş bulunan cezai hükümler değişikliğe uğramıştır. Yapılan değişiklikle "hileli vergi suçu" ifadesi "vergi kaçakçılığı suçu" olarak değiştirilmiştir.

1995 yılında 4108 sayılı Kanunla vergi kaçakçılığı suçlarının cezası "kaçakçılık suçunda hapis cezası" başlığı ile kanunda yer almıştır. 4108 sayılı Kanun, sahte veya muhteviyatı itibarı ile yanıltıcı belge düzenlemek veya bunları bilerek kullanmak fiilini ağır hapis cezası gerektiren fiil kapsamında ele almış ve cezanın ertelenebilme olanağını kaldırmıştır.

Her ne kadar daha sonra da farklı zamanlarda değişiklikler olsa da sahte belge düzenleme ve kullanma fiilinin düzenlendiği kaçakçılık suçlarını günümüzdeki halini almadan önce uğradığı kapsamlı son değişim 4369 sayılı Kanunla 1998 yılında olmuştur. 4369 sayılı Kanun ile sahte veya muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenlemek veya bunları kullanmak fiili kanunun 359'uncu maddesinde farklı fıkralarda düzenlenerek sahte belge düzenlemek ve kullanmak fiili muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge düzenlemek fiilinden ayrılmıştır.

Vergi Usul Kanunu'nda yer alan kaçakçılık suçları daha sonra 23.1.2008 tarihli ve 5728 sayılı Kanunun 276'ncı maddesiyle değiştirilerek üç fıkra şeklinde tekrar düzenlenmiştir. Böylece Vergi Usul Kanunu'nun vergi kaçakçılığı suçlarını düzenleyen 359'uncu

maddesinin (a) ve (b) fıkralarına 5728 sayılı kanunla (c) fıkrası da eklenerek üçlü bir yapı haline getirilmiştir (Şenöz, 2021).

İlerleyen dönemde sahte belge düzenleme ve kullanma suçu kanun kapsamında korunmuş ancak madde kapsamında birtakım değişiklikler yapılmıştır. 29.04.2021 tarih ve 7318 sayılı Kanunun 4'üncü maddesiyle de (ç) fıkrası ve 30.11.2022 tarihli ve 7423 sayılı Kanunun 1'inci maddesiyle de (d) fıkrası eklenerek vergi kaçakçılığı suçları Vergi Usul Kanunu'nun "Ceza Hükümleri" başlıklı "Dördüncü Kitap", "Vergi Cezaları" başlıklı İkinci Kısımın, "Suçlar ve Cezaları" başlıklı Üçüncü Bölümünde, "Kaçakçılık Suçları ve Cezaları" başlıklı 359'uncu maddesinde hâlihazırda beş fıkra (a, b, c, ç ve d) şeklinde düzenlenmiştir. Ancak 30.11.2022 tarihli ve 7423 sayılı Kanun'un 1'inci maddesiyle maddeye eklenen (d) fıkrası 01.01.2024 tarihinde yürürlüğe girecektir.

Aynı zamanda 16.06.2009 tarihli ve 5904 sayılı Kanunun 23'üncü maddesiyle; 359'uncu maddenin (a) fıkrasında yer alan "bir yıldan" ibaresi "on sekiz aydan" şeklinde değiştirilerek ilgili cezaların alt sınırı arttırılmıştır. Ayrıca, 08.4.2022 tarihli ve 7394 sayılı Kanununla yapılan değişikliklerle de (a) fıkrasında yer alan "üç" ibaresi "beş" şeklinde, (b), (c) ve (ç) fıkralarında yer alan "beş" ibareleri "sekiz" şeklinde değiştirilerek hapis cezalarının üst sınırı da arttırılmıştır¹. Ancak, yeni düzenlemeyle kaçakçılık cezalarına hükmedilecek cezalar için Türk Ceza Kanunu'nun 43'üncü maddesinde yer alan "zincirleme suç" hükümlerinin uygulanması öngörülmüştür. Dolayısıyla kesintiye uğramadan devam ederek birden çok yılı kapsayan vergi suçlarında, her bir vergi yılı için ayrı ayrı cezalar değil, tek bir cezaya hükmedilecektir. Yine zikredilen son düzenleme ile de ilgili suçlar bakımından soruşturma ve kovuşturma aşamasında etkin pişmanlık hükümlerinin uygulanabilmesi ve bu kapsamda belli koşullarda cezalarda indirim yapılması da hükme bağlanarak failer için etkin pişmanlık, ödeme ve ceza indirimi hakkı tanınmıştır (Aktaş, 2022).

Sahte belge düzenleme ve kullanma fiili geçmiş dönemlerde ceza kanunlarınca cezalandırılmıştır. Bununla birlikte Türk ceza Kanununda yer alan dolandırıcılık fiili hali hazırda mevcut mevzuatımızda yer almaktadır. Ancak sahte belge düzenleme ve kullanma fiilinin günümüzde bu kapsam da değerlendirmesi mümkün değildir. Zira

¹ 30.11.2022 tarihli ve 7423 sayılı Kanunun 1'inci maddesiyle maddeye eklenen ancak 01.01.2024 tarihinde yürürlüğe girecek olan (d) fıkrası zaten yayınlandığında "üç yıldan sekiz yıla kadar hapis cezası" şeklinde düzenlenmiş olduğundan, (b, c, ç ve d) fıkralarının üst sınırları da eşitlenmiş oldu.

hukuk doktrinde yer alan özel hükümlere yönelik normlar bazı durumlarda genel hükümlere yönelik normlardan farklılık arz edebilmektedir (Güneş, 2020:160). Bu nedenle spesifik uzmanlık gerektiren konulara yönelik özel hukuk normları ile aynı konuya yönelik genel hukuk normlarının birlikte bulunduğu durumlarda öncelikli olarak özel hukuk normları dikkate alınır (Gözler, 2014:344; Karayaçım, 2001: 139). Bununla birlikte gerek evrensel hukuk kuralları ve gerekse Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ne ek 7 no'lu protokolün 4'üncü maddesinde yer alan "Aynı Suçtan İki Kez Yargılanmama ve Cezalandırılmama Hakkı" düzenlemeleri bir kimsenin aynı suçtan dolayı birden fazla kez yargılanamayacağını hükme bağlamaktadır. İş bu halde özel hukuk normunun düzenlendiği durumlarda genel hukuk normu uygulanmayacaktır. Dolayısıyla vergi kanunlarınca yapılmış mevcut bir düzenlemenin varlığı durumunda ceza kanunu hükümleri ikincil mevzuat halini alacaktır.

1. 2. Sahte Belge Suçlarında Suç Tarihinin Tespiti

Vergi Usul Kanunu'na muhalefet suçlarında özellikle ceza yargılamasında suç tarihinin belirlenmesi hem usul hukuku hem de olayın esası açısından önem arz eden bir konudur. Bu önemine rağmen, teknik bir uzmanlık gerektirmesi nedeniyle, uygulamada suç tarihinin belirlenmesi konusuna gereken önemin verilmediği görülmektedir. Suç tarihinin belirlenmesi konusu çoğu zaman vergi inceleme ve vergi tekniği raporlarında göz ardı edilmekte ve bu durumdan yargı kararları da etkilenebilmektedir.

Bu nedenle özellikle çalışmanın kapsamı doğrultusundaki sahte belge düzenleme ve kullanma filleri açısından suç tarihinin değerlendirilmesi çalışmamızın temel konusu olup, söz konusu değerlendirme yargıtay kararları doğrultusunda ortaya konulacaktır. Bu kapsamda öncelikle suç tarihinin tespitinin önemi üzerinde durulacak, akabinde sahte belge düzenleme ve sahte belge kullanma suçlarında suç tarihinin doğru şekilde tespiti noktasında örnek yargıtay kararlarından yola çıkarak yüksek mahkemenin konuya bakışı değerlendirilecektir.

1.2.1. Suç Tarihinin Tespitinin Önemi

Özellikle vergi ceza hukukunda, son yıllarda, cezai yaptırımın miktarı ile vergi kaçakçılığı suçunun muhakemesine ilişkin hükümlerde önemli değişiklikler yapıldığından (Kırmaz, 2015: 333) ceza hukuku kapsamında tüm suç tiplerinde olduğu gibi vergi suçlarında da suç tarihinin doğru olarak belirlenmesi günümüzde daha da

önemli hale gelmiştir (Ümit, 2022: 324). Çünkü, suç tarihinin doğru olarak belirlenmesi; doğru yasa maddesi ile hüküm kurulması, dava zamanaşımının doğru hesaplanması, sorumlunun ve suçun failinin özellikle tüzel kişiler söz konusu olduğunda ilgili tarihteki yetkilinin doğru olarak belirlenmesi gibi hususlar ağıısından sonuca doğrudan etki edebilmektedir (Aslanpınar, 2022: 175).

Uygulamada, suç tarihinin yanlış belirlenmesi sonucunda; zamanaşımına uğramış bir dosyada hüküm kurulması, sonradan yürürlüğe giren lehe bir yasa maddesinin uygulanamaması veya tam tersi bir durum ile esasa ilişkin hüküm kurulması gereken bir davanın zamanaşımı nedeniyle düşürölmesi ya da suç tarihine göre sehven lehe bir yasa maddesi ile noksan ceza verilmesi gibi sorunlar ortaya çıkabilmektedir (Kırmaz, 2015: 333). Bununla birlikte 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu'nun 170'inci maddesinin 3'üncü fıkrası, Cumhuriyet savcısınca düzenlenen iddianamede, maddede belirtilen diğer hususlarla birlikte yüklenen suçun işlendiği yer, tarih ve zaman diliminin de gösterileceği, aynı kanunun 232'nci maddesinin 2'nci fıkrası ise, (beraat kararı dışında) hükmün başında, suçun işlendiği tarih ve zaman diliminin yazılması gerektiği belirtilmiştir (Ağar, 2016: 317).

Tüm bu sayılan nedenlerle vergi suçları arasında yer alan sahte belge düzenleme ve kullanma suçlarında da suç tarihinin doğru olarak belirlenmesinin oldukça önemli olduğu söylenebilir. Ancak, tüm bu önemine rağmen, uygulamada suç tarihinin doğru belirlenmesi hususuna yeterince özen gösterilmediği (Kırmaz, 2015: 333), konunun vergi mevzuatına bağlı teknik bilgilere hâkim olmayı gerektirmesi nedeniyle vergi suçu ve vergi tekniği raporları ile vergi idaresinin mütalaa içerikli suç ihbarlarında suç tarihinin açıkça tespit edilmeyerek sadece vergilendirmeye esas takvim yılı veya yıllarının gösterilmesiyle yetinildiği müşahede edilmektedir (Ağar, 2016: 317). Hatta, vergi tekniği raporları ile vergi idaresinin mütalaaları doğrutusunda oluşan hatanın tekrarlanabildiği bazı gerekçeli yargı kararları bile olabilmektedir.

Bu kapsamda Yargıtay kararlarında suç tarihlerinin, gerekçeli karar başlığında sadece (örneğin 2005, 2006 ve 2007 yılları şeklinde) vergilendirmeye esas takvim yılı veya yılları olarak gösterilmesi eksik ve yanlış olarak ifade edilmekte ve söz konusu eksik ve yanlışlıklar Yargıtay kararlarında bazen bozma sebepleri arasında gösterilmekte, bazen de mahallinde düzeltilmesi şeklinde hükümlere neden olabilmektedir. Yargıtay

kararlarında özellikle zamanaşımı hükümlerinin uygulanma ihtimali yönünden suç tarihinin duraksamaya yer vermeyecek biçimde tespit edilmesi gereken durumlarda bozma kararı verildiği anlaşılmaktadır.

Bu doğrultuda Yargıtay 11'nci Ceza Dairesi tarafından 16.03. 2022 tarihinde oy birliğiyle verilen bir kararda² *“Sahte fatura düzenleme suçunda suç tarihinin en son düzenlenen fatura tarihi olması, 2010 ve 2011 takvim yıllarında KDV beyannamesi verilmemesi, vergi suçu raporu ve ekindeki vergi tekniği raporlarında, Ba-Bs form analizi sonucuna göre 2010 takvim yılında düzenlediği bildirilen 20 adet, 2011 takvim yılında düzenlediği bildirilen 57 adet faturaya ilişkin ayrıntılı bilgilerin bulunmadığının anlaşılması, zamanaşımı hükümlerinin uygulanma ihtimali yönünden suç tarihinin duraksamaya yer vermeyecek biçimde tespiti gerekmesi karşısında; 2010 ve 2011 takvim yıllarında düzenlenen faturaların ilgili vergi dairesi müdürlüğünden ve kullanan mükelleflerden araştırılarak temin edilmesi, ... Bozmayı gerektirmiş, sanığın temyiz nedenleri bu itibarla yerinde görüldüğünden, ... 1412 sayılı CMUK'nin 321. maddesi uyarınca hükümlerin BOZULMASINA, 16.03.2022 tarihinde oy birliğiyle karar verildi.”* İfadesi kullanılmıştır.

Yine Yargıtay 11'nci Ceza Dairesi'nin 14.12.2021 tarihinde verdiği bir kararda da³ durum; *“... sanıklar hakkında, “2009 ve 2010 takvim yıllarında sahte fatura düzenleme suçunu işlediği iddia olunan olayda; dosya içerisinde... 2009-2010 takvim yıllarında düzenlediği belirtilen faturalara ilişkin ayrıntılı bilgilere yer verilmediğinin anlaşılması karşısında, suç tarihinin tespiti ve zamanaşımı hükümlerinin uygulanması bakımından; 2009-2010 takvim yılında düzenlenen faturaların ilgili vergi dairesi müdürlüğünden de sorularak temin ve tarihlerinin tespit edilmesi, suç tarihinin en son düzenlenen fatura tarihi olduğu da dikkate alınarak sonucuna (göre) tüm deliller birlikte tartışılarak sanıkların hukuki durumlarının tayin ve takdiri gerekirken eksik araştırma ve inceleme ile mahkumiyet hükmü kurulması, ... Bozmayı gerektirmiş, sanıklar... ve ... ile katılan vekilinin temyiz nedenleri bu itibarla yerinde görüldüğünden ... 1412 sayılı CMUK'nin 321. maddesi uyarınca hükümlerin BOZULMASINA, ..., 14.12.2021 tarihinde oy birliğiyle karar verildi.”* şeklinde ifade edilmiştir.

² Yargıtay 11. Ceza Dairesi 16.03.2022 Tarih, 2018/2130 Esas, 2022/4400 Karar.

³ Yargıtay 11. Ceza Dairesi 14.12.2021 Tarih, 2017/17472 Esas, 2021/12271 Karar.

Yargıtay kararları, yerel mahkemeler tarafından kurulan hükümlerde suç tarihinin kesin olarak belirlenmemiş olmasını yalnız zaman aşımı süresi ile ilişkilendirmemiş suç tarihin kesin olarak belirlenmemesini dosya kapsamında önemli bir eksiklik olarak nitelendirmiştir. Bu doğrultuda Yargıtay 11'inci Ceza Dairesinin bir kararı⁴ durumu; “... vergi tekniği raporunun 2008, 2009 ve 2010 takvim yıllarında sahte fatura düzenleme suçuna yönelik olduğu, sahte fatura kullanma suçu yönünden bir inceleme yapılmadığının anlaşılması nedeniyle 2009 ve 2010 takvim yıllarında sahte fatura kullanma suçları yönünden mükellef hakkında inceleme yapılıp yapılmadığı ve suça konu faturaların hangi vergi beyannamelerinde kullanıldığı ilgili kurumdan sorulup varsa vergi raporlarının dosyaya eklenmesi; suç tarihi, sahte faturalar hangi vergi türünde kullanılmışsa bu vergiye göre sunulması gereken son beyanname tarihi olduğu gözetilerek suç tarihinin kuşkuyla yer vermeyecek şekilde belirlenmesi, ... Bozmayı gerektirmiş, katılan vekilinin temyiz nedenleri bu itibarla yerinde görüldüğünden, ... 1412 sayılı CMUK'nin 321. maddesi uyarınca hükümlerin BOZULMASINA, 07.12.2021 tarihinde oy birliğiyle karar verildi.” şeklinde ifade etmektedir.

Söz konusu durumun Yargıtay'ın yerleşik içtihatlarında aynı doğrultuda işlendiği görülmektedir. Bununla ilgili Yargıtay 11'inci Ceza Dairesinin 2017 tarihli bir kararı⁵; “1-Vergi suçu raporu ve mütalaaya uygun olarak Bakırköy Cumhuriyet Başsavcılığı'nın 12.04.2011 tarih ve 2011/21936 Esas sayılı iddianamesi ile sanık hakkında "2005, 2006 ve 2007 takvim yıllarında sahte fatura düzenlemek" ile "2006 ve 2007 takvim yıllarında sahte fatura kullanmak" suçlarından kamu davası açıldığı,... b) Sahte fatura düzenleme suçları açısından; 2005 takvim yılı için 08.11.2005, 2006 takvim yılı için 20.12.2006, 2007 takvim yılı için 20.08.2007 ve sahte fatura kullanma suçları açısından; 2006 takvim yılı için 21.06.2006, 2007 takvim yılı için 25.07.2007 olan suç tarihlerinin, gerekçeli karar başlığında 2005-2006-2007 şeklinde eksik olarak gösterilmesi,... Bozmayı gerektirmiş, katılan vekili ve sanık müdafinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülmuş olduğundan, hükmün bu sebeplerden dolayı ... BOZULMASINA, 03.04.2017 gününde oybirliğiyle karar verildi.” şeklindedir.

⁴ Yargıtay 11. Ceza Dairesi. 07.12.2021 Tarih, 2019/6291 Esas, 2021/11657 Karar.

⁵ Yargıtay 11. Ceza Dairesi. 03.04.2017 Tarih, 2016/5544 Esas, 2017/2444 Karar.

Yine bu doğrultuda Yargıtay 11'inci Ceza Dairesi bir kararında⁶; “c- Sahte fatura düzenleme suçunda suç tarihinin, takvim yılları itibari ile son düzenlenen fatura tarihi olduğu cihetle, son düzenlenen faturanın belirlenerek suç tarihinin tespit edilmesi yerine gerekçeli karar başlığında suç tarihinin “2006” şeklinde eksik olarak gösterilmesi, ... Bozmayı gerektirmiş, katılan vekilinin ve sanık müdafinin temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülümüş olduğundan, hükmün bu sebeplerden dolayı ... BOZULMASINA, ..., 04.04.2018 tarihinde oybirliği ile karar verildi.” şeklinde, 2018 tarihli bir kararında⁷ “2-Sahte fatura düzenleme suçunda; suç tarihinin düzenlenen son fatura tarihi olduğu ve suça konu olan son fatura tarihinin 01.12.2006 olmasına göre, suç tarihinin gerekçeli karar başlığında 2006 şeklinde eksik olarak gösterilmesi, ... Bozmayı gerektirmiş, katılan vekili ve sanığın temyiz itirazları bu itibarla yerinde görülümüş olduğundan, hükmün bu sebeplerden dolayı ... BOZULMASINA, 17.01.2018 tarihinde oybirliğiyle karar verildi.” 2022 tarihli bir kararında⁸; “Gerekçeli karar başlığında “2008” şeklinde eksik ve yanlış yazılan suç tarihinin, suça konu faturalar kurumlar vergisi indiriminde kullanıldığından, “26.04.2009” olarak; ... mahallinde düzeltilmesi mümkün görülümüş”, aynı şekilde bir başka kararında⁹; “Gerekçeli karar başlığında 2010 şeklinde eksik ve yanlış yazılan suç tarihinin “21.01.2006” olarak mahallinde düzeltilmesi mümkün görülümüşür.” hükümleri kurulmuştur.

Son kanuni düzenleme ile getirilen zincirleme suç hükümlerinin uygulanması konusunda da suç tarihinin kesin olarak belirlenmesi önem arz etmektedir. Bu doğrultuda Yargıtay 11'inci Ceza Dairesi; “Sahte fatura düzenleme suçunda her takvim yılındaki eylemlerin ayrı ayrı zincirleme biçimde işlenmiş suçları oluşturacağı gözetilmeden, hangi takvim yılından hüküm kurulduğu da belirtilmeksizin tek hüküm kurulması ve sonuç cezanın 4 yıl 4 ay 15 gün yerine, 3 yıl 16 ay 15 gün olarak eksik tayin edilmesi aleyhe temyiz olmadığından bozma nedeni yapılmamış, gerekçeli karar başlığında “13/08/2015” şeklinde eksik ve yanlış yazılan suç tarihlerinin, 2009 takvim yılı için “31.12.2009”,

⁶ Yargıtay 11. Ceza Dairesi. 04.04.2018 Tarih, 2018/1878 Esas, 2018/3077 Karar.

⁷ Yargıtay 11. Ceza Dairesi. 17.01.2018 Tarih, 2016/11581 Esas, 2018/395 Karar.

⁸ Yargıtay 11. Ceza Dairesi. 16.03.2022 Tarih, 2021/12291 Esas, 2022/4480 Karar.

⁹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi. 26.05.2021 Tarih, 2017/7200 Esas, 2021/4333 Karar.

2010 takvim yılı için “03.03.2010” olarak mahallinde düzeltilmesi mümkün görülmüştür.” şeklinde hüküm kurmuştur¹⁰.

1.2.2. Sahte Belge Düzenleme Suçlarında Suç Tarihinin Tespiti

213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 359’uncu maddesinin b fıkrası hükmü gereği “vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan belgelerin asıl veya suretlerini tamamen veya kısmen sahte olarak düzenlemek” olarak tanımlanan sahte belge düzenlemek suretiyle Vergi Usul Kanunu’na muhalefet suçunda belgeler aynı tarihte düzenlenmişse suç tarihi; belge ya da belgelerin düzenlendiği günün tarihi olarak dikkate alınmaktadır. Yargıtay da aynı tarihte düzenlenen belge ya da belgeler yönünden suç tarihini; fatura ya da belgenin/belgelerin düzenlenme tarihi olarak dikkate almaktadır; bu konu da Yargıtay 11’inci ceza Dairesi 2022 tarihli kararında¹¹ “sanık ... hakkında 2009 takvim yılında sahte fatura düzenleme suçundan dava açıldığı ve düzenlenen fatura tarihinin 28.08.2009 olduğu; ... dosya kapsamından anlaşılmalı, sanık ... yönünden suç tarihinin 28.08.2009 ... olduğu tespit edilerek yapılan incelemede...” 2019 tarihli kararında¹²; “somut olayda, suça konu belgelerin 03.01.2008 tarihinde düzenlenmeleri nedeniyle, suç tarihinin 03.01.2008 olarak kabul edilmesi gerektiği nazara alındığında” şeklinde hüküm kurmuştur.

Ancak, aynı takvim yılı içinde farklı tarihlerde olmak üzere birden fazla belge düzenlenmesi söz konusu olduğunda ise suç tarihi; teselsülün sona erdiği son belgenin tanzim edildiği günün tarihi olarak dikkate alınacaktır. Yargıtay da farklı tarihlerde olmak üzere birden fazla belge düzenlenmesi söz konusu olduğunda ise suç tarihini; düzenlenen en son belge/fatura tarihi olarak dikkate almaktadır. Konuyla ilgili olarak Yargıtay 11’inci ceza Dairesi’nin 2019 tarihli bir kararında¹³; “Gereğeli karar başlığında 2010 olarak eksik gösterilen suç tarihlerinin, sahte fatura düzenleme suçu için düzenlenen son fatura tarihine göre 30.04.2010 ... olduğu belirlenerek yapılan incelemede” hükmü, yine 2019 tarihli bir başka kararında¹⁴; “sahte fatura düzenleme ... suçlarından kamu davası açıldığı, incelenen dosya içeriğine göre; sahte fatura düzenleme suçu yönünden

¹⁰ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 10.06.2021 Tarih, 2021/7193 Esas, 2021/5165 Karar.

¹¹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 29.06.2022 Tarih, 2022/3211Esas, 2022/13659 Karar.

¹² Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 29.04.2019 Tarih, 2016/3128 Esas, 2019/4113 Karar.

¹³ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 07.06.2022 Tarih, 2019/797 Esas, 2022/11799 Karar.

¹⁴ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 13.05.2019 Tarih, 2017/8707 Esas, 2019/4608 Karar.

suç tarihinin; düzenlenen en son fatura tarihi olan 20.03.2007 olacağı...” şeklinde hüküm kurmuştur.

Söz konusu düzenleme Yargıtay’ın yerleşik hükmü haline gelmiş ve ilerleyen yıllarda da kararlar bu doğrultuda olmuştur. Örneğin 2021 tarihli kararlarında; “*Sahte belge düzenleme suçunda suç tarihinin düzenlenen son belge tarihi olduğu nazara alındığında*” şeklinde¹⁵ ve bir diğer kararında¹⁶; “*2007 takvim yılında sahte fatura düzenleme suçu yönünden ise en son aralık ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle en aleyhe kabulle suç tarihinin 31.12.2007 olduğu belirlenerek yapılan incelemede*” şeklinde hüküm kurmuştur. Yargıtay’ın 2022 tarihli kararlarında da durumun aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Örnek vermek gerekirse; Mart ayında verilen bir kararda¹⁷; “*Sanık ... hakkında 2009 takvim yılında sahte fatura düzenleme suçundan verilen beraat hükmü ile sanıklar... ve ... hakkında 2009 takvim yılında sahte fatura düzenleme ve kullanma suçlarından verilen beraat hükümlerine yönelik katılan vekilinin temyizinin incelenmesi: En aleyhe kabulle 2009 takvim yılında sahte fatura düzenleme suçu yönünden en son Aralık ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle suç tarihinin 31.12.2009 ... olduğu belirlenerek yapılan incelemede*” şeklinde hüküm kurmuştur. Yine mart ayında verdiği bir başka kararında¹⁸; “*Sahte fatura düzenleme suçundan verilen mahkûmiyet hükmüne yönelik temyiz incelemesinde; Sahte fatura düzenleme suçunda suç tarihinin düzenlenen son fatura tarihi olduğu, suça konu son düzenlenen faturaya göre 27.02.2010 olduğu belirlenerek yapılan incelemede*” şeklinde ve bir başka kararında¹⁹; “*Sanık hakkında 2010 takvim yılında sahte fatura düzenleme suçundan açılan kamu davasında; vergi tekniği raporunda şirketin en son 2010 yılı Mart ayında mal satış bildirimini verdiği belirtildiği ancak sanığın ortağı ve yetkilisi olduğu şirketin en son 2010 yılı Nisan ayında matrahlı KDV beyannameyi vermesi, vergi raporlarında tüm fatura tarihlerinin bulunmaması, sahte fatura düzenleme suçlarında suç tarihinin düzenlenen en son faturaya göre tespit edilmesinin gerekmesi karşısında, fatura tarihleri tespit edilerek zamanaşımı süresi ve suç tarihinin belirlenmesi gerektiğinin gözetilmemesi, ... hükmün BOZULMASINA...*” şeklinde hüküm kurmuştur.

¹⁵ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 11.11.2021 Tarih, 2021/39577 Esas, 2021/10210 Karar.

¹⁶ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 21.12.2021 Tarih, 2021/10930 Esas, 2021/13091 Karar.

¹⁷ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 22.03.2022 Tarih, 2020/3884 Esas, 2022/4816 Karar.

¹⁸ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 23.03.2022 Tarih, 2017/11404 Esas, 2022/4907 Karar.

¹⁹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 31.03.2022 Tarih, 2017/17337 Esas, 2022/5461 Karar.

Nisan ayında verilen bir kararda²⁰; 2010 takvim yılında sahte fatura düzenleme suçundan kurulan hükme yönelik sanık ve müdafisinin temyiz incelenmesinde; Gerekçeli karar başlığında 2010 olarak yazılan suç tarihinin, düzenlenen son fatura tarihi nedeniyle 18.11.2010 olarak mahallinde düzeltilmesi ... mümkün görülmüştür”. Mayıs ayında verilen kararlarda aynı doğrultuda hüküm kurulmuş ve bir kararında²¹; “Sahte belge düzenleme suçları yönünden suç tarihi düzenlenen en son fatura tarihine göre 30.06.2006 olduğu belirlenerek yapılan incelemede” şeklinde ve bir başka kararında da²²; “Suç tarihinin en son faturanın düzenlendiği 06.05.2010 tarihli olduğu tespit edilerek yapılan incelemede” şeklinde hüküm kurmuştur. Yine bu konuda Yargıtay’ın birçok kararının olduğu görülmektedir²³.

Yargıtay Ceza Genel Kurulu’nun 2002 yılında verdiği bir kararla başlayan ve daha sonra Yargıtay daireleri ve akabinde istinaf sisteminin devreye girmesiyle bölge adliye mahkemelerince de benimsenen ve uzun süre uygulanan yerleşmiş bir görüş bulunmaktaydı (Aslanpınar, 2022: 156-162). Bu görüşe göre; birden çok takvim yılında olmak üzere birden fazla sahte belge düzenlenmesi söz konusu olduğunda, Yargıtay vergi dönemini takvim yılı itibariyle hukuki kesinti olarak değerlendirerek 15.04.2022 tarihinde 7394 sayılı Kanunla yapılan düzenlemeye kadar “her takvim yılı için ayrı suç” kuralını benimseyerek, vergi suçu bakımından her bir takvim yılını ayrı suçlar olarak dikkate almaktaydı. Birden çok takvim yılında her bir takvim yılı için ayrı ayrı hüküm kurulmayarak tek ceza verilmesini bozma sebebi olarak göstermekteydi; bu doğrultuda verilen bir kararda²⁴; “... a) Sanık hakkında 2008 ve 2009 takvim yıllarında sahte fatura düzenleme suçlarından açılan davada, her takvim yılında işlenen suçun ayrı ve bağımsız suçları oluşturduğu gözetilerek her bir takvim yılı için ayrı ayrı hüküm kurulması yerine tek suç olarak kabulüyle yazılı şekilde hangi takvim yılından kurulduğu da belirtilmeksizin tek hüküm kurulması,.. (Yasaya aykırı, ... 1412 sayılı CMUK’nin 321. maddesi uyarınca BOZULMASINA)..” şeklinde 2018 yılında verilen bir kararda²⁵;

²⁰ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 06.04.2022 Tarih, 2018/7233 Esas, 2022/5803 Karar.

²¹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 24.05.2022 Tarih, 2019/722 Esas, 2022/9747 Karar.

²² Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 17.05.2022 Tarih, 2019/3802 Esas, 2022/8832 Karar.

²³ Bakınız; Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 30/05/2013 Tarih, 2012/20814 Esas, 2013/9008 Karar.,

Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 04/07/2013 Tarih, 2012/23641 Esas, 2013/11383 Karar.,

Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 11/07/2013 Tarih, 2012/24145 Esas, 2013/11868 Karar.,

Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 24/10/2013 Tarih, 2012/8285 Esas, 2013/15315 Karar.

²⁴ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 09.06.2020 Tarih, 2017/7104 Esas, 2020/2833 Karar.

²⁵ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 23.12.2019 Tarih, 2019/1057 Esas, 2019/9954 Karar.

“Sahte fatura düzenleme suçlarında her takvim yılında işlenen suçların birbirinden ayrı ve bağımsız suçlar oluşturduğu ...” şeklinde ve 2019 yılında verilen bir kararda²⁶; “... a) Sahte fatura düzenleme suçunda ..., ..., her takvim yılındaki eylemlerin ayrı ayrı zincirleme biçimde işlenmiş suçları oluşturduğu gözetilmeden, hangi takvim yılından hüküm kurulduğu belirtilmeksizin ve zincirleme suç hükümleri uygulanmaksızın yazılı şekilde hüküm kurulması suretiyle eksik ceza tayini, yasaya aykırı, ...” şeklinde hüküm kurulduğu görülmektedir.

Yargıtayın zikredilen uygulamasına göre, 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 359’uncu maddesi kapsamında teselsül yani zincirleme suç hükümleri, yalnızca aynı yıl için uygulanabiliyor ancak farklı takvim yıllarındaki fiiller için ayrı ayrı ceza veriliyordu. Bu yaklaşım sebebiyle; aynı yıl içinde, örnek olarak 2018 yılı içinde, yüzlerce sahte belge düzenleyen mükellefler için tek bir cezaya hükmedilirken, yalnızca iki adet fatura düzenleyen ancak bu faturaları birkaç gün arayla da olsa farklı yıllardaki tarihlerde düzenleyen mükellefler için, örnek olarak 30.12.2018 ve 01.01.2019 tarihlerinde, iki ayrı cezaya hükmediliyordu (Aslanpınar, 2022: 156-162). Bu durumda da suç tarihleri; her bir takvim yılları için en son sahte belgelerin tanzim edildiği günlerin tarihleri olarak ayrı ayrı belirlenmekteydi. Örneğin Yargıtay 11. Ceza Dairesi’nin 2022 tarihli kararında²⁷; “2006, 2007 ve 2008 takvim yıllarında sahte fatura düzenleme suçları yönünden suç tarihlerinin en son aralık ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle en aleyhe kabulle sırasıyla 31.12.2006, 31.12.2007 ve 31.12.2008 ... olduğu belirlenerek yapılan incelemede:” şeklinde, bir başka kararda²⁸; “Gerekçeli karar başlığında 20.11.2012 olarak “defter kayıt ve belgeleri gizleme” suçuna ilişkin suç tarihi gösterilmek suretiyle eksik yazılan suç tarihinin, 2010 ve 2011 takvim yıllarında sahte fatura düzenleme yönünden en aleyhe kabulle 31.12.2010 ve 31.12.2011 olduğu belirlenerek yapılan incelemede” şeklinde, bir diğer kararda²⁹; “...hakkında 2007, 2008 ve 2009 takvim yıllarında sahte fatura düzenleme suçundan verilen ... 2007, 2008, 2009 takvim yıllarında en son Aralık ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle suç tarihlerinin en aleyhe kabulle sırasıyla 31.12.2007, 31.12.2008 ve 31.12.2009 olduğu belirlenerek

²⁶ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 05.07.2018 Tarih, 2016/4136 Esas, 2018/6278 Karar.

²⁷ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 15.03.2022 Tarih, 2021/11290 Esas, 2022/4326 Karar.

²⁸ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 14.03.2022 Tarih, 2019/4517 Esas, 2022/4156 Karar.

²⁹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 08.03.2022 Tarih, 2019/6922 Esas, 2022/3810 Karar.

yapılan incelemede” şeklinde, yine aynı doğrultuda bir başka kararda³⁰; “2008 ve 2009 takvim yıllarında sahte fatura dzenleme suçları yönünden suç tarihlerinin en son dzenlenen fatura tarihine göre sırasıyla 31.12.2008 ve 31.12.2009 olduğu tespit edilerek yapılan incelemede:” şeklinde hükümler kurulduğu görölmektedir. Bu konudaki yargı kararlarına örneklerin farklılaştırılması mümkündür. Örneğin, Yargıtay 2021 yılında verdiği bir kararında³¹; “Kabule göre de; Suç tarihlerinin 2009 takvim yılında sahte fatura dzenleme suçu yönünden en son aralık ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle en aleyhe kabulle 31.12.2009, 2010 takvim yılında sahte fatura dzenleme suçu yönünden ise en son ocak ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle en aleyhe kabulle 31.01.2010 olduğunun gözetilmemesi...” şeklinde hüküm kurmuş, 2022 yılında verdiği kararlarda da aynı görüşünü devam ettirmiştir. Bu kapsamda 2022 tarihli bir kararında³²; “Sanık... hakkında 2008, 2009 ve 2010 takvim yıllarında sahte fatura dzenleme suçundan verilen beraat ..., sanık ... hakkında 2008 ve 2009 yıllarında sahte fatura dzenleme suçundan verilen mahkumiyet hükmüne yönelik sanığın temyizinin incelenmesi: 2008 ve 2009 takvim yıllarında en son Aralık ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle suç tarihlerinin en aleyhe yorumla sırasıyla "31.12.2008 ve 31.12.2009; 2010 takvim yılında en son şubat ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle suç tarihinin en aleyhe kabulle 28.02.2010 olduğu belirlenerek yapılan incelemede;” şeklinde bir diğerinde ise³³; “2008 ve 2009 takvim yıllarında sahte fatura dzenleme suçlarından verilen mahkumiyet hükümlerine yönelik temyiz incelemesi: Vergi raporlarında, Ba-Bs formlarında sanıktan mal ve hizmet satın aldığını beyan eden mükelleflerin olduğunun anlaşılmasına göre, en aleyhe kabulle suç tarihlerinin sırasıyla 31.12.2008 ve 31.12.2009 olduğu belirlenerek yapılan incelemede” şeklinde hüküm kurarak görüşünü pekişirmiştir.

Yargıtay’ın vergi dönemini takvim yılı itibariyle hukuki kesinti olarak değerlendirerek uzun yıllardır uyguladığı “her takvim yılı için ayrı suç” uygulaması gerek literatür gerekse uygulamada zincirleme suç kavramına aykırı olduğu gerekçesi ile uzun yıllardır tartışılmaktaydı (Aslanpınar, 2022: 156-162). Bu uygulamanın; Türk Ceza Kanunu’nun 43’üncü maddesiyle kabul ettiği “zincirleme suç” kavramının tanımına, amaç ve

³⁰ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 01.03.2022 Tarih, 2019/147 Esas, 2022/3312 Karar.

³¹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi. 07.12.2021 Tarih, 2019/6291 Esas, 2021/11657 Karar.

³² Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 15.02.2022 Tarih, 2020/7191 Esas, 2022/2324 Karar.

³³ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 26.01.2022 Tarih, 2017/10600 Esas, 2022/1213 Karar.

fonksiyonuna aykırı olduğu ve aynı zamanda farklı hesap dönemi ve takvim yıllarını kapsayacak şekilde müteselsil suçun gerçekleşmesinin mümkün olmamasına yol açtığı ileri sürülmekteydi (Şen ve Serdar, 18.04.2022). Dolayısıyla, birden fazla vergi suçunu işleyen failde farklı hesap dönemi ve takvim yıllarını kapsasa bile bir suç işleme kararı bulunduğu, Türk Ceza Kanunu'nun 43'üncü maddesinin 1'inci fıkrasında öngörülen “zincirleme suç” hükmünün tatbikinin gerektiği ifade dilmekteydi (Şen ve Başer Berkün, 07.05.2020).

Sonuçta, uzun yıllardır eleştirilen uygulama 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nda yapılan yeni bir değişiklik ile düzeltilmiştir. 15 Nisan 2022 tarihinde Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe giren 7394 sayılı Kanun'un 4'üncü maddesi ile 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 359'uncu maddesine “*Bu maddede düzenlenen suçların birden fazla takvim yılı veya vergilendirme dönemi içinde aynı suç işleme kararının icrası kapsamında işlenmesi halinde, Türk Ceza Kanunu'nun 43'üncü maddesi uygulanır.*” hükmü eklenmiştir. Bu hükümle, farklı takvim yılları/farklı vergilendirme dönemlerinde işlenen birden fazla vergi kaçakçılığı suçunun aynı suç işleme kararı kapsamında işlenmesinin tespit edilebildiği durumlarda, Türk Ceza Kanunu'nun 43'üncü maddesinde düzenlenen zincirleme suç hükümlerinin uygulanabilmesinin yolu açılmıştır. Kanuni düzenleme henüz çok yeni olduğundan Yargıtay kararlarına yansımaları için bir süre daha geçmesi gerekeceğinden bu hususta örnek bir Yargıtay kararı verilememiştir.

1.2.3. Sahte Belge Kullanma Suçlarında Suç Tarihinin Tespiti

213 sayılı Vergi Kanunu'nun 359'uncu maddesi hükmü gereği “Vergi kanunları uyarınca tutulan veya düzenlenen ve saklama ve ibraz mecburiyeti bulunan belgelerin asıl veya suretleri tamamen veya kısmen sahte olarak düzenlenen belgeleri kullanmak” olarak tanımlanan sahte belge kullanmak suretiyle işlenen Vergi Usul Kanunu'na muhalefet suçunda suç tarihi; mükellefiyetin türüne, vergilendirme dönemine ve son beyanname verme gününe göre değişiklik arz etmektedir.

Yargıtay Ceza Genel Kurulunun bir kararında bir Daire Üyesi tarafından da ifade edildiği gibi³⁴; “213 sayılı VUK 359. maddesinde düzenlenen sahte belge kullanma suçu deftere kayıt ile başlayıp vergi indiriminde kullanma ile oluşacağından, kullanma faaliyetinin

³⁴ Yargıtay 11. Ceza Dairesinin kararı üzerine; Yargıtay Ceza Genel Kurulunun verdiği 08.03.2022 Tarih, 2020/236 Esas ve 2022/156 Karar sayılı kararında Daire Üyesi S. Bayındır tarafından dile getirilen görüş.

işleyiş biçimi, mahiyeti, sayısı, deftere kayıt ve sonuçları değerlendirilir, vergilendirme dönemleri ve beyanname tarihlerine bakılır. Kullanma eylemi deftere kayıt anından itibaren beyanname tarihine kadar devam edeceğinden dava zamanaşımının hesaplanması bakımından en son suç tarihi olarak beyanname tarihi esas alınır. Teselsülün bittiği tarih ise en son beyanname tarihi olur.”

Konuyla ilgili Yargıtay’ın yerleşik içtihadına benzer örnek bazı kararlardaki ifadeler özetle şoyledir:

2019 tarihli bir kararında³⁵; “...sahte fatura kullanma... suçlarından kamu davası açıldığı, incelenen dosya içeriğine göre; “sahte fatura kullanma” suçu yönünden suç tarihinin; kullanılan en son faturanın 18.10.2007 tarihli olması nedeniyle, stopaj gelir vergisinde kullanılmış ise 21.11.2007, KDV’de kullanılmış ise 25.11.2007, kurumlar vergisinde kullanılması halinde ise 26.04.2008 olacağı...” şeklinde hüküm kurmuştur. 2022 tarihinde verdiği kararlarda da Yargıtay görüşünü yenilemiş, verdiği bir kararında³⁶; “diğer sanıklar hakkında 2009 takvim yılında sahte fatura kullanmak suçundan dava açıldığı ve suça konu faturanın kurumlar vergisinde kullanılmış olduğu dosya kapsamından anlaşılmakla, ... suç tarihinin ... diğer sanıklar yönünden ... 26.04.2010 olduğu tespit edilerek yapılan incelemede...” şeklinde bir diğer kararında³⁷; “Sanık ... hakkında sahte fatura kullanma suçu yönünden, suça konu faturaların en son 2010 yılı Mart ayına ait olduğu ve KDV indiriminde kullanıldıkları anlaşılmakla suç tarihinin 25.04.2010 olduğu tespit edilerek yapılan incelemede...” şeklinde hüküm kurmuştur. Yine 22.06.2022 tarihli kararında³⁸; “2009 takvim yılında sahte fatura kullanma suçundan verilen ... suça konu faturaların en son 2009 yılı Aralık ayına ait oldukları ve KDV indiriminde kullanıldıkları anlaşılmakla suç tarihinin 25.01.2010 olduğu tespit edilerek yapılan incelemede...” şeklinde, 07.06.2022 tarihli kararında³⁹; “Gerekçeli karar başlığında 2010 olarak eksik gösterilen suç tarihlerinin, sahte fatura kullanma suçu için...suça konu faturaların en son Nisan ayı KDV beyannamesinde kullanılması nedeniyle 25.05.2010 olduğu belirlenerek yapılan incelemede...” şeklinde, 12.05.2022

³⁵ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 13.05.2019 Tarih, 2017/8707 Esas, 2019/4608 Karar.

³⁶ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 29.06.2022 Tarih, 2022/3211 Esas, 2022/13659 Karar.

³⁷ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 29.06.2022 Tarih, 2018/4882 Esas, 2022/13675 Karar.

³⁸ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 22.06.2022 Tarih, 2022/3107Esas, 2022/13096 Karar.

³⁹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 07.06.2022 Tarih, 2019/797 Esas, 2022/11799 Karar.

tarifli kararında⁴⁰; “Sanık hakkında ... 2009 takvim yılında sahte belge düzenleme suçundan kamu davası açıldığı, sahte fatura düzenleme ve kullanma suçlarının biri diğerine dönüşmeyen birbirinden ayrı ve bağımsız suçlar olduğu nazara alınmadan, sahte ve muhteviyatı itibariyle yanıltıcı belge kullanma suçundan mahkumiyet hükmü kurulması yasaya aykırı ise de; dava zamanaşımının olumsuz muhakeme şartı olduğu gözetilerek ve suç tarihinin iddianame anlatımına göre Mart ayı KDV beyanı verildiğinden en aleyhe kabulle 27.04.2009 olduğu tespit edilerek yapılan incelemede...” şeklinde, 25.04.2022 tarihli kararında⁴¹; “... suç tarihlerinin en aleyhe kabulle, ... 2008 takvim yılında sahte fatura kullanma suçu bakımından ise, suça konu faturaların KDV beyannamesinde kullanılmalarından dolayı 27.10.2008 olduğu belirlenerek yapılan incelemede...” şeklinde ve 22.03.2022 tarihinde verdiği bir kararında da⁴²; “sanıklar ... ve ... hakkında 2009 takvim yılında sahte fatura düzenleme ve kullanma suçlarından verilen beraat hükümlerine yönelik katılan vekilinin temyizinin incelenmesi: En aleyhe kabulle 2009 takvim yılında sahte fatura kullanma suçu yönünden ise en son Aralık ayında matrahlı beyanname verilmesi nedeniyle (suç tarihinin) 25.01.2010 olduğu belirlenerek yapılan incelemede...” şeklinde hüküm kurmuştur.

Yargıtay’ın yerleşik içtihatlarında da görüleceği üzere izah edildiği şekliyle; Yargıtay vergi dönemini takvim yılı itibariyle hukuki kesinti olarak değerlendirip, 2022 yılından itibaren yaklaşık 20 yıl süren müstekar kararıyla birlikte, 7394 sayılı Kanunla yapılan düzenlemeye kadar “her takvim yılı için ayrı suç” kuralını benimseyerek, vergi suçu bakımından her bir takvim yılını ayrı suçlar olarak dikkate almaktaydı. Birden çok takvim yılında her bir takvim yılı için ayrı ayrı hüküm kurulmayarak tek ceza verilmesini bozma sebebi olarak göstermekteydi. Konuyla ilgili Yargıtay tarafından 15.03.2022 tarihli kararda⁴³; “2006, 2007 ve 2008 takvim yıllarında sahte fatura kullanma suçları yönünden suç tarihlerinin ise suça konu faturaların kurumlar vergisinde kullanılması nedeniyle sırasıyla 26.04.2007, 26.04.2008 ve 26.04.2009 olduğu belirlenerek yapılan incelemede...” şeklinde, 01.03.2022 tarihli kararında⁴⁴; “2008 ve 2009 takvim yıllarında sahte fatura kullanma suçları yönünden ise (suç tarihlerinin) en son kullanılan fatura

⁴⁰ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 12.05.2022 Tarih, 2021/10204 Esas, 2022/8271 Karar.

⁴¹ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 25.04.2022 Tarih, 2021/4434 Esas, 2022/7276 Karar.

⁴² Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 22.03.2022 Tarih, 2020/3884 Esas, 2022/4816 Karar.

⁴³ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 15.03.2022 Tarih, 2021/11290 Esas, 2022/4326 Karar.

⁴⁴ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 01.03.2022 Tarih, 2019/147 Esas, 2022/3312 Karar.

tarihine göre sırasıyla 25.01.2009 ve 25.01.2010 olduğu tespit edilerek yapılan incelemede...” Şeklinde, 24.02.2022 tarihli kararında⁴⁵; “Sanıklar hakkında "2006, 2007 ve 2008 takvim yıllarında sahte fatura kullanma suçlarından verilen... Suça konu faturaların 2006, 2007 ve 2008 takvim yıllarında KDV beyannamesinde kullanılmalarından dolayı, suç tarihlerinin en aleyhe kabulle 25.01.2007, 25.01.2008 ve 26.01.2009 olduğu belirlenerek yapılan incelemede...” Şeklinde ve 21.12.2021 tarihli kararında⁴⁶; “2007 takvim yılında sahte fatura kullanma suçunda suça konu faturaların KDV indiriminde ve en son eylül ayı beyannamesinde kullanılması nedeniyle suç tarihinin 25.10.2007 olduğu belirlenerek yapılan incelemede...” Şeklinde hüküm kurulduğu grlmektedir.

Makale ęalıřması içinde detaylı olarak bahsedilen eleştirilerin akabinde uygulama, 15 Nisan 2022 tarihinde Resm Gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 7394 sayılı Kanunun 4’üncü maddesi ile 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 359’uncu maddesine “Bu maddede düzenlenen suçların birden fazla takvim yılı veya vergilendirme dönemi içinde aynı suç işleme kararının icrası kapsamında işlenmesi halinde, Türk Ceza Kanunu’nun 43’üncü maddesi uygulanır.” hükmünün eklenmesi ile düzeltilmiştir.

Söz konusu düzenleme ile, farklı takvim yılları/farklı vergilendirme dönemlerinde işlenen birden fazla vergi kağakılığı suçunun aynı suç işleme kararı kapsamında işlenmesi durumunda, Türk Ceza Kanunu’nun 43’üncü maddesinde düzenlenen zincirleme suç hükümlerinin 213 sayılı Vergi Usul Kanunu’nun 359’uncu maddesi kapsamındaki suğlarda da uygulanabilmesinin yolu açılmıştır. Olayla ilgili olarak Asliye Ceza Mahkemelerinde hali hazırda uyarlama davaları devam etmektedir. Kanuni düzenleme henüz çok yeni olduğundan Yargıtay kararlarına yansımaları için bir süre daha geçmesi gerekecektir. Bu hususta örnek bir yargıtay içtihadı henüz elimizde bulunmamaktadır. Ancak tekrar belirtmek gerekirse, 7394 sayılı Kanuni düzenleme sonrası artık, aynı suç işleme kararı kapsamında işlenmesi durumunda, hem sahte belge düzenleme hem de sahte belge kullanma suçlarında Türk Ceza Kanunu’nun 43’üncü maddesinde düzenlenen zincirleme suç hükümlerinin uygulanması gerekecektir. Örneğin 2021, 2022 ve 2023 takvim yıllarında bu suçları işleyen failler artık tek bir suç işlemiş sayılacaktır.

2. Vergilendirme Dönemleri ve Beyanname Verme Süreleri

⁴⁵ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 24.02.2022 Tarih, 2018/3557 Esas, 2022/3046 Karar.

⁴⁶ Yargıtay 11. Ceza Dairesi, 21.12.2021 Tarih, 2021/10930 Esas, 2021/13091 Karar.

Vergi kaçakçılığı suçunu oluşturan özellikle 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 359'uncu maddesinin b fıkrasına giren "sahte belge kullanma" filleri ile ilgili suç tarihinin belirlenmesinde, incelemeye konu vergi türüne esas olan beyanname dönemleri ile bunlara ait beyanname verme sürelerinin tespiti önem arz etmektedir. Çünkü, eylem tarihi ve dolayısıyla suç tarihi vergi sisteminde yer alan vergilerin mükellefiyetin türüne, vergilendirme dönemine ve son beyanname verme gününe göre farklılık arz etmektedir. Zira eylem tarihi belirlenen suç tiplerinde, son beyanname verme gününün suç tarihi olarak kabulü gerekmektedir.

Bu nedenle; 193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu, 5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu ve 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun konuya ilişkin düzenlemeleri suç tarihin belirlenmesi noktasında önem arz etmektedir. Ancak sık değişen vergi mevzuatı ve bu konuda özellikle eski tarihli olaylarda suç tarihinin belirlenmesinde dikkatli davranılmasını gerektirmektedir. Zira 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun Mükerrer 28'inci maddesinde, Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığının, beyannamelerin verilme ve ödeme sürelerinin son gününü, kanunî süresinden itibaren bir ayı geçmeyecek şekilde yeniden belirlemeye yetkili olduğu hükme bağlanmıştır⁴⁷. Örneğin; 25.07.2018 tarih ve 2018/71 sayılı 109 seri nolu Vergi Usul Kanunu Sirküleri ile 2018/Haziran dönemine ait KDV, Muhtasar ve Damga Vergisi beyanname verme süreleri uzatılmıştır.

Söz konusu örnekleri çoğaltmak mümkündür. Hal böyle iken, Vergi Usul Kanunu'nun mükerrer 28'inci maddesine dayanılarak Maliye Bakanlığı, Gelir İdaresi Başkanlığının beyannamelerin verilme sürelerini uzatabilme yetkisine haiz olduğu ve ihtiyaç ya da talep doğrultusunda idarenin zaman zaman bu yetkisini kullanarak bazı beyannamelerin verilme sürelerini uzatabildiği göz önünde bulundurularak suç tarihinin her bir olay ve her bir yıl için ayrı ayrı isabetli bir biçimde belirlenmesinde ilgili dönemlerdeki son düzenlemelerin de dikkate alınmasında yarar bulunmaktadır.

2.1. Gelir Vergisi Beyannamesi

193 sayılı Gelir Vergisi Kanunu'nun 28.03.2007 tarihli ve 5615 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesiyle değişik 92'nci maddesine göre 04.04.2007 tarihinden itibaren izleyen yılın Mart ayının başından 25'inci günü akşamına kadar beyanname verilmesi gerekmektedir.

Gelirin sadece basit usulde tespit edilen ticarî kazançlardan ibaret olması halinde izleyen yılın Şubat ayının başından 25'inci günü akşamına kadar beyanname verilmesi gerekmektedir⁴⁸.

⁴⁷ Beyanname verme ve ödeme sürelerinde yetki, Mükerrer Madde 28 – (Ek: 28/3/2007-5615/19 md.) *"Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığı, beyannamelerin verilme ve ödeme sürelerinin son gününü, kanunî süresinden itibaren bir ayı geçmeyecek şekilde yeniden belirlemeye yetkilidir."*

⁴⁸ Bu zorunluluk 14/10/2021 tarihli ve 7338 sayılı Kanunun 1'inci maddesiyle Gelir Vergisi Kanunu'nda yapılan değişiklik ile basit usulde tespit olunan kazançların gelir vergisi istisnası kapsamına alınması sebebiyle 01.01.2021 tarihinden itibaren kaldırılmıştır.

Takvim yılı içinde memleketi terk edenlerin beyannameleri memleketi terke takaddüm eden 15 gün, ölüm halinde, ölüm tarihinden itibaren 4 ay içinde beyanname verilmesi gerekmektedir.

2.2. Kurumlar Vergisi Beyannamesi

5520 sayılı Kurumlar Vergisi Kanunu'nun 14'üncü maddesine göre; (01.01.2007 tarihinden itibaren) verilecek beyannamelerin hesap döneminin kapandığı ayı izleyen dördüncü ayın (Normal hesap döneminde Nisan ayının) birinci gününden yirmi beşinci günü akşamına kadar verilmesi gerekmektedir⁴⁹.

2.3. Katma Değer Vergisi Beyannamesi

3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 41'inci maddesinin, 5035 sayılı Kanunun 48'inci maddesinin 3'üncü fıkrasının a bendi ile değişik ibaresine göre; 01.01.2004 tarihinden itibaren beyannamelerin izleyen ayın 20. günü akşamına kadar verilmesi öngörülmüştü. Ancak, 3065 sayılı Katma Değer Vergisi Kanunu'nun 41'inci maddesinin, 28.03.2007 tarihli ve 5615 sayılı Kanun'un 10'uncu maddesiyle değişik son haline göre; 04.04.2007 tarihinden itibaren verilecek beyannamelerin izleyen ayın 24'üncü günü akşamına kadar verilmesi hükmü getirilmiştir.

Bununla birlikte; 213 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun Mükerrer 28 inci maddesinde, Hazine ve Maliye Bakanlığı Gelir İdaresi Başkanlığının, beyannamelerin verilme ve ödeme sürelerinin son gününü, kanunî süresinden itibaren bir ayı geçmeyecek şekilde yeniden belirlemeye yetkili olduğu hükmünü unutmamak gerekir. Zira, en son 22 Aralık 2022 tarihli ve 149 Sıra No.lu Vergi Usul Kanunu Sirküleri ile yapılan belirlemeyle; Katma Değer Vergisi Beyannamelerinin verilme ve bu beyannameler üzerine tahakkuk eden vergilerin ödeme süreleri yeni bir belirleme yapıncaya kadar uzatılmış olup, buna göre 1 Aralık 2022 tarihinden itibaren verilmesi gereken Katma Değer Vergisi Beyannamelerinin verilme ve bu beyannameler üzerine tahakkuk eden vergilerin ödeme süreleri, ilgili vergilendirme dönemini takip eden ayın 28 inci günü sonuna kadar uzatılmıştır.

Sonuç

⁴⁹ 29.03.2019 tarihli Vergi Usul Kanunu Sirküleri/115 ile beyannamelerin beyan zamanları ile ödeme zamanları ödeme tarihinde birleştirilmiş ve Nisan ayının son günü yapılmıştır.

Vergi suç ve cezaları kabahatler ve suçlar olarak iki farklı biçimde ele alınmaktadır. Kabahatler idari para cezası ile müeyyidelendirilen tehlike, yakın tehlike ve vergi ziya-ı oluşturan fiilleri kapsarken suçlar ise hapis cezaları ile müeyyidelendirilen fiilleri kapsamaktadır. Söz konusu vergi suçlarından en yaygın karşılaşılanı kaçakçılık suçları, kaçakçılık suçlarının en yaygın biçimi de sahte belge düzenleme ve kullanma suçudur.

Vergi suçları ülkemizde 1949 yılına kadar vergi kanunları ile toplu bir şekilde ele alınmamışken ilk kez 1949 yılında 5432 sayılı Vergi Usul Kanunu'nun 324'üncü maddesinde "Sahte vesika tanzim etmek veya bilerek kullanmak" fili kaçakçılık suçu olarak vergi mevzuatı kapsamına alınmıştır. 1949 yılından günümüze farklı biçimlerde düzenlenen sahte belge düzenleme ve kullanma suçu günümüzde mevcut vergi mevzuatımızda 213 sayılı Vergi Usul Kanununun 359'uncu maddesinde yerini korumuş ve vergi kaçakçılığı oluşturan bir suç olarak kanunda sayılmıştır.

Sahte belge düzenleme ve kullanma suçunun şekli sebep unsuru bu haliyle 213 sayılı Vergi Usul Kanununda yer almakla birlikte maddi sebep unsuru sahte belgenin düzenlenmesinde ve kullanılmasında farklılıklar arz etmektedir. Bu noktada yargı kararlarında da sık geçen, "cezai yaptırıma bağlanmış olan fiilin tüm unsurları ile oluşmuş bulunduğu saptanmadıkça, faile ceza uygulanmayacağı" yönündeki genel ceza hukuku ilkesi, fiilin ne zaman gerçekleştiğinin belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Şu kadar ki; sahte olarak düzenlenmiş bir belgenin şaka amaçlı bir şekilde oluşturulması veya bilgi eksikliği nedeniyle oluşturulması durumunda suçtan bahsedilip bahsedilemeyeceği ya da sahte olarak düzenlenmiş bir belgenin bilmeden kullanılmasının suç oluşturup oluşturmadığı durumlarının tespiti hukuki mevzuatça belirlenen suçun ne şekilde oluşacağına bağlı olarak suç tarihin kesin bir şekilde belirlenmesini gerekli kılmaktadır. Kaldı ki, kanunların sık değiştiği göz önüne alındığında suç tarihinin belirlenmesi sanıklara uygulanacak mevzuat hükümlerinin tespiti açısından ve zaman aşımı gibi teknik konular açısından da önem taşımaktadır.

Dolayısıyla suç tarihinin belirlenmesi hem usul hukuku hem de olayın esası açısından önem arz eden bir konu olmakla birlikte uygulamada suç tarihinin belirlenmesi konusuna gereken önemin verilmediği görülmektedir. Teknik bir uzmanlık gerektiren suç tarihinin belirlenmesi konusu çoğu zaman vergi inceleme ve vergi tekniği raporlarında göz ardı edilmekte ve bu durumdan yargı kararları etkilenebilmektedir. Hal böyle iken sahte belge

düzenleme ve kullanma fillerinde uygulamadaki karmaşıklık ve teknik açıdan suç tarihinin değerlendirilmesi çalışmamızın konusunu oluşturmuş, söz konusu karmaşıklık akademik değerlendirmeyi içerecek şekilde Yargıtay kararları doğrultusunda ele alınmıştır.

Öncelikle belirtmek gerekir ki sahte belge düzenleme ve sahte belge kullanma suçlarında suçların muhteviyatının farklılığının bir sonucu olarak suç tarihinin farklı kriterler doğrultusunda belirlenmesi gereklidir. Zira gerek düzenleme fiilinde ve gerekse kullanma fiilinde suçun kasıt unsurunun aranması gereklidir. Sahte belge düzenleme fiilinde belgenin düzenlenmiş olması kastın karinesidir. Zira sahte belgelerin bilmeden düzenlenmesi hayatın olağan akışına aykırıdır. Hal böyle iken sahte belge düzenleme fiilinde suç tarihi; belge ya da belgelerin düzenlendiği günün tarihi olarak dikkate alınmalıdır. Yargıtay kararlarında da bu şekilde ele alınan konuda suç tarihi; suçun sübuta ermesi yani gerçekteymiş eylemin kuşkuya yer bırakmayacak bir biçimde kanıtlanması açısından delil niteliği taşıyan sahte belgenin düzenlenmesi ile gerçekteymiştir. Bu haliyle sahte belge düzenleme suçunda suç tarihinin belgenin düzenlenme tarihi oluşu suçun maddi unsurunun oluşum tarihi olması nedeniyle yerinde bir görüş olarak değerlendirilmektedir.

Sahte belge düzenleme fiili bilmeden gerçekteyiştirilebilecek bir suç olmamakla birlikte sahte belge kullanma fiilinde durum farklıdır. Çeşitli nedenlerle mükellefler ellerine ulaşan belgelerin sahteliğini bilmeyebilir. Bu durumda sahte belge kullanma fiilinde suç tarihinin belgenin edinim tarihi olarak belirlenmesi suçun şüpheye yer vermeyecek şekilde kat-i delillerle gerçekteyiştiği anlamına gelmeyecektir. Bu nedenle sahte belge kullanma eyleminde söz konusu belgelerin kullanıcı mükellef tarafından vergilendirme sürecine dahil edilmesiyle birlikte suçun oluştuğu varsayılmalıdır. Dolayısıyla mükellefin sahte bir belge edinmesi ya da söz konusu belgeyi iptal imkânı bulunan defterlerine kaydetmesi suç oluşturan fiilin ortaya çıktığı anlamına gelmeyecektir. Ancak mükellefin beyanını esas alan ve mükellefin vergilendirilecek matrahını en iyi şekilde mükellefin bilebileceği mantığına dayanan beyan usulü matrah belirleme yönteminin uygulandığı ülkemizde, sahte belge kullanma fiilinde suç tarihinin beyanname verme tarihi olarak tespit edilmesi gerçekteyiş bir yaklaşım olacaktır. Kaldı ki, mükellefin elinde kendisi tarafından düzenlenmemiş sahte bir belgenin bulunması suçun maddi unsurunu ortaya

çıkarmamaktadır. Yargıtay kararlarında da bu mantığa uygun karar verildiği görülmekte ve sahte belgeye dayalı işlem yapılan beyanname tarihi suç tarihi olarak belirlenmektedir.

Kaynakça

- Ağar, S. (2016). *Vergi Kaçakçılığı Kapsamında Defter ve Belgeleri İbraz Etmeme Suçu*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Aktaş, İ. (2022). *VUK 359. Maddesindeki Önemli Değişiklikler*, 17 Nisan 2022. <<https://ihsanaktas.av.tr/vuk-359/>>, Erişim Tarihi: 22.06.2023.
- Aslanpınar, Y. B. (2022). *TCK'nın Genel Hükümleri Çerçevesinde Vergi Kaçakçılığı Suçları*. (Güncellenmiş 2. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gözler, K. (2014). *Hukuka Giriş*. (11.Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Güneş, A. M. (2020). *Hukuk Metodolojisi*. (3. Baskı). Bursa: Ekin Yayınevi.
- Karayalçın, Y. (2001). *Hukukta Öğretim – Kaynaklar - Metod Problem Çözme*. (5. Baskı). Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
- Kırmaz, B. (2015). Yargıtay İçtihatları Işığında Vergi Kaçakçılığı Suçlarında Suç Tarihinin Belirlenmesi. *Ankara Barosu Dergisi*, (1), 329-340. Erişim Tarihi: 22.06.2023. <<https://dergipark.org.tr/tr/pub/abd/issue/33821/374556>>.
- Şen, E. ve Başer Berkün, B. (07.05.2020). Vergi Suçlarında Çifte Cezalandırma ve Zincirleme Suç Sorunu. <<https://www.sen.av.tr/tr/makale/vergi-suclarinda-cifte-cezalandirma-ve-zincirleme-suc-sorunu>>, Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Şen, E. ve Serdar, C. (18.04.2022). 7394 sayılı Kanunla Yapılan Vergi Usul Kanunu Değişiklikleri. <<https://sen.av.tr/tr/makale/7394-sayili-kanunla-yapilan-vergi-usul-kanunu-degisiklikleri>>, Erişim Tarihi: 20.09.2023.
- Şenöz, Y. (2021). Vergi Hukukunda Muhasebe Hilesi Suçu, 16 Nisan 2021 (Saat: 11:00). <<https://www.alomaliye.com/2021/04/16/vergi-hukukunda-muhasebe-hilesi-sucu/>>. Erişim Tarihi: 26.06.2023,
- Tahir, M. T. (1953). *Ceza Hukuku, Umumi Kısım*. (Üçüncü Basım). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, İsmail Akgün Matbaası.
- Tezcan, K. (2003). Türk Vergi İdaresinin Tarihsel Gelişimi ve Bu Süreçte Geçirdiği Aşamaların Etkinlik Açısından Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 12(12), (125–146). <<https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/50138>>, Erişim Tarihi: 25.09.2023.
- Uzunçarşılı, İ. H. (1948). *Osmanlı Devleti'nin Merkez ve Bahriye Teşkilatı*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 8. Seri, 16. Cilt.
- Ümit, C. (2022). *Vergi Ceza Hukukunda Defter, Kayıt ve Belgeleri Gizleme, Sahte Belge Düzenleme ve Kullanma Suçları*. (1. Baskı). Ankara: Seçkin Yayıncılık.

TÜRKİYE'DE YAŞANAN BÜYÜK ÖLÇEKLİ DEPREMLER VE EKONOMİK KRİZ DÖNEMLERİNİN, ANAYASA MAHKEMESİNİN ALDIĞI KARARLAR ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN İNCELENMESİ

Analysing the Effects of Large-Scale Earthquakes and Economic Crisis Periods in Turkey on the Decisions of the Constitutional Court

Atıf / Citation

Gürer, G., (2023). "Türkiye'de Yaşanan Büyük Ölçekli Depremler ve Ekonomik Kriz Dönemlerinin, Anayasa Mahkemesi'nin Aldığı Kararlar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi". *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 96-114.

Gökhan GÜRER

Doktora Öğrencisi,
Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Maliye Anabilim Dalı.
Sakarya/TÜRKİYE
gokhangurer@ibu.edu.tr
Orcid ID: [0000-0001-8999-4029](https://orcid.org/0000-0001-8999-4029)

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi

Article Type: Research Article

Geliş Tarihi: 08.11.2023

Kabul Tarihi: 21.12.2023

Yayın Tarihi: 31.12.2023

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Türkiye’de Yaşanan Büyük Ölçekli Depremler ve Ekonomik Kriz Dönemlerinin, Anayasa Mahkemesi’nin Aldığı Kararlar Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi

Özet

Tarihsel süreç içerisinde Türkiye’de yaşanan doğal afetler ve ekonomik krizler, toplumsal ölçekte reaksiyon gösterilen durumlar olmaktadır. Kamu vicdanı ve kamu menfaatinin önem kazandığı bu konjonktür dönemlerinde Anayasa Mahkemesi’nin aldığı kararlarda bu durumun nasıl sirayet ettiği mercek altına alınması gereken bir durumdur. Çalışma ile Anayasa Mahkemesi’nin büyük ölçekli deprem ve ekonomik kriz dönemlerinde kanunun iptali/yürütmeyi durdurma istemiyle gelen dosyalarda dönemin koşullarını gözetererek karar verip vermediğini ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu sebeple çalışmada yakın dönemde cereyan eden 1999 ve 2023 depremleri ile 2001 Ekonomik Kriz dönemlerinde anayasa mahkemesine iptali veya yürütmeyi durdurma istemiyle yapılan başvurulara, mahkemenin değerlendirmesi ve anayasal ilkeler açısından yaklaşımı ele alınmaya çalışılmıştır. Araştırmada ilgili dönem, Anayasa Mahkemesi kararları taranarak verilere ulaşılmıştır. Söz konusu dönemlerde mahkemeye yapılmış başvurular neticesinde 7 kanun için mahkeme kararlarını açıklamıştır. Alınan kararlarda “konjonktürel yorum”un varlığına dikkat çekilmiş ve toplumsal değerler temelinde yaklaşım sergilenmiştir. Bu kapsamda toplumsal dayanışmanın ve yaşanan mali sıkıntıların Anayasa Mahkemesi kararlarında etkili olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Deprem, Ekonomik Kriz, Anayasa Yargısı

Abstract

Natural disasters and economic crises experienced in Turkey in the historical process have caused social reactions. How this situation is reflected in the decisions of the Constitutional Court in these conjuncture periods when public conscience and public interest gain importance is a situation that needs to be scrutinised. This study aims to reveal whether the Constitutional Court has made its decisions in the files filed with the request for the cancellation / suspension of execution of the law during periods of large-scale earthquakes and economic crises, taking into account the conditions of the period. For this reason, in this study, the evaluation of the court and its approach in terms of constitutional principles to the applications made to the Constitutional Court with the request for cancellation or suspension of execution during the 1999 and 2023 earthquakes and 2001 Economic Crisis periods, which took place in the recent period, were tried to be addressed. In the research, data were obtained by scanning the decisions of the Constitutional Court in the relevant period. As a result of the applications made to the court in the mentioned periods, the court announced its decisions for 7 laws. In the decisions, the existence of "conjunctural interpretation" was emphasised and an approach based on social values was displayed. In this context, it was observed that social solidarity and financial difficulties were effective in the decisions of the Constitutional Court.

Keywords: Earthquake, Economic Crisis, Constitutional Jurisdiction

JEL Codes: K34, H73

Giriş

Türkiye jeolojik açıdan doğal afetlere, özellikle de deprem kuşağında olması hasebiyle depremlere sıkça maruz kalan bir ülke olmasının yanı sıra gerek dış kaynaklı gerekse iç kaynaklı ekonomik krizleri yaşamış bir tarihe sahiptir. Bu iki farklı durumu Türk yargısı ile (Anayasa Mahkemesi kararları ile) ilişkisi açısından değerlendirildiğinde ortaya çıkan tablo çalışmanın ana konusunu oluşturacaktır. Şöyle ki çalışmada büyük badirelerin yaşandığı dönemlerde Türkiye’de, Anayasa Mahkemesi’ne (AYM) iptal/yürürlüğü durdurma istemiyle gitmiş yasaların mali yönden yansımaları olan kararların incelemesi yapılmıştır. Bu dönemde karara bağlanan bu başvuruların, anayasal ilkelere ne denli yakın ne denli uzak yaklaşımla sonuçlandırıldığı ifade edilmeye çalışılmıştır. Dolayısıyla metinde ilgili dönemlerdeki AYM kararları incelenerek yukarıdaki hususlar dahilinde kategorize edilmiş olup sonuçları bakımından değerlendirilmiştir.

Mahkeme gerek ekonomik kriz dönemlerinde gerekse büyük ölçekli deprem felaketleri sonrasında aldığı kararlarda toplumsal dayanışma, mali kayıp gibi kavramları gözettiği ifade edilebilir. Söz konusu unsurların kamu düzeninin tesisi noktasında hayati bir öneme sahip olduğu kanısıyla hareket eden mahkeme, benzer yasalarda farklı dönemlerde farklı kararlara imza attığı gözlenmiştir. Bu durum, mahkemenin toplumsal gerçekliklerden, günün şartlarından, sosyo-ekonomik gündeme kayıtsız olamadığının bir göstergesidir.

Anayasa yargısı kavramı, kanunların Anayasa’ya uygunluğunun yargı tarafından denetlenmesi şeklinde tanımlanmaktadır. Kanunların anayasal denetimi ya da kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi biçiminde de kavram temellendirilebilmektedir (Fanid, N. A., & Aykut, Z., 2023: 56 (Alıntılanan: Gözler, K. (2016)). Anayasa Mahkemesi kendi görev ve yetkilerini “*Anayasa Mahkemesi Genel Kurulu, kanunların, Cumhurbaşkanlığı kararnamelerinin ve Türkiye Büyük Millet Meclisi İçtüzüğü’nün Anayasa’ya şekil ve esas bakımlarından uygunluğunu denetler. Anayasa değişikliklerini ise sadece şekil bakımından inceler ve denetler.*” (6216 Sayılı Kanun) şeklinde açıklamıştır. Bu denetimleri iptal davası ve itiraz yolu başvuru usülleriyle yapmaktadır.

Çalışmada ekonomik kriz ve deprem felaketlerinin ardından (1999,2000 ve 2023 yılı depremleri, 2001 Ekonomik krizi) çıkan kanunların Anayasa’ya aykırılığı gerekçesiyle,

iptal/yürütmeyi durdurma istemiyle AYM'ye açılan yedi dava için alınan kararlar ele alınmıştır.

Afet ve ekonomik kriz dönemlerinin yarattığı ekonomik sorunların çözümüne yönelik çıkartılan yasaların AYM'ye taşınması neticesinde AYM'nin almış olduğu kararların irdelenmesi üzerine yapılan bu çalışmanın literatür geçmişine bakıldığında, bu dönemlerin daha çok kişi hak ve hürriyetleri bağlamında hukuki ve sosyal boyutlarının ele alındığı çalışmalar gözlenmiştir. Ayrıca afet yönetimi ve kentsel dönüşüm alanlarında çalışmaların yoğunlaştığı ifade edilebilir. Bu çerçevede;

Bayra (2021)'de devletin doğal felaketler karşısında yaşam hakkına yönelik Anayasa Mahkemesi ve AİHM'nin yükümlülüklerini tayin eden ulusal ve uluslararası ölçütleri irdelenmiştir.

Demirdağ, İ., Erçetin, C., & Durmaz, B. (2023)'de 2012 yılında çıkarılan 6306 sayılı 'Afet Riski Altındaki Alanların Dönüştürülmesi Hakkında Kanun' hükümlerinin ve uygulama süreçlerinin ciddi hak ihlalleri, usul hataları ve yanlış uygulamalar içerdiği tespiti yapılmıştır.

Çolakoğlu, M., (2023) ise çalışmasında Türkiye'deki önemli depremlere, ilgili mevzuata, yetkili kamu kurumlarına, idarenin sorumluluğuna ve bu konuyla alakalı açılmış davalar ve değerlendirmelere yer verilmiştir. Bu ve bunun gibi bu dönemlerde idarenin sorumluluğunu açıklayan çalışmalar yapılmış olup Anayasa Mahkemesi'nin norm denetiminde alınan kararlar özelinde başka bir çalışmaya rastlanmamıştır.

1. Türkiye'de Yaşanan Büyük Ölçekli Depremler ve Ekonomik Krizler

Türkiye, tektonik oluşumu, jeolojik yapısı, topografyası ve meteorolojik özellikleri gibi nedenlerle, her zaman çeşitli doğal afet tehlikelerine sahip olan bir ülke olmuştur. Ülkenin fiziksel ve sosyal zarar görübilirliğinin de yüksek olduğu dikkate alındığında, meydana gelen doğal olaylar büyük ölçüde can kayıpları, yaralanmalar ve mal kayıplarına yol açmakta ve afet sonucunu doğurmaktadır. Türkiye'de başta depremler olmak üzere, heyelanlar, su baskınları, erozyon, kaya ve çığ düşmeleri, kuraklık başlıca doğal afetlerdir (Ergünay, 2007: 2).

Ülkemizde yaşanan büyük çaplı depremlerin sosyal ve ekonomik alanda yarattığı hasarı gözler önüne sermek için Tablo 1'deki afetler, can kayıpları ve yaralı sayıları açısından

veriler aktarılmıştır. Yaşanan felaketler toplumsal anlamda derin yaralar açmış olup dayanışma kültürünün en net görüldüğü dönemler de olmuştur.

Tablo 1. Türkiye’de Yıllar İtibariyle Yaşanan Büyük Çaplı Depremler

Yıl	Yer	Can Kaybı	Yaralı
1966	Muş-Varto Depremi	2.394	1.489
1970	Kütahya-Gediz Depremi	1.086	1.260
1975	Lice Depremi	2.385	3.339
1976	Çaldıran/Muradiye Depremi	3.840	497
1983	Erzurum/Kars Depremi	1.155	1.142
1992	Erzincan	653	3.850
1999	İzmit Depremi	17.480	43.953
1999	Düzce Depremi	763	4.948
2011	Van Depremi	644	1.966
2020	Elazığ Depremi	44	1.607
2020	Ege Denizi (İzmir) Depremi	117	1.034
2023	Kahramanmaraş Depremleri	~60.000	~107.204

Kaynak: <https://deprem.afad.gov.tr/depremkatalogu>

Yaşana bu felaketlerin büyük çaplı can ve mal kayıplarıyla sonuçlanması, felaketin sosyal vehametinin yanı sıra kamu bütçesine de bir yük oluşturduğu kaçınılmaz bir gerçektir. Doğal afetin dolaylı olarak yarattığı bu durumu doğrudan yaşatan bir diğer vaka da ekonomik krizlerdir.

Ekonomik krizler, büyüme oranının düşmesi, borçlanmanın artması, gelir dağılımının bozulması, ödemeler dengesinin bozulması, toplumsal refahın azalması, işsizliğin artması fiyatlar genel seviyesinde aşırı dalgalanmaların ortaya çıkması gibi çeşitli belirtiler ve sonuçlarla kendisini göstermektedir. Ekonomik krizler reel sektörde ortaya çıkabileceği gibi finans alanında da ortaya çıkabilmektedir. Reel sektörde mal ve hizmet piyasasında ve işgücü piyasasında kendini göstermekte iken; finans alanında bankacılık, döviz ve borsa kaynaklı krizler yaşanabilmektedir. (Kibritçioğlu, 2001: 175)

Tablo 2. Türkiye’nin de Etkilendiği Ekonomik Kriz Dönemleri

Krizler	Yaşanan Gelişme
1929 Dünya Ekonomik Bunalımı	ABD’de başlayan sanayideki üretimin düşmesi ve işsizliğin artmaya başlaması olumsuzluklardan borsada etkilenmiş, hisse senetleri aşırı derecede değer kaybetmiştir. Büyük çaplı işsizlik, fiyatlarda gerileme ve mali krizler şeklinde kendini göstermiştir.
1946 Krizi	İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de üretim hızla gerilemiş, tarıma dayalı ekonomide genç nüfusun askere alınması ve teçhizat yetersizliği nedeniyle fiyatlar genel düzeyi aşırı yükselmiştir.
1958 Krizi	Artan İthalat ve ihracat gelirlerindeki yetersizlik dış ticaret açıklarına sebep olmuş ve dış borçlar sürekli artmıştır. Bu sebeple dış borçlarda moratoryuma (borç erteleme) gitmek zorunda kalınmıştır.

1974/1980 Petrol Krizi	Arap-İsrail Savaşları neticesinde Petrol fiyatlarında yaklaşık 4 kata varan artışlar ekonomileri olumsuz etkilemiş. Stagflasyon olgusu ortaya çıkmıştır. Kıbrıs Barış Harekâtı ve uygulanan ambargonun da etkisiyle, ülke ekonomisinde başta altyapı olmak üzere ekonomik darboğazlara girilmiştir.
1994 Krizi	Kamu kesimi faiz dışı harcamaları, kamu gelirlerinden daha fazla açık vermiş yani kamu kesimi kazandığından daha fazlasını harcamıştır. Kamu borçlarının Merkez Bankası ile finanse edilmesi sonucunda Türkiye ilk defa hiper enflasyonu yaşamıştır.
2000 Krizi	Türkiye’de bankacılık sisteminden kaynaklanan ve tüm mali piyasalara güveni sarsan bu krize kötü yönetilen bankacılık sektörü neden olmuştur.
2001 Krizi	Devlet yönetiminde yaşanan krizin mali piyasalarda paniğe neden olmasıyla yoğun döviz talebiyle karşılaşmıştır. Kamu bankalarının likidite ihtiyacının karşılanamaması, ödemeler sistemini kilitleyecek boyutlara ulaşmıştır.
2008 Krizi	ABD’de yaşanan mortgage kredilerinin geri ödenememeye başlamasıyla ortaya çıkan kriz, giderek reel sektöre de yayılarak küresel bir ekonomik krize dönüşmüştür. İhracat yapılan ülkelerde ekonomik daralmaların yaşanması Türkiye’nin büyüme ivmesini düşürmüştür. Küresel ekonomide yaşanan küçülme nedeniyle 2008 mali krizi Türkiye’yi öncelikli olarak dış ticaret kanalından etkileyerek bütçe açığını artırmıştır.

Kaynak: (Eğilmez, 2020: 92-102), (Turan, 2011: 69-70), (Ezer, 2010: 429-430), (Öztürk & Saygın, 2017: 2-3)

Türkiye’yi etkileyen bu ekonominin bunalım dönemleri ülkenin makro ekonomik göstergelerinde ciddi izler bırakmıştır. Çalışmanın bulgularından birine temel olan 2001 Krizi göstergelerine bakıldığında, TÜFE yıllık bazda %75, ÜFE ise %170 oranında arttığı görülmüştür. Kriz sonrası dönemde iç borç stoku da hızlı bir şekilde artış eğilimine girmiş olup 2001 yılında yıllık bazda %237 oranında artış kaydetmiştir. İç borç stokunun GSMH’ye oranı ise %69 olarak gerçekleşmiştir. (TCMB, 2023) Kamu ekonomisinde yaşanan bu çalkantılı durum, nihayetinde vatandaşın bütçesini de etkilemiştir.

Yaşanan bu ekonomik krizlerin sosyo-ekonomik hayata yansımaları neticesinde kanun koyucunun bu konuda almış olduğu kararların çeşitli sebeplerle AYM’ye taşınması muhtemel bir durumdur. Nitekim 2001 Krizi sonrasında çıkartılan ve AYM’ye taşınan 4837 sayılı Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun, bunun en bariz örneğini oluşturmaktadır.

2. Deprem ve Ekonomik Kriz Dönemlerinde Anayasa Yargısı

Yıllar itibariyle Türkiye’de yaşanan büyük ölçekli doğal afetlerin neden olduğu olumsuz şartlar, “kamuoyu vicdanı”nın varlığını ispat eder nitelikler doğurmaktadır. Toplumsal dayanışma ve yardımlaşmanın önem kazanıp vuku bulduğu bu dönemler devletin varlığının en yoğun hissedildiği dönemler olmaktadır. Kamunun hemen hemen her biriminde yapılan düzenlemeler, alınan kararlar bu kamuoyu vicdanı ve toplumsal

dayanışma perspektifinde değerlendirilmesi beklenen bir durumdur. Bu noktada devletin erklerinin bu hassasiyeti göstermesi muhtemeldir.

Deprem dönemlerinin makro ekonomi üzerinde alınan yargı kararları neticesinde oluşacak etkilerinin yanı sıra doğrudan etkileri de yadsınamaz bir gerçektir. Afet sonrası dönemde enflasyonun arttığı, kamu harcamalarının artması veya üretimin azalması sonucu ekonomik büyümenin gerçekleştiği ve afetlerin ölümlerden kaynaklanan işgücü kaybına neden olduğu görülmektedir. Afetlerin makroekonomik etkileri ülkelere göre farklılık göstermekle birlikte, bu farklılıkların en önemli nedenlerinden biri depreme hazırlık konusunu oluşturmaktadır. (Şahin & Yavuz, 2015:439)

Yargı organının toplumsal huzurun ve adaletin teminindeki asli görevi bilinen bir gerçektir. Bu noktada AYM'nin aldığı kararlarda konjonktürel durumların yansımaları gözlenmiştir. Çalışmanın konusunu oluşturan doğal afetler ile AYM kararları arasındaki ilişki yıllar itibariyle ülkemizde yaşanan doğal afetler dönemlerindeki AYM kararları arasındaki bağlantının varlığına dikkat çekilmek istenmiştir.

Yaşanan bu elim olaylardan yakın tarihte yaşanmış olan İzmit, Düzce ve Kahramanmaraş depremleri gerek ölü sayısının çok yüksek olması gerekse yakın zamanda cereyan etmesi hasebiyle anıları tazeliğini korumaktadır. Yaşanan bu hadisenin devletin diğer organlarında olduğu gibi yargı organının kararlarında da yansımaları olmuştur. Nitekim Tablo 3'de gösterildiği gibi o dönemde AYM'ne sirayet eden iptal ve/veya itiraz davalarında bu durum yaşanmıştır. AYM'ye iptali veya itirazı yapılan kanunlar ve anayasal ilkeler çerçevesinde alınan kararlar aşağıda tek tek incelenmiştir.

Deprem afetinin yanı sıra Türkiye'de çeşitli dönemlerde gerek finansal çevrelerden gerekse kamu ekonomisi kaynaklı çeşitli ekonomik krizler de yaşanmıştır. Bunlardan yakın tarihli ve hafızalardaki yerini koruyan 2001 ekonomik krizidir. Mali sisteme güven kalmaması, ekonomide dolarizasyonun artması, ödemeler bilançosu açıkları ve firma iflasları Şubat 2001 krizinin ekonomiye etkisini/yansımalarını göstermektedir. Kasım 2000 krizinde de var olan ve istikrar programında söz verilen yapısal reformların göz ardı edilmesi güvensizliğe sebep olmuş olup, ortaya çıkan rahatsızlıklar, IMF'in ve dolayısıyla hükümet ve Merkez Bankası'nın döviz rezervlerinin korunması noktasında sert tutumuyla birleştiğinde kriz ortaya çıkmıştır (Turan, 2011: 72). Aşırı değerlenmiş yerli para, yüksek cari açık/GSMH oranı, enflasyonun faiz oranı kadar hızlı düşmemesi, yerli paradan kaçış

söz konusu krizin ana sebeplerini oluşturmuştur. Yaşanan bu krizin etkilerini en az indirecek mali politikalar çıkarılan yasalarla ortaya çıkmıştır. İlgili kanunların kriz konjonktürüne uyumu yargısal denetiminde ayrışmış farklı neticelerle sonuçlanmıştır. Kriz döneminde çıkartılan ve mali yükümlölük getiren yasaların iptali için AYM'ye yapılan başvuruların sonuçları çeşitlilik göstermektedir. Tablo 3'de hem yaşanan deprem felaketlerinin hem de 2001 ekonomik krizinin AYM kararları üzerindeki etkisi gösterilmiştir.

Tablo 3. Türkiye'de Yaşanan Doğal Afetler (1999, 2023) ve Ekonomik Kriz (2001) Dönemlerinde AYM'nin Verdiği eşitli Kararların Künyesi

No	Kanun	Gerekeçe	İhlal Edildiği Öne Sürülen İlke	Sonuç	Esas No.
1	4481 sayılı "17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	Kamu Yararı	Hukuki Güvenlik İlkesi Sosyal Devlet İlkesi Ödeme Gücü İlkesi Vergi Yükünün Adaletli Dağılımı İlkesi	Ret	1999/51
2	4708 sayılı "Yapı Denetimi Hakkında Kanun"	Kamu Güvenliği	Eşitlik İlkesi	Ret	2001/377
3	4459 Sayılı Askerlik Kanununa Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun	Ekonomik Koşullar	Kanun Önünde Eşitlik İlkesi Hukuk Devleti İlkesi	Ret	2001/73
4	4837 sayılı "Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun	Ekonomik Amaç	Ödeme Gücü İlkesi Vergi Adaleti İlkesi Kanun Önünde Eşitlik İlkesi Vergide genellik ilkesi Hukuk Devleti İlkesi	1.md İptal 2.md Ret	2003/48
5	506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 32. Maddesinin (B) Bendi	Kamu Yararı	Sosyal Devlet ilkesi	Ret	1999/42
6	4531 Sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanuna Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun	Kamu Yararı	Sosyal Devlet İlkesi Adalet İlkesi	İptal	2001/303
7	7456 sayılı 6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telafisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası ile Bazı Kanunlarda ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun	Ekonomik Amaç	Hukuk Devleti İlkesi	Ret	2023/131

Kaynak: Anayasa Mahkemesi kararları taranarak tarafımızca hazırlanmıştır.

4481 Sayılı Kanun: a) Ek gelir ve ek kurumlar vergisi düzenlemesiyle, mükelleflerin 1998 yılı gelirlerine ilişkin olarak, “193 sayılı Gelir Vergisi ile 5422 sayılı Kurumlar Vergisi Yasalarına göre ödedikleri vergiye ek olarak bir yükümlülük öngörülmüştür.” Ancak, Yasa'nın genel gerekçesinde belirtildiği gibi, deprem nedeniyle oluşan ekonomik kayıpların giderilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanması gibi sosyal ve ekonomik koşulların zorunlu kıldığı nedenlerle, ek vergi getirilmesinde kamu yararının olduğu mahkemece kabul edilmiştir.

“1998 yılına ait Gelir ve Kurumlar Vergisi hesaplanırken mükelleflerin özel durumları ve malî güçleri gözetilmiş olduğundan, dava konusu kuralla getirilen aynı yıla ilişkin ek vergilendirmede, malî güce göre vergilendirme ve vergi yükünün adaletli dağılımı ilkelerinin esas alınmadığı ileri sürülemez.” Açıklamasıyla ek kurumlar vergisinin iptali talebi Anayasa'nın 2. ve 73. maddelerine aykırı olmadığı gerekçesiyle oy birliği ile reddedilmiştir

AYM verdiği bu kararda, 1998 yılına ait Gelir ve Kurumlar Vergisi hesaplanırken mükelleflerin özel durumları ve malî güçleri gözetilmiş olduğundan, dava konusu kuralla getirilen aynı yıla ilişkin ek vergilendirmede, malî güce göre vergilendirme ve vergi yükünün adaletli dağılımı ilkelerinin esas alındığını ifade etmektedir.

b) 1319 sayılı Emlak Vergisi Yasası'na göre emlak vergisinin konusuna giren bina, arsa ve arazilerin 1999 yılı vergilerine, ikinci ve üçüncü fıkralardaki muaflik ve istisnalar dışında, bir defaya mahsus olmak üzere %100 oranında ek emlak vergisi getiren dava konusu düzenlemenin de, 1. maddenin incelenmesi sırasında belirtildiği gibi, kamu yararı amacına yönelik olduğu kabul edilmiştir.

Ayrıca maddeyle, 1319 sayılı Emlak Vergisi Yasası'nda yer alan bina ve arazi vergilerine ilişkin muaflik ve istisnaların bu vergi yönünden de geçerli olacağı öngörüldüğünden, malî güce göre vergilendirme ve vergi yükünün adaletli dağılımı ilkelerinin gözetilmediği savı kabul edilmemiştir. Görüldüğü üzere ilgili yasanın çıkmasına sebep olan deprem felaketinin vukuu bulmaması halinde yasanın çıktığı varsayımında, kararın aynı yönde oluşabileceği ihtimali çok düşük olacaktır. Çünkü yasanın genel gerekçesinde yer alan “kamu yararı” ibaresi AYM tarafından da vurgulanarak tekrar edilmiştir.

c) Maddede, ek motorlu taşıtlar vergisi düzenlenmiştir. “Maddenin birinci, üçüncü ve dördüncü fıkralarında, 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Yasası'na göre, motorlu taşıtlar

vergisinin konusuna giren ve 4481 sayılı Yasa'nın yayımı tarihinde ilgili sicilinde gerçek ve tüzel kişiler adına kayıtlı taşıtların, 1999 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar ve bir defaya mahsus olmak üzere ek motorlu taşıtlar vergisine tabi tutulacağı...” ifadesine yer verilmiş olup yine aynı kanunun yukarıdaki diğer maddelerine (1 ve 6. Md.) gerekçe kabul edildiği gibi kamu yararı amacıyla getirilmiş olup aynı gerekçelerle, Anayasa'nın 2. ve 73. maddelerine aykırı olmadığı kararına varılmıştır.

4708 Sayılı Kanun: Yasa, özellikle deprem riski temelinde yapı denetimi alanını düzenlemektedir. 3194 sayılı İmar Kanunu'nda yapım işlerinde rol alan teknik uygulama sorumlusunun; yapı projelerini ve uygulamalarını denetlemekle sorumlu olan belediyeler ve valiliklerin; uygulamayı hiç denetleyemediklerinden dolayı bu yasa ile bu işlemlerin yapı denetim kuruluşları tarafından, kamu gücü kullanmadan teknik inceleme yapmak ve bu konuda ilgili yerlere rapor, görüş ve bilgi vermekle görevlendirilerek yapılması kararlaştırılmıştır.

Ayrıca 4708 sayılı kanunda ülke genelinde uygulanmak üzere çıkartılmış olmakla birlikte uygulamanın yüksek deprem riski ve hızlı şehirleşme gözetilerek 19 pilot şehirden başlatılmasında Anayasa'nın 10. maddesine aykırılığından söz edilemeyeceği eşitlik ilkesini ihlal etmediği karara bağlanmıştır. Verilen bu iki kararla kamu güvenliğinin ön planda tutulduğu söylenebilir. Ayrıca mahkemenin felaketin tekrarlanması durumunda, felaketin yıkıcı etkilerini azaltmak amacıyla yasalaşan bu kanunun eşitlik ilkesi bağlamında değerlendirmektense “kamu güvenliği” açısından yaklaşmayı uygun grmştir. Alınan karar da bunun bir göstergesi olmuştur.

4459 Sayılı Kanun: “Bu yasa kapsamında bulunan ve 31 Aralık 1999 tarihinde kırk yaşını tamamlamış olanlardan istekliler, 20.000 Alman Markı veya karşılığı birinci fıkrada belirtilen yabancı ülke ya da Türk Lirası parayı ödemeleri halinde temel askerlik eğitimine tabi tutulmazlar.” hükmü getirilmiştir (4459 Sayılı Kanun). Bedelli askerlik uygulamasından oluşacak kaynağın, Maliye Bakanı tarafından belirlenecek usul ve esaslar dahilinde, 17 Ağustos 1999 tarihinde vuku bulan deprem dolayısıyla genel hayata etkili afete maruz kalan bölgede yer alan illerdeki hasar ve zararların giderilmesi için gereken her türlü harcamanın finansmanında kullanılması kararlaştırılmıştır.

AYM, “Vatan hizmetini bedelli askerlikten yararlanmak suretiyle yerine getirmiş sayılan yükümlüler ile yasalarda gösterilen diğer şekillerde yerine getirenler arasında adli takibat bakımından farklı bir uygulama getirilmekte ise de bu farklılık aynı hukuksal konumda bulunmamalarından kaynaklandığından eşitlik ilkesine aykırılık yoktur.” Kararı (AYM 2001/73 Esas No) vermiştir. Öte yandan, bedelli askerlik olanağından yararlanmak

istemeyenlerin hak arama özgürlükleri engellenmediğinden hak arama özgürlüğünün ihlâlinden söz edilemeyeceği ifade edilmiştir. Yaşanan ekonomik kriz ve 1999 depremin yarattığı ekonomik külfet kamu finansmanının yeni arayışlara girmesine neden olmuştur. Bu doğrultuda kamu gelirleri açısından kararın kamu menfaati gözetilerek verildiği söylenebilir.

4837 sayılı Kanun: 4837 sayılı Yasa'nın iptali istenen 1. maddesiyle 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 5. ve 6. maddelerinde yer alan tarifelere göre, 2003 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar bu Kanun'un yayımlandığı tarihte sicilde kayıtlı bulunan taşıtlardan ek motorlu taşıtlar vergisi alınacağı öngörülmüştür (4837 Sayılı Kanun).

Yasa'nın iptali istenen 1. maddesiyle 2003 yılı içinde alınan motorlu taşıtlar vergisi aynı yıl içinde aynı miktarda ek vergi adı altında ikinci kez alınmaktadır. Oysa, 197 sayılı Yasa gereğince 2003 yılı için motorlu taşıtlar vergisinin Vergi Usul Kanunu'na göre yeniden değerlendirme oranı uygulanmak suretiyle zaten güncelleştirilerek alınmaktadır. Güncelleştirilen yeni miktar üzerinden 2003 yılında ikinci kez ek vergi tahakkuk ve tahsil edilmek suretiyle vergi yükü araç sahipleri aleyhine ağırlaştırılmakta, gelir ve kurumlar vergisi yükümlüleri gibi diğer vergi mükelleflerine de yansıtılmamaktadır. Bu durum, vergi yükünün dengeli, adil, ölçülü ve eşit dağılımını engelleyerek Anayasa'nın 73. maddesinde öngörülen vergilendirme ilkelerine aykırılık oluşturacağı kararı verilerek, yasanın 1. maddesi Anayasa'nın 2. ve 73. maddelerine aykırılığı dolayısıyla iptal edilmiştir.

Ancak Anayasa Mahkemesi'nin 28.3.2001 günlü, Esas: 1999/51, 2001/63 sayılı kararında belirtildiği gibi, oluşan ekonomik kayıpların giderilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanması için sosyal ve ekonomik koşulların zorunlu kıldığı durumlarda kamu yararı gözetilerek vergi dönemi kapanmadan ek vergi konulmasında Anayasa'nın 2. ve 73. maddelerine aykırılığının olmadığı kararına varılmıştır. Benzer şartlar (Türkiye'nin karşılaştığı ekonomik çöküşü düzeltmek ve ekonomiyi istikrarlı bir yapıya kavuşturarak borç stokunun gayrisafi millî hasılaya oranının düşürülmesini sağlamak amacıyla ek motorlu taşıtlar vergisi dahil kimi düzenlemelerin yapılmasının gerekli olması) içerisinde 4837 sayılı Yasanın 1.maddesinin iptal edilmesi, AYM'nin benzer iki farklı durumda iki farklı karara imza attığını göstermektedir (AYM 2003/48 Esas No).

Söz konusu 4837 sayılı Yasa'nın 2. maddesi ile, emlak vergisine tabi olan bina, arsa ve arazilerin, 2003 yılı vergi matrahları üzerinden, 1319 sayılı Yasa'da yer alan nispetlere göre belediyelerce hesaplanacak ve bu hesaplanan vergi tahakkuk etmiş sayılacaktır. Böylece, 1319 sayılı Yasa'ya göre, 2003 yılı için gerçekleştirilmiş vergiyi doğuran olay üzerinden emlak vergisine tabi taşınmazlar için ikinci kez aynı olay nedeniyle ek emlak vergisi alınması söz konusudur. Kural olarak vergi yasalarının geriye yürütülmemesi gerekmektedir.

Ortada zorunlu nedenlere ve kamu yararına dayanılmaksızın getirilen kuralla, geriye yürüme kapsar şekilde düzenleme yapılmaktadır. Anayasa Mahkemesi'nin daha evvel verdiği bir kararında, deprem nedeniyle oluşan ekonomik kayıpların giderilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanması zorunlu neden olarak görmüş olup, burada kamu yararının mevcut olduğu benimsenmiştir. 4837 sayılı Yasa ile getirilen ek vergiler muhalif yoruma göre zorunlu neden barındırmadığı gibi kamu yararı da içermemektedir. Bu nedenle ekonomik istikrarı sağlama gerekçesinin, geriye yürütme açısından da zorunlu neden saymanın mümkün olmadığı ifade edilmiştir.

506 Sayılı Kanun: 506 Sayılı Sosyal Sigortalar Kanunu'nun 32. Maddesinin (B) Bendine Eklenen 17.8.1999 tarihinde meydana gelen deprem sonucunda yaralanan veya sakat kalanlara verilecek protez, ortez, araç ve gereç bedelleri için katılım payı alınmaz." denilerek katkı payı alınmayacak durumlar belirlenmiştir (AYM 1999/42 Esas No).

Bu durumda, alınacak katkı payının üst sınırının belirlenmiş olması ve bazı sigortalıların özel durumları gözetilerek bu uygulamanın dışında bırakılması, sağlanacak protez, araç ve gereç bedellerinin sadece %20'sinin sigortalı tarafından ödenmesinin öngörülmesi sosyal güvenlik hakkını ortadan kaldırmadığı gibi onu kullanılmayacak ölçüde güçleştirecek nitelikte de olmadığı kararı verilmiştir.

4531 Sayılı Kanun: Mahkeme başvuru kararında, itiraz konusu kuralla, sözleşmelerde kararlaştırılan kira paralarının 2000 yılında yıllık yüzde 25, 2001 yılında ise yıllık yüzde 10 olarak artırılabilceğini; 2000 yılı program hedefinde enflasyonun yüzde 25 olarak öngörülmesine karşın yüzde 39 oranında gerçekleştiğini; bu sapma sonucunda kiralayanların yüzde 14 oranında bir kaybı oluşmuştur. 2001 yılında ise 22 Şubat 2001 tarihindeki ekonomik kriz nedeniyle, yeni enflasyon hedefinin yüzde 50'nin üzerine çıktığını; 2001 yılı kiralarını yüzde 10 oranıyla sınırlayan düzenlemenin uygulama

olanağı kalmadığını; kira parasının belirlenmesinde mülkiyet hakkının özünün zedelenmemesi gerektiğini; bu nedenlerle, itiraz konusu ibarenin Anayasa'nın 2., 5. ve 35. maddelerine aykırı olduğu ileri sürülmüştür. Yasanın ilgili maddelerinin Anayasa'ya aykırı olduğuna kanaatine varan mahkeme kanunun iptal etmiştir.

Anayasa Mahkemesi, 26.11.1999 günlü, 4481 sayılı "17.8.1999 ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremi Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun"un 1998 yılı kazanç ve iratlarına da ek yükümlülük getiren hükümlerinin iptal istemini, Yasa'nın genel gerekçesinde de belirtilen deprem nedeniyle oluşan ekonomik kayıpların giderilmesi ve toplumsal dayanışmanın sağlanması gibi sosyal ve ekonomik koşulların zorunlu kıldığı nedenlerle, ek vergi getirilmesinde kamu yararının gözetildiğini belirtilerek reddetmiştir (AYM, E.1999/51, K.2001/63).

Mahkeme, bu kararıyla 1994 krizi sonrasında çıkarılan düzenlemeyle çok benzer bir biçimde 1999 depremi sonrasında geriye yürütülen kanunu da Anayasaya uygun bulmuştur. Ancak bu defa kanunun aslında geriye yürütülmediği şeklindeki zorlama yorum yerine doktrindeki eleştirileri de dikkate alarak kamu yararına vurgu yapmış ve kamu yararı ve mali güce göre vergilendirme ile vergi yükünün adaletli ve dengeli dağıtımını ilkelerine aykırı olmadığı gerekçesiyle iptal istemini reddetmiştir. Mahkeme geriye yürümeden bahsetmese de zımnen geriye yürümeyi kabul ettiği, ancak kamu yararı gerekçesiyle başvuruyu reddettiği anlaşılmaktadır (Selami, 2015: 138).

26.11.1999 günlü 4481 sayılı Kanun'un 1,6,7 ve 9. maddeleriyle getirilen vergisel düzenlemeler için AYM'nin verdiği ret kararı benzer düzenlemeler içeren 3.4.2003 günlü 4837 sayılı Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun'un 1 ve 2. maddesi için AYM'nin farklı kararlar alması dönemsel etkiyi gözler önüne sermektedir (bkz. Tablo 4).

Tablo 4. 4481 Sayılı Kanun ile 4837 Sayılı Kanun'da Benzeşen Maddeler

4481 Sayılı Kanun	4837 Sayılı Kanun
Madde 7 18.2.1963 tarihli ve 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 5 ve 6 ncı maddelerinde yer alan (I), (II), (III) ve (IV) sayılı tarifelere göre vergiye tabi olan ve bu Kanunun yayımlandığı	Madde 1 18.2.1963 tarihli ve 197 sayılı Motorlu Taşıtlar Vergisi Kanunu'nun 5 ve 6 ncı maddelerinde yer alan (I), (II), (III) ve (IV) sayılı tarifelere göre vergiye tâbi olan ve bu Kanunun yayımlandığı

tarihte ilgili sicilde kayıtlı bulunan taşıtlar, bir defaya mahsus olmak üzere, 1999 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar, ek motorlu taşıtlar vergisine tabidir.	tarihte ilgili sicilde kayıtlı bulunan taşıtlar, bir defaya mahsus olmak üzere 2003 yılı için tahakkuk ettirilen motorlu taşıtlar vergisi tutarı kadar, ek motorlu taşıtlar vergisine tâbidir.
Madde 6 29.7.1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 1 ve 12'nci maddelerinde yazılı bina, arsa ve araziler, 1999 yılı emlak vergisi matrahları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere ek emlak vergisine tabidir.	Madde 2 29.7.1970 tarihli ve 1319 sayılı Emlak Vergisi Kanunu'nun 1 ve 12'nci maddelerinde yazılı bina, arsa ve arazilerin 2003 yılı vergi matrahları üzerinden bir defaya mahsus olmak üzere ek emlak vergisi alınır.

Kaynak: Anayasa Mahkemesi kararları taranarak tarafımızca hazırlanmıştır.

İptali istenen yukarıdaki yasaların ilgili maddelerinin, büyük benzerlik taşıdığı görülmektedir. Ancak yasaların kabul edildiği dönemlerdeki konjonktür mahkemenin, iptal/yürürlüğünü durdurma istemi istenen yasaların yorumunda farklı kıstaslara öncelik verdiği anlaşılmaktadır. Yukarıdaki tabloda verilen yasaların ikinci maddeleri için benzer karar alınırken, ilk maddeleri için farklı kararlar alınmıştır. 4481 Sayılı Kanun Marmara depreminin etkilerinin azaltılması maksadıyla çıkartılmışken; 4837 Sayılı Kanun 2001 Ekonomik krizinin mali etkilerini hafifletmeyi amaçlamıştır. Ancak ilk kanunun 7. Maddesi Anayasa'ya aykırılığı, gerekli inceleme sonucunda kamu yararı gözetilerek reddedilmiştir. Oysaki ekonomik istikrarı sağlamak ve kamu borç stokunun azaltılmasını temin amacıyla çıkartılan benzer madde (4837 Sayılı kanunun 1.maddesi) iptal edilmiştir. Buna göre anayasal vergileme kuralları açısından yapılan incelemenin, konjonktür döneminin etkisiyle yapıldığını söylemek yerinde bir tespit olacaktır.

7456 Sayılı Kanun: İlgili kanunun iptal gerekçesinde hukuk devleti ilkesine, geriye yürümezlik ilkesine, ölçülülük ve uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı ilkesine aykırılık durumları mevcuttur. Vergiye ilişkin düzenlemelerin geriye yürütülmemesi ve bu düzenlemelerin mali güce göre vergilendirme ilkesine uygun olarak yapılması gerektiği, dava konusu kuralda bu ilkelerin göz önünde bulundurulmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca kanunun, depremin etkilerinin zorunlu şartlarından ziyade kaynak arayışının sonucu olarak çıkartıldığı ve kamu yararının sağlanması amacını taşımadığı, motorlu taşıtlar vergisi mükelleflerine aşırı külfet yüklediği savunulmaktadır. Bu durumun ölçülülük ilkesini, mülkiyet hakkı ile temel hak ve özgürlüklere ilişkin uluslararası anlaşmaların bağlayıcılığı ilkesini ihlal ettiği de aktarılmıştır.

Mahkeme verdiği kararın gerekçesinde “7456 sayılı Kanun'un 1. maddesinin gerekçesinden ek motorlu taşıtlar vergisinin depremin yarattığı olumsuz etkilerin giderilmesi için ihdas edildiği anlaşılmaktadır. Depremin olumsuz etkilerinin giderilmesi

için yerine getirilecek görevlerin ve gelir kaynaklarının merkezî idare ile mahallî idareler arasında dağıtımını konusunda kanun koyucunun takdir yetkisinin bulunduğu ve ek motorlu taşıtlar vergisinin istisnai bir kamu geliri olduğu gözetildiğinde kuralın idarenin bütünlüğü ilkesi ile mahallî idarelerin mali özerkliği ilkesini zedelediği söylenemez.” ifadesine yer verilmiştir.

Sonuç

Dünya nüfusunun artması sonucunda yeni yerleşim alanlarının inşa edilmesi, çarpık kentleşme, küresel hareketliliğin artması ve sera etkisi gibi teknolojik faktörlere bağlı iklim değişikliği nedeniyle bazı kentlerde nüfus yoğunluğunun artmasıyla doğal afetler geçmişte meydana gelen afetlere kıyasla artık çok daha fazla hasara yol açmaktadır. Bu sebeplerden dolayı dünyada ve Türkiye’de en fazla hasara sebep olan doğal afetlerin başında gelen deprem afeti sonrası yaşanan yıkımların toplumda neden olduğu sosyo-ekonomik, sosyo-psikolojik çöküşlerin, AYM’nin kararlarını etkilediği sonucuna varılmıştır.

Ülkemizde yaşanan ölü ve yaralı sayısının büyük çaplı olduğu ve büyük maddi kayıplar yaşatan doğal felaketlere bakıldığında son 25 yılda karşılaşılan 1999 depremi, “kamu vicdanı” kavramının yadsınamaz bir karar ortağı olduğunu göstermiştir. Aynı şekilde ülkemizde yaşanan 2000-2001 dönemi ekonomik krizi de “kamu menfaati” olgusunu gün yüzüne çıkartmıştır. Anayasa yargısı da bu ve benzeri konjonktürel dalgalanmalardan etkilenmiş ve aldığı kararlarda kendisini göstermiştir. Anayasal ilkelerin yorumlanmasında dönemin şartları çoğu zaman dikkate alınmıştır. Çalışmada yer alan AYM kararları, belirtilen dönemlerde mahkemeye, iptali veya yürürlüğünün durdurulması için başvuru yasa metinlerinin incelenmesi neticesindeki sonuçları göstermektedir. Ayrıca çalışmada ilgili konjonktür dönemlerinde iptali veya yürürlüğünün durdurulması istemiyle başvuru yasalarından, mali yükümlülük (vergi, para cezası vb.) getirenler seçilmiş olup bunların incelenmesine yer verilmiştir.

İlgili dönemlerde iptal ve ret kararı verilen başvurulara bakıldığında toplumsal dayanışmanın en yoğun yaşandığı doğal afet dönemlerinde AYM’nin verdiği kararlarda “kamu yararı” gözetilerek daha “devletçi” bir yaklaşımla yasaları yorumladığını söylemek yanlış olmamaktadır. Bunun aksine insan yaşamı gibi temel hassasiyeti taşımayan, ekonomik kriz dönemlerinde alınan kararların bazılarında, mahkemenin

devletçi+bireyci yaklaşarak karar verdiği izlenmiştir. Yani iptali istenen ilgili yasaları değerlendirirken anayasal ilkeleri, temel hak ve özgürlükler bağlamında yorumladığı ve neticesinde iptal ettiği sonucuna ulaşılmıştır. Çalışmaya son olarak 6 şubat 2023 tarihinde meydana gelen Kahramanmaraş depremlerinin yaralarının sarılması maksadıyla gündeme gelen 7456 sayılı kanununa karşı açılan iptali davası da eklenmiş olup AYM'nin aldığı karar da not edilmiştir.

AYM'nin çalışmada bahsedilen çeşitli dönemlerde almış olduğu kararlar, dönemin sosyal, ekonomik şartlarından büyük oranda bağımsız olamayışının bir tezahürü olarak karşımıza çıkmaktadır. Erklerin almış olduğu kararların millet adına yapıyor olması hiç kuşkusuz bir gerçektir. Lakin birçok değerkenin ortaya çıktığı bu zorlu dönemlerde konun koyucu mevcut hasarın giderilmesine yönelik spesifik ve hızlı reaksiyon alabiliyorken, AYM bu dönemlerde önüne gelen dosyalarda daha genel (bütüncül), uzun vadeli ve daha “insani/toplumcu” karar verme eğiliminde olmaktadır. Bu noktada kararların deprem dönemlerinde bireyleri-halkı önceliklendiren, ekonomik kriz dönemlerinde ise devleti (kamuyu) önceliklendiren bir sonuç ortaya çıkardığı söylenebilir.

Kaynakça

- 4459 Sayılı Askerlik Kanununa Bir Geçici Madde Eklenmesi Hakkında Kanun, Madde 1, <https://www.tbmm.gov.tr/kanunlar/k4459.html>
- 4481 Sayılı 17.8.1999 Ve 12.11.1999 Tarihlerinde Marmara Bölgesi ve Civarında Meydana Gelen Depremın Yol Açtığı Ekonomik Kayıpları Gidermek Amacıyla Bazı Mükellefiyetler İhdası ve Bazı Vergi Kanunlarında Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4481.pdf>
- 4708 Sayılı Yapı Denetimi Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.4708.pdf>
- 4837 Sayılı Ekonomik İstikrarı Sağlamak İçin Ek Vergiler Alınması Hakkında Kanun, Madde 1, https://www.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc087/kanuntbmmc087/kanuntbmmc08704837.pdf
- 6216 Sayılı Anayasa Mahkemesi'nin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun, md. 3., <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=6216&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5> (06.12.2023)
- 6570 Sayılı Gayrimenkul Kiraları Hakkında Kanun, <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/5.3.6570.pdf>
- 7456 Sayılı 6/2/2023 Tarihinde Meydana Gelen Depremlerin Yol Açtığı Ekonomik Kayıpların Telafisi İçin Ek Motorlu Taşıtlar Vergisi İhdası İle Bazı Kanunlarda Ve 375 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun, <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=7456&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5>
- AYM 1999/42 Esas Nolu Kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/f78e800c-87a9-4baa-bf3d-eb54b9ed0a34?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>
- AYM 1999/51 Esas Nolu Kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/17d86ecd-64ea-40dc-8600-8423c2b608dd?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>
- AYM 2001/303 Esas Nolu Kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/1bbd8e64-41a5-4c3d-96b0-4b84d37028af?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>
- AYM 2001/377 Esas Nolu Kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/b4ceb469-66ab-4878-b665-11a7f7d8ddbd?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>
- AYM 2001/73 Esas Nolu Kararı, <http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/0830816f-b20d-4f4e-b8d0-9b9d7d2ac1a2?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>

- AYM 2003/48 Esas Nolu Kararı,
<http://kararlaryeni.anayasa.gov.tr/Karar/Content/4c11e515-a8c0-4205-9e7b-7376dc2ee346?excludeGerekce=False&wordsOnly=False>
- AYM 2023/131 Esas Nolu Kararı,
https://normkararlarbilgibankasi.anayasa.gov.tr/ND/2023/160?Donemler_id=2&KelimeAra%5B%5D=deprem
- Bayra, A. E., (2021), Anayasa Mahkemesi ve AİHM Kararları Işığında Yaşam Hakkı ve Deprem, Ulusal ve Uluslararası Yargı Kararları Işığında Deprem Hukuku Uluslararası Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 24-25 Mayıs 2021, ss. 67-88.
- Celasun, M. (2002). 2001 Krizi, Öncesi ve Sonrası,
<http://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>
- Çolakoğlu, M., (2023). *İdari Yargı Kararları Kapsamında Deprem Nedeniyle İdarenin Kusur Sorumluluğu*, Adalet Yayınevi, Ankara.
- Demirdağ, İ., Erçetin, C., & Durmaz, B. (2023). The Journey of the 'Law on Transformation of Areas at Disaster Risk' in Türkiye: A Critical Assessment. *İDEALKENT*, 15(40), 406-425. <https://doi.org/10.31198/idealkent.1242717>
- Eğilmez, M., (2020), 2008 Krizi Üzerine, *İktisat ve Toplum Dergisi*, s.120, ss 92-102.
- Ergünay, O. (2007). *Türkiye'nin Afet Profili*. TMMOB Afet Sempozyumu Bildiriler Kitabı, 5-7.
- Ezer, F., (2010). 1929 Dünya Ekonomik Krizi'nin Türkiye'ye Etkileri. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 20(1).
- Fanid, N. A., & Aykut, Z. (2023). Anayasa Mahkemesi Kararları Işığında Somut Norm Denetimi. *Karabük Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi (UNIKA Toplum ve Bilim) Dergisi*, 3(3 (1)), 16-30.
- Gözler, K. (2016). Elveda Kuvvetler Ayrılığı, Elveda Anayasa 10 Aralık 2016 Tarihli Anayasa Değişikliği Teklifi Hakkında Bir Eleştiri, *Ankara Barosu Dergisi*, Sayı: 4.
- Kibritçioğlu, A., (2011), Current Sovereign Debt Crisis İn Eurozone Countries, *İktisat ve Toplum Dergisi*, s.10, ss. 30-41.
- Öztürk, S., & Saygın, S. (2017). 1973 Petrol krizinin ekonomiye etkileri ve stagflasyon olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12).
- Sahin, I., & Yavuz, O. (2015). Econometric Analysis Of Natural Disasters' Macro-Economic Impacts: An Analysis On Selected Four Oecd Countries. *Journal of Business Economics and Finance*, 4(3). <https://doi.org/10.17261/Pressacademia.2015313064>
- Selami, E. R. (2015). 14. Vergi Kanunlarının Geriye Yürümezliği İlkesi Ve Türk Anayasa Mahkemesi Kararları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (43).
- TCMB, (2023). Elektronik Veri Dağıtım Sistemi, URL: <https://evds2.tcmb.gov.tr/index.php?> (05.12.2023)

Turan, Z. (2011). Dünyadaki ve Türkiye'deki Krizlerin Ortaya Çıkış Nedenleri ve Ekonomik Kalkınmaya Etkisi. *Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4(1).

URL: <https://depem.afad.gov.tr/depemkatalogu> (22.10.2023)

GÜNEY EGE KALKINMA AJANSI'NIN TURİZME YÖNELİK DESTEKLERİ: MUĞLA İLİ AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

Southern Aegean Development Agency's Support for Tourism: An Evaluation for Muğla Province

Atıf / Citation

Akbiyık, İdris ve Esen, A., (2023). "Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın Turizme Yönelik Destekleri: Muğla İli Açısından Bir Değerlendirme Articles Title". *Maliye Araştırmaları Dergisi*, 9(2), 115-144.

İdris AKBIYIK

Doktora Öğrencisi,
Sakarya Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Kamu Yönetimi Anabilim Dalı.
Muğla/Türkiye
idrisakbiyik@yahoo.com
Orcid ID:0000-0003-1908-7305

Ahmet ESEN

Dr.
Muğla Valiliği
AB ve Dış İlişkiler Bürosu
Muğla/Türkiye
ahmetesen08@hotmail.com
Orcid ID: 0000-0002-8278-0586

Araştırma & Yayın Etiği

Bu makale en az iki hakem tarafından incelenmiş, iThenticate yazılımı ile taranmış, araştırma yayın ve etiğine aykırılık edilmemiştir.

Research & Publication Ethics

This article was reviewed by at least two referees, a similarity report was obtained using iThenticate, and compliance with research/publication ethics was confirmed.

Copyright ©

Politik Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar
Merkezi, Sakarya/TÜRKİYE

Center for Political, Economic and Social
Research, Sakarya/TURKEY

Makale Bilgisi

Makale Türü: Araştırma Makalesi
Article Type: Research Article
Geliş Tarihi: 12.12.2023
Kabul Tarihi: 26.12.2023
Yayın Tarihi: 31.12.2023

CC BY-NC 4.0

Bu makale Creative Commons Attribution-NonCommercial License altında lisanslanmıştır.

This paper is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial License

Güney Ege Kalkınma Ajansı'nın Turizme Yönelik Desteklerinin İncelenmesi: Muğla İli Açısından Bir Değerlendirme

Özet

Bölgesel kalkınma ajanslarının kapsadıkları bölgelerdeki illere yönelik katkıları süregelen bir tartışma konusudur. Muğla ilinin gelişim potansiyelinin turizm önceliğinde olmasından dolayı bu gelişime etki eden bir kurum olarak Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA)'nın 2009 yılında faaliyetlerine başlamasını müteakip Muğla ilinde turizme yönelik desteklerinin incelenmesi ve değerlendirilmesi bu çalışmanın çıkış noktasını oluşturmuştur. Derleme şeklinde hazırlanan çalışmada birincil ve ikincil kaynaklar kullanılmıştır. GEKA tarafından hazırlanan 2014-2023 Bölge Kalkınma Planı'nda Muğla özelinde turizme yönelik öncelikler referans alınarak turizme yönelik sağlanan destekler tablo halinde derlenmiş ve bölge planındaki önceliklerle karşılaştırılarak yorumlanmıştır. Sonuçlara göre GEKA'nın proje yönetimi mantığı ile proje yürütülmesine ciddi katkı sağladığı değerlendirilmiştir. Kurumların proje yönetim tecrübeleri, mali anlamda kapasiteleri, personelin proje uygulama kapasitesi, kurumsal kültürü, gibi unsurlar teklif çağrılarında sunulan projelerin niteliğini, kalitesini ve nihayetinde başarılı proje yürütülmesini etkilediği görülmüştür. GEKA destekleri genellikle kamu kurumları tarafından kullanılmıştır. Destek alan projelerin büyük bir çoğunluğu altyapı ve üstyapının düzenlenmesine odaklanmıştır. Turizm projelerinin rota hazırlama veya işaretleme, eskiçağ kentlerinin restorasyonu, kültür envanteri çıkarılması, mobil uygulama geliştirilmesi, turizm merkezlerinin çevre düzenlemeleri, yamaç paraşütünün desteklenmesi, dijital altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi alanlara yöneldiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Bölgesel Kalkınma, Kalkınma Ajansı, TR32 Bölgesi, Güney Ege Kalkınma Ajansı, Proje Yönetimi

Abstract

The contributions of regional development agencies to the provinces in the regions they cover are a matter of ongoing debate. Since the development potential of Muğla province is prioritized by tourism, the examination and evaluation of the supports for tourism in Muğla province, following the start of its activities in 2009 by the South Aegean Development Agency (GEKA), as an institution affecting this development, constituted the starting point of this study. Primary and secondary sources were used in the study prepared as a compilation. In the 2014-2023 Regional Development Plan prepared by GEKA, the supports provided for tourism were compiled in a table, taking the priorities for tourism in Muğla as a reference, and were interpreted by comparing them with the priorities in the regional plan. According to the results, it is evaluated that GEKA makes a significant contribution to the project execution with its project management logic. It has been observed that factors such as institutions' project management experience, financial capacity, staff's project implementation capacity, corporate culture affect the nature and quality of the projects submitted to the calls for proposals and ultimately the successful project execution. GEKA supports were generally used by public institutions. The majority of the projects receiving support focus on the arrangement of infrastructure and superstructure. It is seen that tourism projects focus on areas such as route preparation or marking, restoration of ancient cities, creating a cultural inventory,

mobile application development, landscaping of tourism centers, supporting paragliding, and improving digital infrastructure services.

Keywords: Regional Development, Development Agency, TR32 Region, South Aegean Development Agency, Project Management

JEL Codes: O11, O21

Giriş

Yeni kamu yönetimi (YKY) yaklaşımlarının benimsendiği 1980’li yıllara uzanan bölgesel kalkınma konusu, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne adaylık sürecinde yoğun olarak gündeme gelmiştir. AB’nin Türkiye için hazırladığı “ilerleme raporlarında” belirtilen tavsiyelerden hareketle kurulan bölgesel kalkınma ajanslarının (BKA) kalkınmaya yönelik etkileri ajansların 2006 yılında ilk kurulmaya başlamasının ardından tartışılmaya başlamış bir konudur. 2009 yılında kurulan Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) Aydın, Denizli ve Muğla illerini kapsayan bir bölgesel kalkınma ajansı olarak yıllardır faaliyetlerini sürdürmektedir. Her üç ilde de farklı alanlarda birçok proje desteklenmiştir. Desteklenen projelerin bölge kalkınmasına yönelik etkilerinin bilinmesine yönelik ihtiyaç bu çalışmanın temel çıkış noktasını oluşturmaktadır. Bölge ekonomisi incelendiğinde Muğla’da ekonomiye katma değer sağlayan en önemli unsurun turizm olduğu, Denizli ilinde sanayi olduğu ve Aydın ilinde tarım olduğu görülmektedir. Bu bakımdan yıllar itibari ile verilen desteklerin bazı yıllarda sanayi, bazı yıllarda tarım ve bazı yıllarda ise turizme yönelik olduğu görülmektedir. GEKA, 2010 yılında başlattığı destek programları ile Muğla ilinde turizmin gelişmesine katkı sağlamıştır. Bu çalışma Muğla ilinde 2014-2023 Bölge Kalkınma Planı çerçevesinde GEKA desteklerinin turizm özelinde hangi alanlara yöneldiği, ilde ne türde projelerin yürütüldüğü, bu projelerin mali değerlerinin ne kadar olduğu ve nihayetinde ilin gelişimine yönelik katkının ne ölçüde olduğuna yönelik değerlendirmeleri içermektedir.

1. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Bu çalışmanın amacı GEKA’nın 2010 yılından buyana destek programları çerçevesinde turizme yönelik Muğla ilindeki desteklerinin incelenmesi ve değerlendirilmesidir. Değerlendirme 2014-2023 Bölgesel Kalkınma Planı’nda Muğla ili için belirtilen turizm öncelikleri referans alınarak yapılmıştır. Bu bakımdan yıllar itibari ile sağlanan desteklerin bölge planına göre karşılaştırmasının yapılabilmesi ve gelecekte hazırlanacak planlara katkı sağlayabilmesi açısından önem arz etmektedir.

2. Literatür İncelemesi

Türkiye’de bölgesel kalkınma hamleleri 80’li yıllardan sonra özellikle Yeni Kamu Yönetimi (YKY) yaklaşımlarının benimsenmesiyle birlikte hız kazanmıştır. Tarihsel açıdan bakıldığında, 1929 ekonomik bunalımı, refah devleti uygulamalarının doğmasına vesile olmuş ve 1970’lere kadar bu uygulamalar etkinliğini korumuştur. ABD’de

Vietnam savaşının etkileri, etnik gerginlikler, kamu hizmetlerinin sunumundan duyulan genel memnuniyetsizlik ve dünyada etkisini gösteren petrol krizi ile birlikte refah devleti uygulamaları, yeniden tartışılmaya başlamıştır (Frederickson, 1977: 8-10). Bu sürecin bir çıktısı olan YKY reformları, 1980'lerden başlamak üzere neo liberal politikaların dünya genelinde yaygınlaşmasıyla, başta ABD ve İngiltere'de başlamış, yeni sağ teorisyenlerinin fikirleri üzerinden Avustralya'ya ulaşmıştır. Akabinde reformlar, müdahaleci politikaların başarısızlığı üzerinden İşçi Partisi ile Yeni Zelanda'ya; sonrasında ise 1980'lerin sonlarında mali ve bütçesel krizler ile birlikte Kanada'ya ve 1990'ların ortalarında ise ekonomik krizlerle birlikte Avrupa'ya yayılmıştır. (Simonet, 2011: 815). Reformların ana hedefi özel sektör yönetim metotlarının kamuya uyarlanması olmuştur (Considine ve Painter, 1997: 5).

Türkiye hiç şüphesiz bu değişimlere kayıtsız kalmamış ve ülkede kamu yönetimi alanında köklü değişikliklere gidilmiştir. Bu reformların en önemlileri bölgesel kalkınma ve gelişmişlik farklarının azaltılmasını amaçlayan Güney Doğu Anadolu Projesi (GAP), Doğu Anadolu Projesi (DAP), kalkınma ajansları gibi çok aktörlü bölgesel kalkınma kuruluşlarının oluşturulması olmuştur. GAP, Beşinci Kalkınma Planı (1985-1989) döneminde kamu eliyle başlatılmış ve yönetimi Bölge Kalkınma İdaresi'ne verilmiştir (GAP, 2023); (DPT, 1989: 39). Bu yönüyle GAP, bölgesel kalkınmada ilk yönetim modeli olmuştur. Sahip olunan kaynakların değerlendirilerek, halkın refah düzeyini ve yaşam kalitesini artırmak, bölge ile diğer bölgeler arasındaki sosyo-ekonomik gelişmişlik farkını azaltmak, kırsaldaki verimliliği ve işsizliği azaltarak ulusal ölçekte ekonomik gelişme ve sosyal istikrar hedeflerine katkıda bulunmak öncelikli hedef olarak belirlenmiştir. Aynı zamanda proje uygulamalarını yerinde koordine etmek, kalkınma projeleri için gereken araştırma, planlama, projelendirme, programlama, izleme ve değerlendirme ile koordinasyon hizmetlerinin yerine getirilmesini sağlayarak bölgenin kalkınmasını hızlandırmak amacı da taşımıştır.

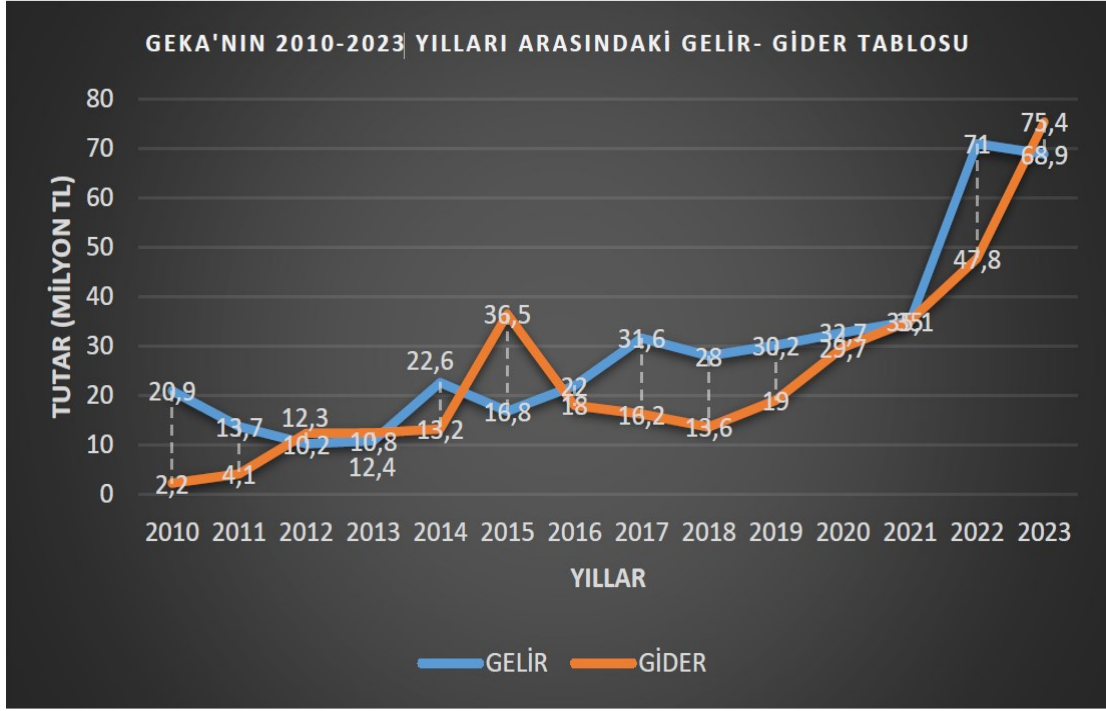
Bölgesel Kalkınmanın önemli aktörlerinden biri olan kalkınma ajanslarının tarihi 20. yy başlarına kadar gitmektedir. Bölgesel kalkınma ajanslarının (BKA) bilinen ilk rneği ABD'de 1933 yılında Alabama eyaletinde kurulan Tennesse Valley Authority olmuştur. Tennessee Nehri'ni taşkınlara karşı korumak; Tennessee Vadisi'ndeki verimsiz arazilerin yeniden ağalandırılmasını ve uygun şekilde kullanılmasını sağlamak; söz konusu vadinin tarımsal ve endüstriyel gelişimini sağlamak gibi amaçlarla kurulmuştur (TVA,

2023). BKA'lar Avrupa'da ilk defa 1950'li yıllarda görülmüş, bölge içi ekonomiyi geliştirmek, bölgeler arası sosyo-ekonomik gelişmişlik farklarını azaltmak ve sürdürülebilir kalkınmayı sağlamak amacıyla kurulmuşlardır (İZKA, 2008: 10). Farklı yasal statülerle işleyebilen BKA'lar Türkiye'de ilk olarak 2006 yılında, Türkiye için hazırlanan AB ilerleme raporunda belirtilen "Türkiye'nin İBBS2 (İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması) sisteminde bölgesel sınıflandırma yapması" önerisinden hareketle Türkiye'nin bölgesel politikalarının ve programlarının AB'ye uyumunun sağlanması gerekçesiyle kurulmuşlardır (AB Komisyonu, 2000: 45). Kalkınma ajanslarının hukuki statüleri, 25.01.2006 yılında 5449 sayılı "Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanunun" kabul edilmesi ve 08.02.2006 tarihinde 26074 sayılı Resmi Gazete 'de yayımlanmasıyla resmileştirilmiştir (Resmi Gazete, 2006). Mersin ve Adana illerini kapsayan Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir ilini kapsayan İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA) Türkiye'de İlk kurulan ajanslardır. Sonraki yıllarda kurulan kalkınma ajansları ile birlikte bu sayı 26'ya ulaşmıştır. Kuruluş amaçları 5449 sayılı kanunda, "kamu kesimi, özel kesim ve sivil toplum kuruluşları arasındaki işbirliğini geliştirmek, kaynakların yerinde ve etkin kullanımını sağlamak ve yerel potansiyeli harekete geçirmek suretiyle, ulusal kalkınma plânı ve programlarda öngörülen ilke ve politikalarla uyumlu olarak bölgesel gelişmeyi hızlandırmak, sürdürülebilirliğini sağlamak, bölgeler arası ve bölge içi gelişmişlik farklarını azaltmak" üzere oluşturuldukları belirtilmiştir (Resmi Gazete, 2006).

Türkiye'de kurulan ilk kalkınma ajanslarına yönelik, Türkiye'nin üniter yapısını zedeleyeceği, bölgesel örgütlenme modelinin ülkede var olmadığı, gibi gerekçelerle hukuki statülerine yönelik ciddi eleştiriler görülmüştür (Turan, 2005: 6). 2007 yılında, Kalkınma Ajanslarının Çalışma Usul ve Esasları Hakkında Yönetmeliğin iptaline ilişkin Türk Mühendis ve Mimarları Odaları Birliği (TMMOB) tarafından Danıştay'a başvurulmuş, bu yönetmeliğin dayanağı olan 5449 sayılı Kanun Danıştay tarafından Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Danıştay tarafından ilgili davada yürütmenin durdurulması kararı verilmiş, Danıştay son karar için Anayasa Mahkemesi'nin kararını beklediğinden, İzmir ve Çukurova Kalkınma Ajansları bir dönem faaliyetlerini yerine getirememişlerdir. Yine 2007 yılında, ana muhalefet partileri tarafından Anayasa Mahkemesine yapılan başvuru ile birlikte Anayasa Mahkemesi başvuruları birleştirmiş ve tek bir karar vermiştir. İlgili kararda Anayasa Mahkemesi 26 adet Düzey 2 İstatistikî

Bölge Birimi esas alınarak Bakanlar Kurulu Kararı'yla kurulması ve kaldırılması öngörülen kalkınma ajanslarının, birer kamu tüzel kişisi olduğunu vurgulamış ve kalkınma ajanslarının hukuki statülerine yönelik karmaşıklık giderilmiştir (Resmi Gazete, 2008). Açılan davaların reddedilmesi ile birlikte kalkınma ajanslarının yaygınlaşmasının önü de açılmıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin kararından sonra Düzey 2 bölgelerinde kalkınma ajansları hızla kurulmaya devam etmiştir. TR32 bölgesinde Aydın, Denizli ve Muğla illerini kapsayan Güney Ege Kalkınma Ajansı (GEKA) ise 25 Temmuz 2009 tarih ve 27299 sayılı Resmi Gazete 'de yer alan 2009/15236 Bakanlar Kurulu Kararı'na göre kurulmuştur. Ajans, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na bağlı Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü ulusal koordinasyonunda faaliyetlerini yürütmektedir (Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 2023). Ajansın yürütme organı yönetim kuruludur. Yönetim kurulu başkanlığı her yıl değişmekte ve ajansın kapsadığı bir ilde bulunan il valisi aracılığı ile yürütülmektedir. Yönetim kurulu tarafından alınan kararlar ajansın genel sekreteri aracılığıyla yerine getirilmektedir. Üç ilde de yatırım destek ofisleri bulunmaktadır. GEKA'nın finansmanında, genel bütçeden alınan paylar, büyükşehir belediyelerinin, ilçe belediyelerinin, ticaret ve sanayi odalarının bütçelerinden aktarılacak paylar, Avrupa Birliği ve diğer uluslararası kaynaklardan sağlanacak fonlar, faaliyet gelirleri, gibi kaynakların olduğu görülmektedir (GEKA, 2023). Aşağıda yer alan Tablo 1 verileri GEKA'nın gelirlerinin ve giderlerinin yıllar itibari ile değerlendirilmesine yönelik hazırlanmıştır. Bu kapsamda GEKA'nın bütçe yönetim performansına ilişkin veriler sunulmaktadır.

Grafik1: GEKA'nın Yıllar İtibari ile Gelir ve Giderleri

Kaynak: Yazarlar tarafından derlenmiştir. (GEKA, 2023)

GEKA'nın gelirlerini ve giderlerini gösteren Grafik 1'e göre, 2013 yılına kadar gelirlerde düşme görülmektedir. Giderlerde ise düzenli bir artış olduğu göze çarpmaktadır. 2015 yılında tavan yapan giderler, sonraki yıllarda düşmüş ve 2021 yılına kadar aynı miktarlara tekrar ulaşmamıştır. 2021 yılından sonra 35 milyon TL'ye yaklaşmış ve sonraki yıllarda katlanarak yükselmiştir. Gelir-Gider dengesi incelendiğinde kurulmasının hemen ardından 2010 ve 2011 yıllarında gelen bütçe kalemlerinin kullanılmadığı göze çarpmaktadır. Bu durumun muhtemel sebepleri arasında kurumsal yapılanmasının henüz tamamlanamamış olması, 2010 yılında çıkılan hibe çağrısına yönelik desteklenen projelerin finansman sözleşmesinin bir sonraki yıl başlaması gibi sebeplerin etki ettiği değerlendirilmektedir. Gelir ve gider kalemlerinde genelde giderlerin gelirlerin altında kaldığı görülmektedir. Bu durumun muhtemel sebepleri arasında bütçede belirtilen gelirlerin tamamının kullanılmaması, hibe sözleşmelerinin çeşitli sebeplerle feshi durumunda destek tutarların geri iadesinin olması gibi sebeplerin olabileceği değerlendirilmektedir.

3. GEKA Tarafından Sağlanan Destekler

GEKA, 2010 yılından başlamak üzere çeşitli destek programları aracılığıyla bölge kalkınmasına destek olabilecek programlar açıklamış ve uygulamıştır. Bu destekler, mali destek programları, fizibilite desteği programı, teknik destek programı, doğrudan faaliyet desteği programı, sosyal gelişmeyi destekleme programı güdümlü proje desteği, faizsiz kredi destek programı COVID destek programlarından oluşmaktadır.

3.1. Mali Destek Programları

İktisadi Kalkınma Programı: 2010 yılında ilk ve son çağrısı yapılan hibe programı, hem kâr amacı güden hem de kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara yönelik açılmıştır. Bölgenin yenilikçilik ve girişimcilik potansiyelini ve kapasitesini yükseltmeyi; üretim, hizmet ve kurumsal altyapısını güçlendirmeyi ve çevreye duyarlı proje ve girişimlerle, sürdürülebilir ekonomik kalkınmasına katkı sağlamayı amaçlamıştır. Bu kapsamda toplamda 65 proje desteklenmiş, bunlardan 19 tanesi Muğla ilinden destek almıştır.

Tarıma Dayalı Sanayide Katma Değerin Arttırılması Mali Destek Programı: 2012 yılında çağrısı yapılan bu program ile gıda ve içecek imalatında faaliyette bulunan tarıma dayalı sanayi kuruluşlarının katma değer üretimi ve kalite seviyelerinin arttırılmasına çalışılmıştır. 48 projenin desteklendiği programda 12 proje Muğla ilinden destek görmüştür.

Mirasımız Dericilik Mali Destek Programı: 2012 yılında açılan programın amacı deri ve kösele sanayinde çalışan işletmelerin deri ihtisas organize sanayi bölgesine yerleşmelerini sağlayarak üretim kapasitelerinin ve verimliliklerinin artırılması, sektörel kümelenmenin desteklenmesi ve üretim süreçlerinin çevreye dönük olumsuz etkilerinin azaltılması olmuştur. Bu kapsamda desteklenen 9 projenin tamamı Denizli iline aittir.

Alternatif Turizm Mali Destek Programı: İlk defa turizme yönelik destek programı 2013 yılında açıklanmış ve alternatif turizm faaliyetleri ve altyapılarına yönelik projeler desteklenmiştir. Hem kâr hem de kâr amacı gütmeyen yararlanıcılara yönelik destek programı çerçevesinde hibe almaya hak kazanan 24 projenin 13'ü Muğla ilinden olup; bu projeler içerisinde altyapıya yönelik destek alan projelerin sayısı 10 olmuştur. Turizme yönelik destek programından bu veriler ışığında en fazla desteği Muğla ilinin aldığı görülmektedir.

Yenilikle Dönüşüm Mali Destek Programı: 2014 yılında çıkılan çağrı ile işletmelerin, inovasyon, teknolojik tasarım ve markalaşma kapasitelerinin artırılarak rekabet güçlerinin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Toplamda 32 projenin desteklendiği programa yönelik olarak Muğla ilinden destek alan projelerin sayısının yalnız 3 olduğu görülmüştür. Bu durumun muhtemel sebepleri arasında destek programına ilgi duyulmaması, Muğla ilinden yapılan başvuruların destek eşik kriterlerini karşılamamış olması, Yapılan başvuruların sınırlı kalmış olması gibi sebeplerin olabileceği değerlendirilmektedir.

Çevre Mali Destek Programı: 2014 yılında çağrısı yapılan destek programının amacı, çevresel sürdürülebilirliğe bağlı olarak geri dönüşüm projelerinin desteklenmesi ve çevre kirliliğinin azaltılmasıdır. Bu kapsamda destek almayan hak kazanan 20 projenin 4'ünün Muğla ilinden desteklendiği görülmektedir.

Alternatif Turizm Mali Destek Programı: 2015 yılında ikinci kez turizme yönelik çağrıya çıkmıştır. Altyapı projelerini de kapsayan programın bir önceki çağrısı genel alternatif turizme yönelmiş iken bu çağrı kapsamında alternatif turizm türleri daha dar ölçekte değerlendirilerek üç öncelik belirlenmiştir (GEKA, 2015):

- Termal turizm ve sağlık turizminin geliştirilmesi
- Spor, macera ve doğa turizminin geliştirilmesi
- Yöresel ürünlerin tarihi ve kültürel öğelerin turizme entegre edilmesi

Yukarıdaki öncelikler doğrultusunda hibe almaya hak kazanan 32 projenin 14 tanesi Muğla ilinde uygulanmıştır.

Yenilenebilir Enerji Mali Destek Programı: 2015 yılında yenilenebilir enerji kaynaklarının kullanımının yaygınlaştırılarak enerji maliyetlerinin düşürülmesinin hedeflendiği bu program kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara yönelik olmuştur. Diğer bir deyişle mali destek programının yararlanıcıları, kamu kurum ve kuruluşları, üniversite rektörlükleri, odalar, borsalar gibi yararlanıcılara yönelik olmuştur. Bu kapsamda toplam 8 projenin desteklendiği görülmekte ve bunlardan 2'sinin Muğla ilinden olduğu anlaşılmaktadır.

Üretim ve Ticaret Altyapısının Geliştirilmesi Mali Destek Programı: 2015 yılı içerisinde çağrısı yapılan program, bölgenin üretim ve ticaret altyapısının

güçlendirilmesi, verimlilik ve çevresel sürdürülebilirliğin oluşturulması bununla birlikte üretim ve ticaret kapasitesinin artırılması amacıyla hazırlanmıştır. Desteklerin yine kâr amacı gütmeyen kurum ve kuruluşlara verildiği görülmektedir. Toplam 16 projenin destek gördüğü mali destek programına Muğla ilinden yalnız 1 proje destek almaya hak kazanmıştır.

Kültür Turizminin Geliştirilmesi Mali Destek Programı: Mali destek programlarının 2015 yılından 2018 yılına kadar açıklanmadığı anlaşılmakta olup, bu süre zarfından sonraki ilk çağrı yine turizme yönelik 2018 yılında yapılmıştır. Kültür turizmi öğelerinin açığa çıkarılması, korunması ve sergilenmesi ile çevre düzenlemeleri ve tanıtım araçlarının desteklenmesi önceliklerini hedef alan çağrı kapsamında toplamda 14 proje destek almaya hak kazanmış, bunların 6 tanesinin Muğla ilinden destek aldığı anlaşılmaktadır.

Kooperatif ve Birliklerin Güçlendirilmesi Mali Destek Programı: 2018 yılındaki çağrısıyla üretime yönelik faaliyet gösteren kooperatiflerin rekabetçilik güçlerinin artırılmasının amaçlandığı destek programının dört önceliği bulunmaktadır (GEKA, 2018):

- İşleme, paketleme ve depolama süreçlerinin geliştirilmesi
- Pazarlama yöntemlerinin çeşitlendirilmesi
- Üretim süreçlerinde verimliliğin artırılması
- Kurumsal kapasitenin güçlendirilmesi

Bu doğrultuda desteklenen 20 projenin 4 tanesinin Muğla ilinden olduğu anlaşılmaktadır.

Güçlü Sanayi Mali Destek Programı: Çağrısı 2019 yılında yapılan bu program ile yüksek katma değer ve yenilik odaklı sanayi üretiminin geliştirilmesi amaçlanmıştır. Denizli ilinin en çok faydalandığı program kapsamında 25 projenin 17'sinin Denizli'den 4'er projenin de Aydın ve Muğla illerinden desteklendiği anlaşılmaktadır.

Temiz Üretim Mali Destek Programı: Atıkların kaynağında azaltılmasının, suyun etkin kullanımının, atıklardan katma değeri yüksek ürün veya enerji üretiminin önceliklendirildiği program kapsamında 10 proje destek almış olup; bunlardan 6 tanesinin Denizli ilinden 2'ser projenin ise Aydın ve Muğla ilinden desteklendiği görülmektedir.

Kooperatif ve Birliklerin Rekabet Gücünün Geliştirilmesi Mali Destek Programı:

2020 yılında çağrısı yapılan bu program kooperatiflere yönelik ikinci çağrı olmuştur. 2018 yılında önceliklendirilen alanlarla aynı doğrultuda olan bu program ile 27 proje destek almaya hak kazanmıştır. Kazananlardan 14 tanesi Denizli ilinden 9 tanesi Muğla ilinden ve 4 tanesi Aydın ilinden desteklenmiştir.

Alternatif Turizm Altyapısı Mali Destek Programı: 2020 yılındaki bu programda altyapı projeleri kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla desteklenmiş, spor, macera, doğa, termal, sağlık turizmi gibi önceliklerin kâr amacı güden işletmeler aracılığı ile desteklendiği görülmektedir. Bu kapsamda kâr amacı güden işletmelere yönelik desteklenen 13 projenin 11'inin Muğla ilinden desteklendiği görülmektedir. Altyapıya yönelik destek alan 17 projeden 9 proje ise yine Muğla iline aittir.

Yenilikçi Genç Girişimcilik Destek Programı: 2022 yılında çağrısı yapılmış olup; yeni ürün, yeni üretim teknik ve teknolojilerinin geliştirilmesi veya süreçlere entegre edilmesi; yeni hizmetlerin geliştirilmesi; yenilikçi pazarlama yöntemlerinin geliştirilmesi gibi öncelik alanlarına yönelik olarak hazırlanmıştır. Bu destek programı kapsamında 15 proje destek almış olup bunlardan 3 tanesi Muğla iline aittir.

Tablo 1: Mali Destek Programı Kapsamında Destek Almış Projelerin Genel Görünümü

PROGRAM	İLLER	PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
Mali Destek Programı	AYDIN	117	38,750.000
	DENİZLİ	150	52,400.000
	MUĞLA	118	41,350.000
TOPLAM		385	132,500.000

Kaynak: (GEKA, 2023)

Mali destek programlarının bölge planında belirtilen önceliklere göre şekillendiği görülmektedir. Bu kapsamda, bölge genelinde 385 proje destek almaya hak kazanmış olup; 132,5 Milyon TL kaynak tahsisi gerçekleştirilmiştir. Bu destekler içerisinde en yüksek pay 150 proje ve 52,4 Milyon TL destek ödemesi ile Denizli iline aittir. Sonrasında Muğla ili, 118 proje ile 41,3 Milyon TL tutarında bir destekten yararlanmıştır. Üçüncü sıradaki Aydın ili ise 117 proje ile 38,7 Milyon TL kaynak kullanmıştır. Bu durum Muğla ilinin mali destek programlarında ikinci sırada yer aldığını göstermektedir. Bu kısımda yer alan desteklerin daha detaylı değerlendirmesi turizme yönelik desteklerin değerlendirmesinde yer almaktadır.

3.2. Fizibilite Desteği Programı

Fizibilite desteği programı ilk kez 2018 yılında açıklanmıştır. Bu program kapsamında, kâr amacı gütmeyen kamu kurum ve kuruluşları tarafından hazırlanan fizibilite tekliflerinin desteklendiği grlmektedir. Özel işletmeler bu programın kapsamı dışında tutulmuştur. Toplamda 32 fizibilite projesinin desteklendiği programda 13 proje Aydın ilinden, 12 proje Muğla ilinden, 7 proje ise Denizli ilinden desteklenmiştir. Turizme yönelik Muğla ilinden desteklenen fizibilite projeleri aşağıda listelenmektedir (GEKA, 2013):

- Muğla Büyükşehir Belediyesi Turizm Eksenli Sürdürülebilir Deniz Ulaşım Modeli Oluşturulması İşi Liman Yatırım Fizibilitesi (Muğla Büyükşehir Belediyesi)
- Apiterapik Arıcılık rnleri İşleme Merkezi Fizibilite Raporu (Muğla Ticaret ve Sanayi Odası)
- Bodrum Entegre Katı Atık Bertaraf Tesisi Fizibilite Projesi (Muğla Büyükşehir Belediyesi)
- Kyçeğiz Su Sporları Merkezi Fizibilite Raporu (Muğla Ticaret ve Sanayi Odası)

Tablo 2: Fizibilite Destek Programı Kapsamındaki Desteklerin Genel Görünümü

PROGRAM	İLLER	PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
Fizibilite Destek Programı	AYDIN	13	1,700.000
	DENİZLİ	7	855,500
	MUğLA	12	1,579.000
TOPLAM		32	4,134.500

Kaynak: (GEKA, 2023)

3.3. Teknik Destek Programı

2013 yılından başlamak üzere istisnasız her yıl düzenli olarak teknik destek programının açıklandığı grlmştir. Teknik destek programının genel amacı bölgedeki yerel aktörlerin bölgesel kalkınma açısından stratejik önemi olan fakat kurumsal kapasite yetersizliği sebebiyle hazırlık ve uygulama safhalarında sorunlar ile karşılaşılan girişimlere destek sağlamak olmuştur. Bu kapsamda eğitim, danışmanlık gibi hizmetlerin maliyetleri GEKA tarafından karşılanmıştır. Aşağıda GEKA tarafından turizm ile bağlantılı konularda hazırlanan teknik destek projeleri listelenmiştir (GEKA, 2013).

- Dijital Rota Hazırlık Eğitimi (Enerji Verimliliği ve Çevre Koruma Derneği)
- Memnun Müşteriler, Sürekli Kazançlar (Fethiye Deniz Ticaret Odası)
- Turizm Sektörüne Hizmet Veren Aşçıların Mesleki Kapasitelerinin Geliştirilmesi Eğitimi (Şef Mavi Fethiye Profesyonel Aşçılar Derneği)
- Apiterapi Eğitimi (Ula İlçe Gıda Tarım ve Hayvancılık Müdürlüğü)
- "Arıcılıkta Uzman Kadrolar Yetiştiriyoruz" Teknik Personelimize Arıcılık, Apiterapi, Apiturizm Konusunda Eğitim Veriyoruz (Muğla il Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü)
- Gelecek Turizm İle Şekillenecek (Güney Ege Sanayi ve İş Dünyası Federasyonu)
- Mentеше Kentsel Sit Alanında Turist Rehberliği Eğitimi (Muğla Turist Rehberleri Odası)
- Fethiye'de Spor, Turizmde Rekor (Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası)
- Muğla Spor Turizminde Rotasını Çiziyor (Muğla Valiliği)
- Tıbbi ve Aromatik Bitkiler Ulusal ve Uluslararası Trend Analizi Danışmanlığı (Muğla İl Gıda Tarım ve Hayvancılık İl Müdürlüğü)
- Unesco Dünya Mirası Temelinde Muğla Kültürel ve Doğal Varlıklarının Farkındalık ve Kapasite Oluşturma Eğitimi ve Danışmanlık (Muğla Ticaret Ve Sanayi Odası)
- Knidos Ultra Maraton Projesinin rotalarının belirlenmesi için danışmanlık talebinin giderilmesi (Muğla Kültürel Mirası Koruma Derneği)

Turizm ile ilgili teknik destek projelerinin kapasite artırımına yönelik olduğu değerlendirildiğinde, bu kapsamda alınan eğitimlerin ardından hizmetlerin sunulmasında kalite artışları, üretim süreçlerinde iyileştirmeler, yeni yöntem ve uygulamaların adapte edilmesi, yeni yatırım yapılması, daha büyük çaplı projelerin ortaya çıkması gibi gelişmelerin olması beklenmektedir. Bu bakımdan teknik destek programlarının etkisinin değerlendirmesi zamanla oluşacaktır. Bu husustaki değerlendirme sonuç kısmında verilmektedir.

3.4. Doğrudan Faaliyet Desteği

Bu program bölgesel kalkınmaya ivme kazandıracak stratejik girişimlerin başlatılması için ihtiyaç duyulabilecek araştırma, rapor, analiz, envanter çalışması gibi faaliyetleri fonlamak üzere açılmış bir destek programıdır. İlk defa 2011 yılında açıklanan ve 2016 yılına kadar devam eden destek mekanizması kapsamında TR32 bölgesinde toplam 105 proje desteklenmiş olup; bu desteklerin 36'sı Muğla ilinden destek almaya hak kazanmıştır. Aşağıda turizm ile ilgili, Muğla ilinden geçen doğrudan faaliyet desteği projeleri listelenmektedir: (GEKA, 2013)

- Muğla'nın Jeotermal Kaynakları ve Doğal Mineralli Suların Envanteri (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Marmaris Turizm Birliği Köyleri Kırsal Turizm Envanteri (Marmaris ve Çevresi Turizm Alanı Altyapı Hizmet Birliği – MARTAB)
- Gökova Körfezi Deniz Dibi Kirlilik Envanteri (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Muğla Mağaralarının Araştırılması ve Tanıtımı (Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)
- Muğla Macera Kenti: Lycian Challenge Uluslararası Macera Yarışı (Likya Dağcılık ve Doğa Sporları İhtisas Kulübü Derneği)
- Muğla'nın Avrupa Bisiklet Rotaları Ağı Eurovelo Potansiyeli (Muğla Büyükşehir Belediyesi)
- Marmaris Belediyesi Bisiklet Ulaşımı Geliştirme Planı (Marmaris Belediyesi)
- Marmaris Deniz Turizmi Envanter Çalışması (IMEAK Deniz Ticaret Odası Marmaris Şubesi)
- Fethiye Kruvaziyer Limanı Fırsat Analizi (Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası)
- Bafa Gölü ve Çevresinde Toplum Temelli Eko Turizm Faaliyetlerinin Belirlenmesi (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Doğal Ve Kültürel Zenginlikleri İle Seydikemer (Seydikemer Kaymakamlığı)
- Muğla İlinin Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Belirlenmesi (Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi)
- Kanuni Yolu (Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü)

- Karabağlar Yaylasında "Dört Mevsim Turizm" (Menteşe Belediye Başkanlığı)
- Alternatif Turizm Değeri Milas Mağaralarının ve Gökçeler Kanyonunun Araştırılması ve Tanıtılması (Milas Kaymakamlığı)
- Seydikemer İlçesi ve Çevresinde Macera Turizmi Potansiyelinin Coğrafi Bilgi Sistemleri Tekniği ile Araştırılması (Seydikemer Belediye Başkanlığı)

Tablo 4: Doğrudan Faaliyet Desteği Kapsamındaki Desteklerin Genel Görünümü

PROGRAM	İLLER	PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
Doğrudan Faaliyet Desteği	AYDIN	33	1,983.000
	DENİZLİ	36	2,410.000
	MUĞLA	36	2,050.000
TOPLAM		105	6,443.000

Kaynak: (GEKA, 2023)

Yukarıda bahsi geçen projelerden “Eurovelo” olarak adlandırılan Avrupa Bisiklet Rotaları Ağı Projesi bisiklet turizminin geliştirilmesine katkı sağlayacağı değerlendirilmekle birlikte bu süreçte daha büyük yatırımların olması gerekliliği halen devam etmektedir. (GEKA, 2013). Her ne kadar destekler GEKA tarafından tahsis edilse de şehrin dinamiklerinin de projelerin hayata geçirilmesinde etkili olmaktadır. Bunun yanı sıra, Avrupa Bisiklet Rotaları Ağı’na dâhil olunamasa da bisikletli turizmin gelişmesine katkı sağlayan Dünya’nın tek kıtalararası bisiklet turu olan “Cumhurbaşkanlığı Bisiklet Turu” Muğla ilinin tanıtım ve markalaşmasına her yıl Marmaris ve Fethiye etabıyla ciddi katkılar sunmaktadır.

Fethiye’de kruvaziyer turizminin geliştirilmesine yönelik büyük çaplı altyapı projeleri halen tartışılmaya devam etmektedir (GEKA, 2013a). Kanuni Yolu (GEKA, 2015b) gibi bazı turizm projelerinin tarihi önemine binaen hareketlendirme ihtiyacı devam etmektedir. Muğla ilinin kırsal kalkınma potansiyeline ilişkin hazırlanan raporda belirtilen hususlara yönelik planlama ve programlama çalışmalarının yapılmasına ihtiyaç duyulmaktadır (GEKA, 2015a). Yine termal turizm potansiyelinin kullanılmasına yönelik daha büyük yatırımlara ihtiyaç duyulmaktadır (GEKA, 2011).

3.5. Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı

Program, daha önce doğu illerinde uygulanırken 2019 yılından başlamak üzere TR32 bölgesi için de uygulamaya konulmuştur. Genel olarak yoksulluk, göç ve kentleşme

kaynaklı sorunların çözümlüne yönelik geliştirilen program sosyal girişimcilik, sosyal içerme, sosyal sorumluluk, gibi öncelikli alanlarda özellikle gençlerin istihdamını da içeren projelerin desteklenmesini amaçlamıştır. 2019 yılından başlamak üzere toplamda 20 proje destek almaya hak kazanmış olup; Muğla ilinden destek almaya hak kazanan projelerin sayısı 8 olmuştur. Turizme yönelik SOGEP kapsamında herhangi bir projenin olmadığı görülmektedir (GEKA, 2019).

Tablo 5: Doğrudan Faaliyet Desteği Kapsamındaki Desteklerin Genel Görünümü

PROGRAM	İLLER	PROJE SAYISI	DESTEK MİKTARI (TL)
Doğrudan Faaliyet Desteği	AYDIN	7	9,655.000
	DENİZLİ	5	6,087.000
	MUĞLA	8	9,369.000
TOPLAM		20	25,111.000

Kaynak: (GEKA, 2023)

3.6. GÜDÜMLÜ PROJE DESTEĞİ

Bu destek programı, teklif çağrısına gidilmeden, bölge planında belirtilen öncelikler doğrultusunda, kalkınma ajansı tarafından doğrudan koordine edilmektedir. Proje başlangıç aşamasından sonuçlanıncaya kadarki geçen sürede her türlü iş ve işlemler, gerek finansal gerek idari açıdan desteklenmektedir. Bu programda uygulanan projelerin bütçeleri yüksek olmaktadır. Toplamda 4 projenin desteklendiği program kapsamında Muğla ilinden Muğla Ticaret ve Sanayi Odası yürütücülüğünde Apiterapik Arıcılık Ürünleri AR-GE İnovasyon ve İşleme Merkezi Projesi desteklenmiştir. 2021 yılında fonlanan projeye 8 Milyon TL destek sağlanmıştır (Muğla Valiliği, 2023). GEKA tarafından çağrısı yapılan programlar incelendiğinde genelde destek bütçelerinin 2 Milyon TL'yi aşmadığı değerlendirildiğinde güdümlü proje desteğinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir.

Yukarıda bahsi geçen programlara ek olarak COVID döneminde (2020 yılı) pandeminin yaratmış olduğu risklerin yönetilmesinde ve zararlı etkilerinin en aza indirilmesine yönelik destek programları açıklanmıştır. Yine 2022 yılında imalat sanayinde dijitalleşmenin teşvik edilmesi amacıyla faizsiz kredi destek programı da uygulanmış olup, programlar içerisinde turizme yönelik herhangi bir proje başvurusu olmamıştır (GEKA, 2022).

4. Muğla İlinde Sağlanan Turizm Desteklerinin 2014-2023 Bölge Planı Çerçevesinde İncelenmesi

Kalkınma ajanslarının en önemli görev ve sorumluluklarından birisi bölge kalkınma planlarının hazırlanmasıdır. Ajanslar, yılın belirli dönemlerinde proje teklif çağrısına çıkmakta ve özel sektör, kamu, STK tarafından hazırlanan projeleri fonlamaktadır. Fonlanan projeler üst ölçekte bölge planında belirtilen önceliklere göre desteklenmektedir. 2014-2023 yıllarını kapsayan bölge planı (GEKA, 2014) öncelikleri aşağıda listelenmektedir:

- Zengin Beşeri Sermaye, Güçlü Toplumsal Yapı
- Yüksek Katma Değer ve Yenilik Odaklı Üretim
- Dört Mevsim Turizm
- Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre

GEKA tarafından turizme yönelik desteklerin değerlendirilmesi 2014-2023 Bölge Planı'na göre yapılmıştır. Katılımcı bir anlayışla hazırlandığı belirtilen planda, turizm ile ilgili öncelikler ve tedbirler aşağıdaki tabloda yer almaktadır.

Tablo 6: 2014-2023 Kalkınma Planı Öncelikleri

Dört Mevsim Turizm	
1. Öncelik: Turizmde Tanıtım ve Markalaşma	
Tedbirler	
1.	Turizm tanıtımında etkinliğin sağlanması için özel sektör, kamu kuruluşları ve STK'lar arasında işbirlikleri sağlanarak ortak tanıtım faaliyetleri geliştirilecektir.
2.	Turizm tanıtımında veri altyapısını güçlendirmek üzere araştırma ve analiz çalışmaları yapılacaktır.
3.	Farklı pazar ve gelir grubundan turistlere yönelik özelleştirilmiş tanıtım stratejileri geliştirilecektir.
4.	Turizm ürünlerinin ve merkezlerinin tanıtımında bilgi ve iletişim teknolojilerinin etkin kullanımı yaygınlaştırılacaktır.
5.	Alternatif turizm öğeleri ile (termal, yat, doğa, paraşüt vb.) öne çıkan merkezlere "Marka Kent" imajı kazandırılmasına yönelik stratejiler oluşturularak tanıtım çalışmaları gerçekleştirilecektir.
2. Öncelik: Turizmde Çeşitlilik ve Kalite	
Tedbirler	
1.	Termal turizm sağlık odaklı geliştirilecek, diğer turizm alanları ile işbirliği artırılacak ve etkin tanıtımı yapılacaktır.
2.	Kongre turizmi altyapısının güçlendirilmesi ve tanıtımının yapılması sağlanacaktır.
3.	Yayla turizmi potansiyeli yoğun olan alanlara yürüyüş, bisiklet ve doğa gözlemi aktiviteleri entegre edilerek geliştirilecektir.
4.	Kırsal kesimde ev pansiyonculuğu ve butik otelcilik yaygınlaştırılarak agro-turizm geliştirilecektir.

5. Deniz turizmi yoğun merkezlerde dalış, yelken, sörf, kitesurf gibi su sporları ile yat turizmi geliştirilecektir.
6. Profesyonel spor kulüplerinin kamp yapmalarına olanak sağlayacak spor altyapıları geliştirilecektir.
7. Bölgede paraşüt ve motorkros gibi macera sporlarının altyapısı geliştirilecektir.
8. Bölgede kiş turizmi potansiyeli bulunduran alanlarda gerekli altyapı ve tanıtım çalışmaları gerçekleştirilecektir.
9. Yöresel ürünlerin ve yerel kültürün turizme entegre edilmesine yönelik çalışmalar gerçekleştirilecektir.
10. Antik kentlerin ve müzelerin altyapı çalışmaları tamamlanarak, kendi aralarında ve turizm merkezleri ile bağlantıları güçlendirilecektir.
11. Müze ve ören yerlerinin akşam saatlerinde açık kalması, ışıklandırılması ve bu noktaların seyahat acentalarının gezi programlarına dâhil edilmesi sağlanacaktır.
12. Kruvaziyer turizm alanında tanıtım faaliyetleri geliştirilecek, bölge içinde kümelenme ve işbirliği artırılacak, limanlara kimlik kazandırma faaliyetleri teşvik edilerek bölgesel destinasyon oluşturulması sağlanacaktır.

Kaynak: 2014-2023 TR32 Bölge Kalkınma Planı (GEKA, 2014: 80-87)

Yukarıdaki tabloda Bölge Planı'nda turizme yönelik iki önceliğin hazırlandığı görölmektedir. Öncelikler belirlenirken, ihtiyaç analizinin yapıldığı anlaşılmaktadır. Güçlü işbirliğinin kurulamayışı ve buna bağlı olarak da girişimlerin başlatılamaması en önemli sorunlar arasında değerlendirilmektedir. Bölgede alternatif birçok turizm olanağının bulunduğu belirtilmekte fakat turizm stratejisinin yetersiz kaldığına değinilmektedir. Bölgede bilgi iletişim teknolojilerinin kullanımının da sınırlı düzeyde kaldığı vurgulanmakta, ülke ve dünya genelinde bilindik birçok destinasyon olmasına rağmen markalaşmanın düşük düzeyde kaldığı belirtilmektedir. Bölgede konaklama sürelerinin düşük olduğu, termal turizme sağlık sisteminin entegre edilemediği, alt yapı ve üst yapı eksikliği, fiziksel alanların doğa gözlemcisi grupların ziyaretlerine uygun olmadığı, turizmin yaz mevsimi ile sınırlı kaldığı, spor sahaları ile yürüyüş ve koşu sahalarının yeterli olmadığı, Fethiye'de yamaç paraşütü ve motorkros alanlarında iyileştirmelere ihtiyaç duyulduğu, yöresel ürünlerin kültür turizmine entegre edilmediği, müze ve ören yerlerinin çevresel düzenlemelerinin yapılmasına ihtiyaç duyulduğu, Yat turizminin Datça gibi ilçelerde de geliştirilebileceği, kruvaziyer turizmine hitap eden bir altyapı oluşturulması gerekliliği aynı planın ihtiyaç analizi kısmında belirtilen hususlardandır.

Yukarıdaki belirtilen ihtiyaçlar çerçevesinde geliştirilen tedbirler kapsamında mali destek programları Ek 1'de daha detaylı olarak sunulmaktadır. Bu kapsamda Muğla ilinden toplamda 41 projenin desteklendiği anlaşılmaktadır. Muğla ilindeki tüm ilçelerin en az bir projesinin desteklendiği görölmektedir. Projelerin büyük bir kısmı kamu kurum veya

kuruluşları aracılığıyla gerçekleştirilmekle birlikte özel işletmelerin ve STK'ların da projelerinin desteklendiği anlaşılmaktadır. Turizm projelerinin rota hazırlama veya işaretleme, eskiçağ kentlerinin restorasyonu, kültür envanteri çıkarılması, mobil uygulama geliştirilmesi, turizm merkezlerinin çevre düzenlemeleri, yamaç paraşütünün desteklenmesi, dijital altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi alanlara yöneldiği görülmektedir. Stratonikeia antik kentinin restorasyon çalışmalarına önemli oranda katkı sağlandığı görülmekle birlikte, Milas'ın Beçin bölgesinde de çevre düzenleme çalışmalarına destek verildiği görülmektedir. Yürüyüş, bisiklet rotalarının belirlenmesi, işaretlenmesi ve tanıtımına yönelik GEKA tarafından sağlanan destekler bölgede alternatif turizmin canlanmasına katkı sağlamıştır. Köyceğiz-Ortaca-Dalaman özelinde yürütülen The Eco-Trails projesi ile oluşturulan rotalar ile Bodrum Leleg yolu projesi kapsamında oluşturulan rotalar, bölgede hali hazırda aktif olarak kullanılan rotalar konumundadır.

İhtiyaç analizi çalışmasında belirtilen fakat destek programları kapsamında eksik kalan bazı alanların da olduğu anlaşılmaktadır. Buna göre, tanıtım ve markalaşmaya yönelik tedbirlerin yeterince uygulanamadığı anlaşılmaktadır. Birinci önceliğe yönelik olarak ortak tanıtım faaliyetleri, özelleştirilmiş tanıtım stratejileri, marka kent imajına yönelik stratejilerin hayata geçirilmesinin gelişime açık alanlar olarak kaldığı değerlendirilmektedir. İkinci öncelikte belirtilen turizmde çeşitlilik ve kalite kapsamındaki tedbirlerden kruvaziyer yat limanı fırsat analizinin yapılmasına destek sağlanmasına rağmen (GEKA, 2013a) henüz bölgede bu yönde bir yatırımın yapılmadığı görülmektedir. Dalış, yelken, sörf, kitesurf gibi su sporları ile yat turizminin geliştirilmesine yönelik destekler yine sınırlı kalmıştır. Profesyonel spor kulüplerinin kamp yapmalarına olanak sağlayacak spor altyapıları yine ihtiyaç düzeyinde Muğla ilinde devam eden alanlar konumundadır.

GEKA tarafından sağlanan desteklerin güçlü ve zayıf yönlerini ortaya koyduktan sonra hibe kaynaklarının muhatapları açısından da bir değerlendirmenin yapılması gerekmektedir. Bu kapsamda destek programına başvuru hazırlamak ve başarılı proje yürütmek tamamen kurumsal proje yönetim olgunluğu ile ilgilidir. Muğla ilinde bu kapsamda hazırlanan bir doktora tezinin (Esen, 2021: 151) çıktılarına göre kurumların proje yönetimi olgunlukları düşüktür. GEKA tarafından sağlanan desteklerin önemli bir kısmı kamu kurum ve kuruluşları aracılığıyla yürütüldüğü görülmektedir. Her ne kadar

teknik destek programları aracılığıyla proje hazırlama eğitimleri alınsa da kamuda proje yönetimi alanında yeterli oranda yetişmiş personele olan ihtiyaç devam etmektedir. Proje yönetiminde olgunluğun düşük olması, projelerin başarı ile tamamlanmasını engellemektedir. Bu kapsamda GEKA tarafından sağlanan desteklerde bütçelerin yönetilememesi, projenin zaman yönetiminde problemlerin ortaya çıkması, projelerde risk planlamasının ve yönetiminin yapılmamasından dolayı proje uygulamada karşılaşılan zorluklar sebebiyle projenin tamamlanamaması gibi unsurların da desteklerin genel başarısına doğrudan etki etmekte ve genel katkı düzeylerini etkilemektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

GEKA tarafından sağlanan destekler, proje yönetimi açısından değerlendirildiğinde öncelikle teklif çağrılarını için yayınlanan rehberler, projelerin belli bir metodolojiye göre oluşturulmasına ve değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Desteklerin proje yönetimi yaklaşımıyla ele alınmasından dolayı ilde proje yönetimi mantığı ile proje yürütülmesine ciddi katkı sağladığı değerlendirilmektedir. Proje yönetiminin Türk kamu yönetiminde gelişmekte olan bir yaklaşım olması sebebiyle GEKA'ya teknik destek başvurusu yapan kurumların “proje döngüsü yönetimi” eğitimi veya danışmanlığı talep ettikleri görölmektedir. Bu bakımdan kurumlar tarafından alınan eğitim, onların proje hazırlama ve yönetme kabiliyetlerini geliştirmiştir. Ayrıca verilen destekler kamu kurum ve kuruluşlarının proje yönetim ofislerinin güçlenmesine olanak vermiştir.

Yaklaşık mali değerü 120 Milyon TL olan ve GEKA tarafından turizm özelinde Muğla ilinde desteklenen 41 mali destek programı projesi, 1 güdümlü proje, 4 fizibilite çalışması, 16 doğrudan faaliyet desteği projesinin Muğla ilinin kalkınmasına katkı sağladığı değerlendirilmekle birlikte Türkiye'nin en fazla turizm potansiyeline sahip ilinde sürdürülebilir bir kalkınma sağlayabilmek için desteklerin turizm alanında çok daha fazla olması gerekmektedir.

Muğla ilindeki turizm aktörleri ile birlikte geliştirilen turizm ihtiyaç analiz çalışmasının da tespit edilen öncelikler ve bunların tedbirlerine yönelik olarak başlatılan destek programlarının yararlanıcıları genelde ildeki kamu kurumları düzeyinde kalmıştır. Yukarıda turizme yönelik verilen 41 desteğin 24'ü doğrudan kamu kurumlarına tahsis edilmiştir. Bu kurumlar içerisinde kaymakamlıkların, belediyelerin ve ticaret ve sanayi odalarının olduğu görölmektedir. Bir derneğin STK olarak proje desteğinden faydalandığı

anlaşılmaktadır. Özel sektörün 16 projesinin desteklendiği görülmekte olup bu sayının oldukça düşük olduğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, özel sektöre daha fazla desteğin verilmesi gerekmektedir.

Tanıtım ve markalaşma özelinde, bölge planında geniş yer tutmasına rağmen turizm desteklerinin daha fazla olması gerekmektedir. Destek alan 41 projenin büyük bir çoğunluğu altyapı ve üstyapının düzenlenmesine odaklanmıştır. Turizm projelerinin rota hazırlama veya işaretleme, eskiçağ kentlerinin restorasyonu, kültür envanteri çıkarılması, mobil uygulama geliştirilmesi, turizm merkezlerinin çevre düzenlemeleri, yamaç paraşütünün desteklenmesi, dijital altyapı hizmetlerinin iyileştirilmesi gibi alanlara yöneldiği görülmektedir. Tanıtım ve markalaşma özelinde daha fazla çalışma yapılması ihtiyacı halen devam etmektedir. Her ne kadar ulusal düzeyde Türkiye Turizm Tanıtım ve Geliştirme Ajansı (TGA) bu alanda çalışmalar yapsa da yerelde içerik hazırlama işi yine yerel aktörlere düşmektedir (TGA, 2023). İlgili çalışmaların yapılabilmesini mümkün kılacak kamu-özel sektör-STK işbirliğinin de artarak devam etmesi gerekmektedir.

Bir diğer değerlendirme GEKA tarafından sağlanan desteklerin yararlanıcıları özelindedir. GEKA bölge kalkınma planlarında belirtilen öncelikler doğrultusunda mali destek çağrılarında çıksa da teklif hazırlama ve yürütme süreçleri yararlanıcıların sorumluluğundadır. Bu hususta kurumların proje yönetim tecrübeleri, mali anlamda kapasiteleri, personelin proje uygulama kapasitesi, kurumsal kültürü, gibi unsurlar teklif çağrılarında sunulan projelerin niteliğini, kalitesini ve nihayetinde başarılı proje yürütülmesini etkileyebilmektedir. Üst ölçekte de bölge planlarının uygulama başarısını etkileyebilmektedir. Sonuç olarak destek veren kurum kadar uygulayıcıların da verilen destekleri yönetebilme kabiliyetlerinin yeterli düzeyde olması gerekmektedir.

Çalışma kapsamında yapılan değerlendirmelerin hali hazırda var olan dokümanlar üzerinden yapılması bu çalışmanın sınırlılığını oluşturmaktadır. Destek programlarının katkısının daha somut ölçülebilmesi için projelerden faydalanan aktörler ile doğrudan mülakatlar yapılmasının faydalı olacağı değerlendirilmektedir. Ekonomik kalkınma düzeyinde GEKA tarafından sağlanan katkıların daha doğru değerlendirilebilmesi için destek sağlanan projelerin izleme ve değerlendirme süreçlerinin proje bitiminden 2-3 yıl süre ile incelenmesinin yeterli olmayacağı kanaati oluşmuştur. İl açısından stratejik

öneme haiz konuların üst düzeyde düzenli aralıklarla planlama müdürlükleri, yatırım destek ofisleri aracılığıyla en az 5 (beş) yıl izlenmesi önem arz etmektedir. İzleme faaliyetlerinin sadece raporlama ile sınırlı kalmaması, aynı zamanda tespit, öneri, teknik destek gibi alanlara da yoğunlaşması gerektiği düşünülmektedir.

Kaynakça

- AB Komisyonu. (2000, 01 12). *Avrupa Komisyonu Tarafından Hazırlanan Türkiye Raporları*. TC. Dışişleri Bakanlığı AB Başkanlığı: https://www.ab.gov.tr/ilerleme-raporlari_46224.html
- Considine, M., ve Painter, M. (1997). *Managerialism*. Victoria : Melbourne University.
- DPT. (1989). *Planlar ve Programlar*. 09 2020 tarihinde TC. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: <http://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/>
- Esen, A. (2021). Proje Mükemmellik Modeli Kapsamında Sürdürülebilir Stratejik Proje Yönetiminin Kamu Kurumlarında Uygulanması: Muğla Örneği. Muğla: Yayınlanmamış Doktora tezi.
- Frederickson, H. G. (1977). *New public administration*. Alabama: University of Alabama.
- GAP. (2023, 11 8). *GAP BKİ Resmi İnternet Sayfası*. GAP Bölge Kalkınma İdaresi: <http://www.gap.gov.tr/>
- GEKA . (2013a). *Fethiye Kruvaziyer Limanı Fırsat Analizi*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler>
- GEKA. (2011). *Muğla'nın Jeotermal Kaynakları ve Doğal Mineralli Suların Envanteri*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler>
- GEKA. (2013). *2013 Yılı Alternatif Turizm Destek Programları Başarılı Projeler*. Denizli: GEKA.
- GEKA. (2013). *Doğrudan Faaliyet Desteği*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler/destek/fizibilite-destegi>
- GEKA. (2013). *Muğl'nun Avrupa Bisiklet Rotaları Ağı Eurovelo Potansiyeli*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler>
- GEKA. (2013). *Teknik Destek Programı*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler/destek/teknik-destek>
- GEKA. (2014). *2014-2023 Bölge Kalkınma Planı*. <https://geka.gov.tr/tr/sayfa/planlar>
- GEKA. (2015a). *Muğla İlinin Kırsal Kalkınma Potansiyelinin Belirlenmesi*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler>

- GEKA. (2015b). *Kanuni Yolu*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler>
- GEKA. (2018). *Kooperatif ve Birliklerin Güçlendirilmesi Mali Destek programı*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler/destek/proje-teklif-cagrisi>
- GEKA. (2019). *Sosyal Gelişmeyi Destekleme Programı*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler/destek/sosyal-gelismeyi-destekleme-programi-sogep>
- GEKA. (2022). *Yenilikçilik Girişimcilik Programı*. <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler/destek/girisimcilik-destek-programi>
- GEKA. (2023). *Bütçe Uygulama Sonuçları*. <https://geka.gov.tr/tr/sayfa/butce-uygulama-sonuclari>
- GEKA. (2023, 11 08). *Geçmiş Yıllara Ait Destekler*. GEKA Resmi Web Sitesi: <https://geka.gov.tr/tr/basvurusu-tamamlanmis-destekler>
- İTO. (2003). *Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel kalkınma Ajansları*. İstanbul: İstanbul Ticaret Odası.
- İZKA. (2008). *Avrupa'da Kalkınma Ajansları*. İzmir: İzmir kalkınma Ajansı.
- Muğla Valiliği. (2023, 11 08). *Muğla Valiliği Resmi İnternet Sayfası*. <http://www.mugla.gov.tr/ariciligin-baskenti-muglada-apiterapi-projesi-izleme-toplantisi-gerceklestirildi>
- Resmi Gazete. (2006, 01 25). Kalkınma Ajanslarının Hizmetlerine İlişkin . 5449 Sayılı *Kanun Hükmünde Kararname*.
- Resmi Gazete. (2008, 02 23). 5449 Sayılı Kanun'un İptaline İlişkin. *Anayasa Mahkemesinin E.2006/61 ve 2007/91 Sayılı Kararı*.
- Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı. (2023, 11 09). *Kalkınma Ajansları Genel Müdürlüğü*. <https://www.sanayi.gov.tr/anasayfa>
- Simonet, D. (2011). The New Public Management Theory and the Reform of European Health Care Systems: An International Comparative Perspective. *International Journal of Public Administration*, 34(12), s. 815-826.
- TGA. (2023, 11 8). *Türkiye Turizm Tanım ve Geliştirme Ajansı*. <https://tga.gov.tr/hakkinda/>

Research Journal of Public Finance 9(2), (2023), 115-144.

Turan, M. (2005). *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* Ankara: Paragraf.

TVA. (2023, 11 08). *National Archives*. <https://www.archives.gov/>

Ek1: Muğla İlinde Mali Destek Programları Aracılığıyla Destek Almış Projeler

İlçe	Projeden Yararlanan Kuruluş	Projenin Adı	Proje Süresi (Ay)	Proje Başlangıç Tarihi	Proje Bitiş Tarihi	Destek Tutarı (deflatörlü)	Proje Bütçesi (deflatörlü)
Ula	Savaş Tan Bankal	Gökova Uçurtma Sörfü İle Ünleniyor	9	Aralık 2013	Eylül 2014	694.000	1.389.000
Bodrum	Fark Turizm Ticaret Limited şirketi	Bodrum Çamlık Köyü Ekovillage Projesi	9	Aralık 2013	Eylül 2014	2.490.000	5.947.000
Fethiye	Elite Turizm Tic. Paraşüt İşletmeciliği Özel Eğitim İtha. İhrc. Ltd şti Escape Seyahat Acentası	Elite Turizm Alternatif Turizm Faaliyetlerinin Geliştirmesi ve Tanıtımı Projesi	9	Aralık 2013	Eylül 2014	1.366.000	2.733.000
Fethiye	Yamaç Turizm Tekstil İnşaat İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret Limited şirketi	"Uçmak Özgürlüktür"	9	Aralık 2013	Eylül 2014	490.000	980.000
Fethiye	Ünit Turizm Org. Taş Gıda San Tic Ltd şti	Alternatif Turizm Faaliyetlerini Geliştirerek Tüm Dünya'ya Tanıtıyoruz	9	Aralık 2013	Eylül 2014	1.356.000	2.711.000
Datça	Datça Kaymakamlığı	Knidos Tiyatrosu Röleve, Restitüsyon, Restorasyon, Çevre Düzenleme Projesi	24	Aralık 2013	Aralık 2015	3.764.000	5.019.000
Marmaris	Marmaris Ticaret Odası	Rota Marmaris	18	Aralık 2013	Haziran 2015	1.265.000	1.564.000
Ula	Ula Kaymakamlığı	Doğal Cennet; Geyik Kanyonu	18	Aralık 2013	Haziran 2015	1.344.000	1.414.000
Milas	Milas Kaymakamlığı	Alternatif Turizm Değerimiz Gökçeler Mağarası'nın Turizm Altyapısını İyileştirerek Bölge Turizmine Kazandırma	24	Aralık 2013	Aralık 2015	4.338.000	3.641.000

Fethiye	Fethiye Ticaret ve Sanayi Odası	Rotamız Babadağ	18	Aralık 2013	Haziran 2015	6.142.000	4.415.000
Marmaris	T.C. Marmaris Belediyesi	Marmaris Bisiklet Rotaları	18	Aralık 2013	Haziran 2015	2.484.000	1.538.000
Ula	Muğla Büyükşehir Belediyesi	Ula Göleti Çevre Düzenlemesi, Bisiklet ve Yaya Yolları Projesi	24	Aralık 2013	Aralık 2015	4.661.000	3.107.000
Fethiye	İstanbul ve Marmara Ege Akdeniz Karadeniz Bölgeleri Deniz Ticaret Odası Fethiye Şubesi	Mavi Yolculuk Artık Daha Mavi	18	Aralık 2013	Haziran 2015	2.277.000	482.000
Kavaklıdere	Kavaklıdere Belediyesi	Dört Mevsim Yerküpe, Alternatif Turizmle Ziyaretçilerini Kucaklıyor.	24	Ekim 2015	Ekim 2017	2.225.000	4.311.000
Bodrum	Bodrum Ticaret Odası	Bodrum Leleg Yolu	24	Ekim 2015	Ekim 2017	3.336.000	5.671.000
Datça	Datça Belediyesi	Hızırşah Yaşayan Tarih, Kültür, Sergi Evi ve Kültür Rotası	24	Ekim 2015	Ekim 2017	3.333.000	4.542.000
Dalaman, Köyceğiz, Ortaca	Dalyan, Turizm, Kültür ve Çevre Koruma Derneği	Köyceğiz-Ortaca-Dalaman Yürüyüş ve Bisiklet Yolları - The Eco Trails	30	Ekim 2015	Ekim 2017	1.693.000	2.507.000
Yatağan	Pamukkale Üniversitesi Rektörlüğü	Stratonikeia Beylikler Dönemi Selçuk Hamamı Rölöve, Restitüsyon Restorasyon Projesi	24	Ekim 2015	Ekim 2017	4.358.000	5.811.000
Köyceğiz	Köyceğiz Belediye Başkanlığı	Şifa Kaynağı Sultaniye Kaplıcaları Sağlığına Kavuşuyor	24	Ekim 2015	Ekim 2017	4.766.000	6.619.000
Menteşe	Muğla Büyükşehir Belediyesi	Muğla Mobil Kültür ve Turizm Uygulaması - Citizen	24	Eylül 2018	Eylül 2020	6.574.000	8.766.000
Datça	Datça Kaymakamlığı	Knidos Ege (Trireme) Limanı ve Liman (Boulakrates) Çeşmesi	24	Eylül 2018	Eylül 2020	5.040.000	6.757.000

		Kültür Turizmine Kazandırma Projesi					
Yatağan	Yatağan Kaymakamlığı	Stratonikeia ve Lagina Bölgelerinin Turizme Kazandırılması İle Turistik Cazibenin ve Turizm Ekonomisinin Canlandırılması	36	Eylül 2018	Mart 2021	4.757.000	6.671.000
Yatağan	Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Stratonikeia Tiyatrosu Düzenleme ve Cavea İle Orkestranın Rölöve, Restitüsyon, Restorasyon Projesi	36	Eylül 2018	Mart 2021	1.584.000	2.414.000
Ula	Ula Kaymakamlığı	Dört Mevsim Kültür Rotamız Ula	32	Eylül 2018	Mart 2021	468.000	624.000
Marmaris	Asm Grup Reklam Sanayi Ticaret Limited Şirketi	Marmaris'te Kültürel Miras Yeniden Canlanıyor	18	Nisan 2021	Ekim 2022	483.000	965.000
Fethiye	Northstars Turizm Hayvancılık ve Tic. Ltd.Şti	Likya Yollarında Atlarla Dolu Dizgin	12	Nisan 2021	Nisan 2022	575.000	1.150.000
Datça	Ali Somer Tarımcılık ve Kamping İşletmeleri	Yeni Nesil Ecofarm	12	Nisan 2021	Nisan 2022	533.000	1.067.000
Marmaris	Cennet Turizm Özel Dalış Eğitim Tic. İnş. Ltd. Şti.	Sürdürülebilir Eğitim Sürdürülebilir Turizm: Cennet Dalış Eğitim Merkezi	12	Nisan 2021	Nisan 2022	322.000	643.000
Ortaca	Faya Turizm İnş. Taş. San. ve Tic. Ltd.Şti.	Faya Turizmi Alternatif Turizm Alanında Sörf ve Alternatif Su Sporları İle Cazibe Merkezi Oluşur Projesi	12	Nisan 2021	Nisan 2022	356.000	713.000
Fethiye	Green Action Turizm Taşımacılık İnşaat Ticaret Limited Şirketi	Gökyüzündeki Özgürlük	12	Nisan 2021	Nisan 2022	357.000	713.000
Ortaca	Yücel Dursun - Segel Paradise	Ortaca Alternatif Turizmi Su Sporlarıyla Gelişiyor	12	Nisan 2021	Nisan 2022	278.000	557.000

Fethiye	Elite Turizm Tic. Paraşüt İşletmeciliği Özel Eğitim İtha. İhrc. Ltd Şti Escape Seyahat Acentası	Teknolojik Altyapı ve Dijital Dönüşüm Yatırımıyla Alternatif Turizmi 12 Ay Boyunca Uçuruyoruz	12	Nisan 2021	Nisan 2022	419.000	946.000
Fethiye	Hanuman Turizm Taşımacılık İnşaat Limited Şirketi	Yenilenerek Yükselmek: Bir Alternatif Turizm Seçeneği Olarak Yamaç Paraşütü	12	Nisan 2021	Nisan 2022	328.000	655.000
Fethiye	Yamaç Turizm Tekstil İnşaat İthalat İhracat Sanayi ve Ticaret Limited Şirketi	Skysports Uluslararası Hizmet Altyapısı İle Uçuyor	12	Nisan 2021	Nisan 2022	163.000	326.000
Bodrum	Emkon Emlak Konut Turizm İnşaat ve Ticaret Anonim Şirketi	Bodrum'un Agro-Turizm ve Yerel Deneyimler Merkezi Barbaros Farm İle Dört Mevsim Turizm	18	Nisan 2021	Ekim 2022	496.000	1.008.000
Marmaris	T.C Marmaris Ticaret Odası	Apirota Marmaris	24	Nisan 2021	Nisan 2023	378.000	504.000
Kavaklıdere	Kavaklıdere Belediyesi	Muğla'nın Zirvesi Gökçukur Yaylası'nda Spor ve Macera Turizmi Altyapısının Geliştirilmesi	24	Nisan 2021	Nisan 2023	1.323.000	2.166.000
Fethiye	Fethiye Belediyesi	Antik Pedal	18	Nisan 2021	Ekim 2022	1.249.000	1.714.000
Milas	Milas Kaymakamlığı	Beçin Ören Yerinin Çevre Düzenleme Projesi ve Uygulama Çalışması 1.Etap	24	Nisan 2021	Nisan 2023	775.000	1.033.000
Köyceğiz	Köyceğiz Belediye Başkanlığı	Doğa Harikası Toparlar Şelalesini Dört Mevsimde Keşfedelim.	24	Nisan 2021	Nisan 2023	1.320.000	2.054.000
Ortaca	Muğla İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü	Dalyan Digital Nomads' Destination	24	Nisan 2021	Nisan 2023	1.093.000	1.459.000
TOPLAM (41 proje)						81.253.000	107.306.000

Kaynak: (GEKA, 2023).

ISSN: 2149-5203

MAD
Maliye Araştırmaları Dergisi

Adres: Sakarya Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Maliye Bölümü, Esentepe Kampüsü 54187
Sakarya / Türkiye

maliyearastirmalari@sakarya.edu.tr

Tel: +90 (264) 295 6357

Fax: 0 (264) 295 5562